ตำนานพระพุทธสาวก

ภาค ๒

ของ

พระธรรมโกศาจารย์

คณะกรรมการจัดงานสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ

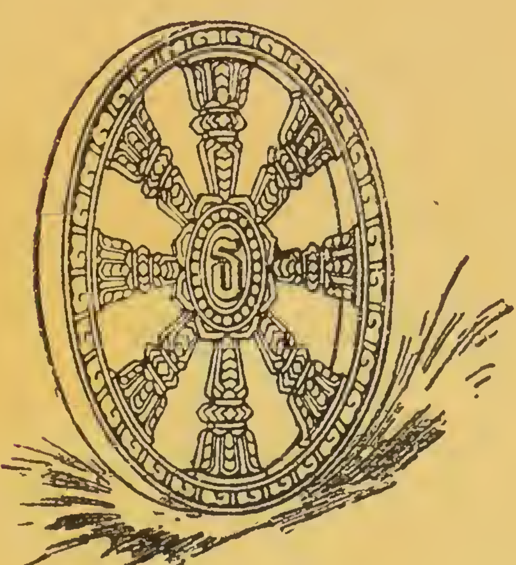
สุทธิสมาจาร พรหฺมโชติเถร
(ศรี ยูถสุนทร)
ณ เมรุวัดอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี
๑๗ มีนาคม ๒๕๑๑

ตำนานพระพุทธสาวก

ภาค ๒

ของ

พระธรรมโกศาจารย์

คณะกรรมการจัดงานสร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์
ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระวิสุทธิสมาจาร พรหมโชติเถร

(ศรี ยูกสุนทร)

ณ เมรุวัดอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี

๑๗ มีนาคม ๒๕๑๑

พระวิสุทธิสมาจาร

ชาตะ พ ศ. ๒๔๑๔

มรณะ พ.ศ. ๒๕๑๐

รูปครั้งหลังสุด อายุ ๙๗ ปี

คำนำ

นับแต่การปกครองพระสงฆ์ในประเทศไทย ได้มีพระราชบัญญัติให้พระสงฆ์มีการปกครองตามระบอบโดยธรรม โดยมีเจ้าคณะจังหวัด มีเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส ปกครองตามลำดับชั้นมา ในครั้งนั้นเรียกว่า เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะแขวง เจ้าคณะหมวดและเจ้าอาวาส

โดยเฉพาะพระเถระผู้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะเมือง หรือเจ้าคณะจังหวัดของจังหวัดชลบุรีที่ผ่านพ้นไปแล้ว ท่านเจ้าคุณพระวิสุทธิสมาจาร เป็นเจ้าคณะจังหวัดองค์หนึ่ง ที่มีพรรษายุกาลมากถึง ๙๗ ปี ๗๗ พรรษา เหนือเจ้าคณะจังหวัดทั้งหลาย ทั้งเป็นพระเถระที่มีอายุครบบวช ก็บวชทีเดียว และบวชตลอดมา โดยมิได้ลาสิกขากลางครัน แล้วบวชภายหลังอีก เรียกว่า ปริสุทโธ หมดจดพิเศษ

ท่านเจ้าคุณพระวิสุทธิสมาจาร มีสีลาจารวัตรดีงาม เคร่งครัดในพระธรรมวินัยยิ่งนัก เรายังมองไม่เห็นว่า มีพระเถระองค์ไหนในเวลานี้ ที่ทรงคุณเสมอท่าน ดังนั้นจึงเป็นที่เคารพยำเกรงโดยธรรมของบรรพชิตและคฤหัสถ์ทั่วไป

มีวาจาสุภาพ โอภาปราศรัยไพเราะ ปฏิสันถารแขกที่มาถึงสำนัก รับรองสมแก่ฐานะโดยธรรมวินัย และไมตรีจิต มิให้ผู้มาต้องเก้อ หรือเสียใจกลับไป ผูกใจผู้มาหาด้วยเมตตาธรรม ชวนให้รำลึกถึงอยู่นาน

มีวาจาสัตย์ รักษาถ้อยคำที่ลั่นออกไปไว้ได้ดีมาก เมื่อรับปากว่าจะทำ จะให้ สิ่งใดแล้ว สิ่งนั้นจะต้องสำเร็จดังประกาศิต เพราะไม่ผลุนผลันรับ ใคร่ครวญเสียก่อนจึงรับ เรื่องที่รับ จึงไม่พลาด น่าเอาอย่าง

มีสัญญา ดีมาก หรือดีเป็นพิเศษ สามารถจำงานที่ทำ และถ้อยคำที่พูดไว้แม้นานแล้วได้ สวดมนต์แม่นยำ จำปาฏิโมกข์ได้แม่นยำดี อายุ ๙๐ เศษ แล้ว ยังสวดปาฏิโมกข์ในที่ประชุมสงฆ์ได้ดี และสวดมาตลอด จนแรงน้อยเหลือกำลัง จึงพัก ยอมรับเป็นผู้ทานให้

นุ่งห่มเรียบร้อยตามสมณสารูป แม้อายุจะชรามากแล้ว ก็ยังนุ่งสบงทรงจีวรได้สวยงามเป็นปรกติ ไม่รุงรังอย่างที่เรียกว่า "เหมือนหลวงตา" ท่านจะไม่เปลือยกายรับรองแขก พระหนุ่ม ๆ ก็ยังห่มผ้าไม่เรียบร้อยเหมือน น่าเคารพ

รักกิจวัตรเป็นชีวิตจิตใจ ขยันไหว้พระสวดมนต์ ทำอุโบสถสังฆ-กรรมไม่ขาด ประพฤติเป็นเยี่ยงให้สัทธิวิหาริกดำเนินตามรอย ตำหนิพระผู้ละเลยกิจวัตร ถึงลงโทษหนักตามพระธรรมวินัย เช่นไม่ยอมให้อยู่ร่วมวัดเป็นต้น น่าเอาแบบ

รักษาความสะอาดมาก ถ้าเราไปวัดอ่างศิลา จะเห็นวัดอ่างศิลาสะอาด ตั้งต้นแต่เขื่อนวัดเข้าไป จนถึงหอสวดมนต์ และเลยไปจนถึงส้วม (เวจกุฎี) ส้วมสมัยก่อน เป็นส้วมขุดหลุม ไม่ใช่ส้วมซึมอย่างในบัดนี้ แม้อย่างนั้น ก็ยังสะอาด ไม่มีกลิ่นปฏิกูล ดีกว่าส้วมซึมในบัดนี้หลาย ๆ แห่ง สมเด็จพระวันรัต เขมจารี พระอุปัชฌายะของข้าพเจ้า เคยมาพักที่วัดนี้ ยังจำเอาไปชมในที่ประชุมพระวัดมหาธาตุ เป็นนักพัฒนาชั้นครู

รักความมีระเบียบ แนะนำ ตักเตือน เคี่ยวเข็ญ ภิกษุสามเณรศิษย์วัด ให้ใส่ใจในความมีระเบียบ เป็นต้นว่า ทำแล้วให้เก็บ เปิดแล้วให้ปิด เช่นฝาโอ่ง บานตู้ ลิ้นชักโต๊ะ ถ้วยชาม ใช้แล้วให้ล้าง แล้วเก็บยังที่เดิม ศิษย์วัดสำนักนี้ จะรู้จักทั่วกันว่า ของใช้อะไรอยู่ไหน แล้วประพฤติตามระเบียบจนเป็นนิสัย ที่สุดแม้ธมกรก (กระบอกกรองน้ำ) จะต้องอยู่ประจำโอ่ง หยิบออกใช้ได้ทันที ถึงเรื่องนี้สมเด็จพระอุปัชฌาย์ของข้าพเจ้า ก็สรรเสริญ และนำเอาไปเล่าในที่ประชุมอบรมสงฆ์ในวัดมหาธาตุ น่าดำเนินตาม

มีฝีมือในการช่างไม้ดี ด้วยการสร้าง ซ่อม ปฏิสังขรณ์เสนาสนะในวัด ท่านจะเป็นผู้นำพระลงมือทำเอง และทำได้ดี ประณีต กุฎิในวัดนี้จึงเรียบร้อย สวยงาม มั่นคง แม้การทำตู้ โต๊ะ เก้าอี้เรียนธรรมของพระเณร ท่านก็เป็นผู้ทำ ลงมือทำทั้งสิ้น ตู้ใส่เครื่องใช้ ยาว ๒ วา สูง ๑ วา ตั้งอยู่หน้ากุฎิในบัดนี้ ก็เป็นฝีมือชิ้นสุดท้ายของท่าน ทำเมื่ออายุ ๙๐ ปี แล้ว อวดได้ทีเดียว น่านับถือ

แม้การตัด เย็บ ผ้าสบงจีวร ท่านก็สามารถเยี่ยมเหนือพระทั้งหลาย หัดพระให้เป็นผู้สามารถในงานชิ้นนี้หลายรูป ปรากฏว่า เคยมีผู้นำผ้าขาวไปทอดกฐิน ท่านยินดีรับ โดยไม่หาช่างภายนอกมาช่วยเลย คุมพระสงฆ์ในวัด ตัด เย็บ ย้อมเสร็จ น่าสรรเสริญแท้

เป็นครูสอนธรรมวินัย เริ่มแต่เปิดสนามสอบธรรมจังหวัด ทั้งนักเรียนสอบธรรมก็ปรากฏว่าสอบได้คะแนนดีมาก เนื่องจากท่านใส่ใจเอาเป็นธุระจริง ๆ กวดขันนักเรียนให้ท่องหลักสูตร ไม่ให้ขาดเรียน ฝึกหัดถาม ตอบ ตลอดเวลาเรียน จนถึงเวลาสอบ เป็นผลดีแก่นักเรียน

ท่านเจ้าคุณพระวิสุทธิสมาจาร ได้ปฏิบัติหน้าที่พระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ครู ดีมาก เป็นแบบฉบับมาตลอดอายุของท่าน ยากที่จะหาผู้เสมอได้ ทุกคนที่ไปสำนักท่าน จะได้พบเห็นแบบอย่างที่ดี นำไปใช้ได้หลาย ๆ อย่าง ท่านเป็นบัณฑิต นำคนที่คบหาสมาคมให้เป็นคนคิดดี ทำดีตาม เป็นศรี เป็นมิ่งขวัญมงคลแก่ผู้เข้านั่งใกล้ ได้ความสุขใจ ดังพฤกษาใหญ่ แผ่กิ่งก้านไป ผลิดอกผล เป็นที่พึ่งพิงของปักษาชาติตัวใดต้องการร่มก็เข้าจับ ตัวใดต้องการผล ก็เข้าจิก ได้ความสุขกายสุขใจฉะนั้น

เนื่องจากท่านทรงคุณสมบัติควรแก่การเทิดทูนบูชานานาประการดังกล่าว ทั้งประกอบด้วยฐานะ อายุ พรรษาสูง จึงเป็นพระเถระผู้ใหญ่เป็นเกียรติของคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรีอย่างมาก แปลว่า อวดได้ทีเดียว และเป็นที่เคารพนับถือ และยกย่องบูชา ของพระมหาเถระทั้งหลายทั่วไปแม้ในพระมหานคร ตั้งต้นแต่สมเด็จพระสังฆราชลงมา

เมื่อท่านมาถึงมรณภาพลงเช่นนี้ จึงเป็นที่เสียดาย อาลัยยิ่งของคณะสงฆ์จังหวัดชลบุรี ด้วยเป็นการสูญเสียที่ลักการะเคารพนับถืออย่างสูงเสียศักดิ์ศรีมิ่งขวัญอย่างสำคัญไป แล้วอย่างไรจะไม่สะเทือนความรู้สึกจะไม่เกิดว้าเหว่ ด้วยขาดสิ่งอบอุ่นใจ แม้เป็นเรื่องสุดวิสัย ก็ไม่วายจะอาวรณ์ สังเวชใจ ทำให้ระลึกถึงพระพุทธโอวาทที่ทรงประทานไว้ว่า

ทหรา จ มหนฺตา จ เย พาลา เย จ ปณฺฑิตา
สพฺเพ มจฺจุวสํ ยนฺติ สพฺเพ มจฺจุปรายนา

ความว่า ชนทั้งหลาย ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนพาล ทั้งบัณฑิต

ทั้งหมดย่อมไปสู่อำนาจของความตาย ล้วนมีความตายเป็นสิ่งที่จะต้องประสบข้างหน้าด้วยกันสิ้น

ในงานพระราชทานเพลิงศพท่าน ข้าพเจ้าได้รับภาระจากคณะกรรมการจัดงาน ให้จัดทำหนังสือเป็นอนุสรณ์ จึงได้พิมพ์ตำนานพระพุทธสาวก ภาค ๒ เป็นอนุสรณ์ของงานสำหรับทุกท่านที่ตั้งใจมาถวายสักการคารวะศพท่านเจ้าคุณพระวิสุทธิสมาจารครั้งสุดท้าย มั่นใจว่า ทุกท่านที่ได้รับคงจะพอใจทั่วกัน

สำหรับชีวประวัติและดวงชะตาของท่านเจ้าคุณนั้น พระครูสังฆรักษ์ทรัพย์ ผู้รักษาการวัดอ่างศิลาส่งมาตีพิมพ์ลงในเล่มหนังสือนี้ด้วย

ขอกุศลทักษิณานุประทานงานพระราชทานเพลิงศพที่คณะกรรมการพร้อมด้วยศิษยานุศิษย์ ตลอดผู้ที่เคารพนับถือร่วมใจกันจัดทำทั้งหมดนี้ จงสำเร็จแด่ท่านเจ้าคุณพระวิสุทธิสมาจาร ในอุบัติภพสมดังเจตนาปรารภจงทุกประการ เทอญ ฯ

พระธรรมโกศาจารย์

วัดราษฎร์บำรุง ชลบุรี
๑๗ มีนาคม ๒๕๑๑

พระวิสุทธิสมาจาร

รูปเมื่อรับพระราชทานสมณศักดิ์

เป็นพระราชาคณะตำแหน่งนี้

ชีวประวัติ

ของ

พระวิสุทธิสมาจาร

พระวิสุทธิสมาจาร (ศรี พุรหุมโชติ) เป็นบุตรคนที่ ๓ ของนายทอง นางเอี่ยง ยูถะสุนทร เกิดที่ตำบลอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๔ วันศุกร์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๑ ค่ำ ปีมะแม จุลศักราช ๑๒๓๓ เวลาย่ำรุ่ง มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๗ คน คือ

๑. นายเทศ	ยูถะสุนทร	ถึงแก่กรรม
๒. นายทรัพย์	ยูถะสุนทร	ถึงแก่กรรม
๓. พระวิสุทธิสมาจาร (ศรี พุรหุมโชติ)		
๔. นายเทียน	ยูถะสุนทร	ถึงแก่กรรม
๕. นายทัง	ยูถะสุนทร	ถึงแก่กรรม
๖. ขุนนฤมลอังการ (มอน ยูถะสุนทร)		ถึงแก่กรรม
๗. นายฮวด	ยูถะสุนทร	ถึงแก่กรรม

ดังได้รับคำบอกเล่ามา "ท่าน" ขณะเยาว์วัยปรากฏว่าเป็นผู้มีแวว เฉลียวฉลาด ไม่ว่าจะเป็นการเล่าเรียนหรือการเล่นใด ๆ ไม่มีน้อยหน้าเพื่อนฝูง ปรกติเป็นผู้มีนิสัยสงบเสงี่ยมเรียบร้อย ช่วยบิดามารดาประกอบกิจการงาน จนเป็นที่รักใคร่เอ็นดูของบิดามารดา และบุคคลที่ได้พบเห็น

ทั่วไป จนกระทั่งอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์ ก็ได้บรรพชาอุปสมบทในบวร-พุทธศาสนา ตามประเพณีนิยมของคนไทย ณ พัทธสีมาวัดอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี พระอธิการยิ้ม วัดอ่างศิลา เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอธิการแสง วัดอ่างศิลา เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูสุวรรณาทร (เที่ยง) เป็นอนุสาวนาจารย์ อุปสมบทเมื่อวันที่ ๑๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๖ ปีเถาะ พระอุปัชฌาย์ให้นามฉายาว่า "พรหมโชติ" เมื่อท่านอุปสมบทแล้ว ก็ประกอบไปด้วยอุตสาหะขยันหมั่นเพียรในการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม โดยพึ่งการอธิบายคำสั่งสอนจากพระอุปัชฌาย์บ้าง จากอาจารย์บ้าง อาศัยการค้นคว้าด้วยตนเองในตำรับตำราที่มีอยู่ในสำนักวัดอ่างศิลาบ้าง จนท่านมีความรู้แตกฉานในหลักธรรมวินัย แต่ว่าในสมัยนั้น สนามหลวงสอบพระปริยัติธรรมในมณฑลต่าง ๆ ยังไม่มี ท่านจึงไม่มีโอกาสสอบเทียบภูมิพระปริยัติธรรมใด ๆ เลย นอกจากได้สอบภาคพระวินัยบัญญัติด้วยปากเปล่า (เพราะสมัยนั้นยังไม่มีการตอบปัญหาด้วยกระดาษเช่นปัจจุบันนี้) กับท่านเจ้าคุณทักษิณคณิศร วัดอินทาราม ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งเจ้าคณะมณฑลได้เท่านั้น แต่ถึงกระนั้นท่านก็ยังไม่ละความพยายาม ยังตั้งหน้าศึกษาค้นคว้าในพระธรรมวินัยขึ้นต่อไป โดยไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงไปโดยเปล่าประโยชน์

หน้าที่และสมณศักดิ์

พ.ศ. ๒๔๔๙	อายุ ๓๖	พรรษา ๑๖	เป็นพระอธิการ
พ.ศ. ๒๔๕๑	อายุ ๓๘	พรรษา ๑๘	เป็นเจ้าอาวาสวัดอ่างศิลา
พ.ศ. ๒๔๕๔	อายุ ๔๑	พรรษา ๒๑	เป็นพระอุปัชฌาย์

พ.ศ. ๒๔๕๕ อายุ ๔๒ พรรษา ๒๒ เป็นกรรมการศึกษา

พ.ศ. ๒๔๕๖ อายุ ๔๓ พรรษา ๒๓ เป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอเมือง และในศกเดียวกันนี้ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตร ราชทินนาม "พระครูสุนทรธรรมรส" เมื่อวันที่ ๑๐ พฤศจิกายน ๒๔๕๖

พ.ศ. ๒๔๕๙ อายุ ๔๖ พรรษา ๒๖ ได้รับการแต่งตั้งเป็นรองเจ้าคณะจังหวัดชลบุรี และเป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอศรีราชา

พ.ศ. ๒๔๖๐ อายุ ๔๗ พรรษา ๒๗ ได้รับการแต่งตั้งเป็นครู สอนนักธรรมชั้นตรี สำนักวัดอ่างศิลา และเป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรมตรี สนามจังหวัดชลบุรี

พ.ศ. ๒๔๖๒ อายุ ๔๙ พรรษา ๒๙ ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรมตรี สนามมณฑลปราจีน

พ.ศ. ๒๔๖๖ อายุ ๕๓ พรรษา ๓๓ ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรมตรี สนามสาขาสนามหลวง พระนคร

พ.ศ. ๒๔๖๗ อายุ ๕๔ พรรษา ๓๔ ได้รับการแต่งตั้งเป็นกรรมการตรวจประโยคนักธรรม โท—เอก สนามสาขาสนามหลวงพระนคร

พ.ศ. ๒๔๗๐ อายุ ๕๗ พรรษา ๓๗ ได้รับการแต่งตั้งเป็นครู สอนนักธรรมชั้นโท—เอก สำนักวัดอ่างศิลา

พ.ศ. ๒๔๗๖ อายุ ๖๓ พรรษา ๔๓ ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงอำเภอบางละมุงอีกตำแหน่งหนึ่ง

พ.ศ. ๒๔๘๒ อายุ ๖๙ พรรษา ๔๙ ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะ-จังหวัดชลบุรี ท่านได้บริหารกิจการคณะสงฆ์อยู่ ๔ ปี จึงได้ลาออก เพราะชราภาพมาก เมื่ออายุ ๗๓ พรรษา ๕๓ พ.ศ. ๒๔๘๖

วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๕ อายุ ๘๒ พรรษา ๖๒ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะ ราชทินนาม "พระวิสุทธิสมาจาร"

ท่านได้ร่วมมือกับพระคณาธิการ บริหารการคณะสงฆ์มาด้วย "พรหมวิหารธรรม" เป็นอย่างดี การคณะก็เรียบร้อย พระภิกษุสามเณรอยู่ด้วยกันสงบสุข จึงเป็นที่รักใคร่นับถือของพระเถรานุเถระตลอดพระภิกษุสามเณรที่อยู่ในความปกครองของท่าน ซึ่งนับว่าท่านเป็นพระเถระรูปหนึ่งที่ควรแก่การยกย่องเคารพนับถืออย่างยิ่ง

สีลาจารวัตร

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระวิสุทธิสมาจาร พฺรหฺมโชติ เป็นพระเถระที่ประกอบไปด้วยสีลาจารวัตรอันดีงาม กล่าวคือเป็นผู้เคร่งครัดต่อพระธรรมวินัยและระเบียบแบบแผนในการบำเพ็ญสมณกิจ โดยที่ตัวของท่านถือกิจของพระศาสนาเป็นใหญ่ ไม่คำนึงถึงสังขารของท่านเองว่าจะเป็นอย่างไร ถ้าเรื่องเกี่ยวแก่กิจของพระศาสนาแล้วท่านเป็นต้องทำ ไม่ยอมให้กิจของพระศาสนาล่วงไป อาทิเช่นการทำอุโบสถสังฆกรรมเป็นต้น ท่านเป็นไม่ยอมเว้นเป็นอันขาด ถึงแม้ยามเมื่อท่านชราภาพมาก เดินไม่ค่อยจะไหว ยังอุตส่าห์นั่งรถเข็น ให้ภิกษุสามเณรช่วยกันเข็นท่านไปลงอุโบสถเป็นประจำ เว้นไว้แต่อาพาธหนักเท่านั้น

ในด้านการจรรโลงพระพุทธศาสนา ท่านก็ประกอบไปด้วยการสงเคราะห์เกื้อกูลกุลบุตร ให้บรรพชาอุปสมบทในบวรพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ดังจะเห็นได้คือ

๑. เป็นพระอุปัชฌาย์บวชภิกษุ ๒๙๙๒ รูป

๒. เป็นพระอุปสัมปทาจารย์ ๔๕๕ รูป

๓. เป็นพระอุปัชฌาย์บวชสามเณร ๕๕๒ รูป

สัทธิวิหาริกคนแรกของท่าน คือ พระภิกษุเลื่อน ธมฺมรโต บุตรนายเจี๊ยะ นางแตงไทย ที่อยู่เดิม ต. หนองไม้แดง อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี บรรพชาอุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดอ่างศิลา เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๔

สัทธิวิหาริกคนสุดท้ายของท่าน คือ พระภิกษุไอศวรรย์ สงฺกิจฺโจ บุตรนายเจี่ยน นางเฮ็งตัว พานิช ที่อยู่เดิมตำบลอ่างศิลา อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี บรรพชาอุปสมบท ณ พัทธสีมาวัดอ่างศิลา เมื่อวันที่ ๑๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๐

อนึ่ง พระเดชพระคุณท่าน ๆ ยังเป็นพระอุปัชฌาย์ที่ไม่เห็นแก่ลาภสักการะ ตามปรกติท่านนั่งอุปัชฌาย์ที่วัดใด เอกลาภกัปปิยภัณฑ์ไม่เคยขนออกจากวัด นั่งอุปัชฌาย์วัดใด ถวายวัดนั้นหมด และยังเป็นพระอุปัชฌาย์ที่ติดตามเอาใจใส่ในความเป็นอยู่ของศิษย์ทุกคน ไม่เลือกว่ามีหรือจน ในเวลาที่ศิษย์ยังบวชอยู่ ก็พยายามแนะนำตักเตือนอบรมบ่มสอนในพระธรรมวินัย และคอยสอดส่องดูแลความเป็นอยู่ ตลอดข้อวัตรปฏิบัติ และวันไหนท่านได้เอกลาภสิ่งของมามาก ก็แจกจ่ายแก่ศิษย์ไม่สะสมเก็บ

ไว้ เมื่อถึงเวลาสอบพระปริยัติธรรมในสนามหลวง ท่านก็ส่งพระภิกษุสามเณรซึ่งมีทั้งชั้นตรี—โท—เอก เข้าไปสอบพระปริยัติธรรมในสนาม-หลวงทุกปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๙ รวม ๕๐ ปี จำนวนพระภิกษุสามเณรที่ส่งเข้าสอบ ๕๐๐ รูป ปรากฏผลว่าสอบพระปริยัติธรรมได้ ๔๙๑ รูป สอบตกเพียง ๙ รูปเท่านั้น เพียงเท่านี้ก็ชี้ให้เห็นว่า พระ-เดชพระคุณท่าน ฯ ไม่เพียงเป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบเท่านั้น ยังเป็นอาจารย์สอนพระธรรมวินัยที่ยอดเยี่ยม ยากที่จะหาใครเสมอเหมือน เมื่อศิษย์คนใดที่ลาสิกขาบทไปแล้ว ท่านก็ยังคอยติดตามถามข่าวความเป็นอยู่ ถ้ารู้ว่าประพฤติไม่ดีไม่งาม ก็ตักเตือนขอให้งดให้เว้น ถ้ารู้ว่าประพฤติดีตั้งตนไว้ชอบ ท่านก็พลอยยินดีด้วย เมื่อทราบว่าเจ็บป่วย ก็ฝากของไปเยี่ยม หรือให้คำแนะนำในการรักษา ในสังฆมณฑลปัจจุบันนี้ จะหาพระอุปัชฌาย์ที่ประกอบไปด้วยคุณธรรม และน้ำใจแบบพระคุณท่าน ฯ นี้ได้สักกี่องค์

ในการบุรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะ

พระเดชพระคุณท่าน ฯ เป็นช่างออกแบบแปลนและก่อสร้างเองแทบทุกครั้ง คือท่านเป็นผู้นำพระภิกษุและคฤหัสถ์ผู้ประกอบไปด้วยศรัทธา ทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะในวัด เช่น กุฎี หอเรียน พระปริยัติธรรม หอสวดมนต์ หอแสดงธรรม ศาลาการเปรียญ โรงครัว หอฉัน สระน้ำและเมรุ จนแทบจะกล่าวได้ว่าเสนาสนะในวัดทุกหลังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันนี้ สร้างขึ้นในสมัยที่ท่านเป็นเจ้าอาวาสทั้งนั้น ปฐมเหตุที่ท่านทำการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะในวัดนั้น คือเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ สมเด็จ

พระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส องค์พระประมุขสงฆ์ไทย ได้เสด็จตรวจราชการคณะสงฆ์ได้ทางเรือผ่านตำบลอ่างศิลา ได้เสด็จขึ้นประทับ ณ ตำหนักมหาราช (ตึกขาว) ประทับอยู่ ๓ วัน พอตกกลางคืนพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณเสด็จไปแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนพระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกา และพ่อค้าประชาชน ที่วัดอ่างศิลาในทุกคืน และทรงทอดพระเนตรเห็น "วัดอ่างศิลานอก" มีเสนาสนะทรุดโทรมมาก ปราศจากการบูรณะปฏิสังขรณ์ และตำบลอ่างศิลาก็เป็นตำบลเล็กมีประชาชนน้อย (ในสมัยนั้น) แต่มีวัดอยู่ถึง ๒ วัดติดกัน จึงทรงพระดำริอยากจะให้รวมเป็นวัดเดียวกันเสียเพื่อเป็นการสามัคคี และความสะดวกแก่ผู้ที่จะไปแสวงหาบุญ เมื่อทรงพิจารณาเห็นคุณประโยชน์ในการรวมวัดดังนั้น พระองค์จึงทรงมีพระดำรัสรับสั่งแก่พระภิกษุสามเณร อุบาสกอุบาสิกาและพ่อค้าประชาชนให้มาประชุมกันที่วัดอ่างศิลาใน เมื่อมาประชุมพร้อมกันแล้ว พระองค์จึงทรงมีพระดำรัสรับสั่งอธิบายถึงคุณและโทษประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ในการรวมวัดดังนี้ คือตำบลอ่างศิลานี้เป็นตำบลเล็ก มีประชาชนน้อย (ในสมัยนั้น) แต่มีวัดถึง ๒ วัดอยู่ติดกันซึ่งเป็นการไม่สะดวกแก่การบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะสงฆ์ เพราะการบูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะนี้เป็นเรื่องใหญ่ คือจะต้องมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกันและกัน ทั้งฝ่ายพระภิกษุและฝ่ายคฤหัสถ์ จึงจะสำเร็จได้ ฉะนั้นจึงอยากจะให้รวมกันเป็นวัดเดียวกันเสีย จะได้มีความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ช่วยกันจรรโลงพระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้าสืบต่อไป ถ้าใครเห็นไม่สมควรก็ขอให้คัดค้าน ถ้าเห็นสมควรก็ให้สาธุขึ้นพร้อมกัน พระองค์ทรงรับสั่งอยู่สามครั้ง ก็ไม่มีใครคัดค้าน มีแต่สาธุขึ้นพร้อมกันทั้ง

สามครั้ง เมื่อพระภิกษุสามเณร และประชาชนมีความพร้อมเพรียงกันดังนี้ พระองค์จึงทรงรับสั่งให้พระวิสุทธิสมาจาร (ขณะนั้นเป็นพระครูสุนทร-ธรรมรส) และพระภิกษุสามเณรไปช่วยกันรื้อถอนกุฏิสงฆ์วัดอ่างศิลานอก คัดเลือกเอาอุปกรณ์และสิ่งของที่ใช้ได้ มาสร้างกุฏิวัดอ่างศิลาใน และยังทรงมีพระมหากรุณาถวายจตุปัจจัยร่วมสร้างกุฏิสงฆ์อีก ๑,๐๐๐ บาท ส่วนกระเบื้องที่มุงหลังคากุฏิสงฆ์นั้น ท่านพระยาสัจจาภิรมย์ (สรวง ศรีเพ็ญ) อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดชลบุรีน้อมนำมาถวาย ดังได้เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ คือกุฏิสงฆ์หลังยาว ๓ ห้อง ด้านทิศตะวันตก และต่อมาภายหลังท่านก็บูรณะปฏิสังขรณ์เสนาสนะหลังอื่นอีก ดังปรากฏในปัจจุบันนี้ ก็มีคฤหัสถ์ผู้ประกอบด้วยศรัทธา บริจาคทุนทรัพย์ร่วมสร้างอีกเป็นอันมาก มีจอมพลผิน คุณหญิงวิบูลลักส์ม ชุณหะวัณ พร้อมด้วยบุตรธิดา คุณเชื้อ คุณรัตนา ชนานพ และคุณเย คุณยวน เจริญผล พร้อมด้วยบุตรธิดา ตลอดพ่อค้าประชาชน ร่วมกันสร้าง

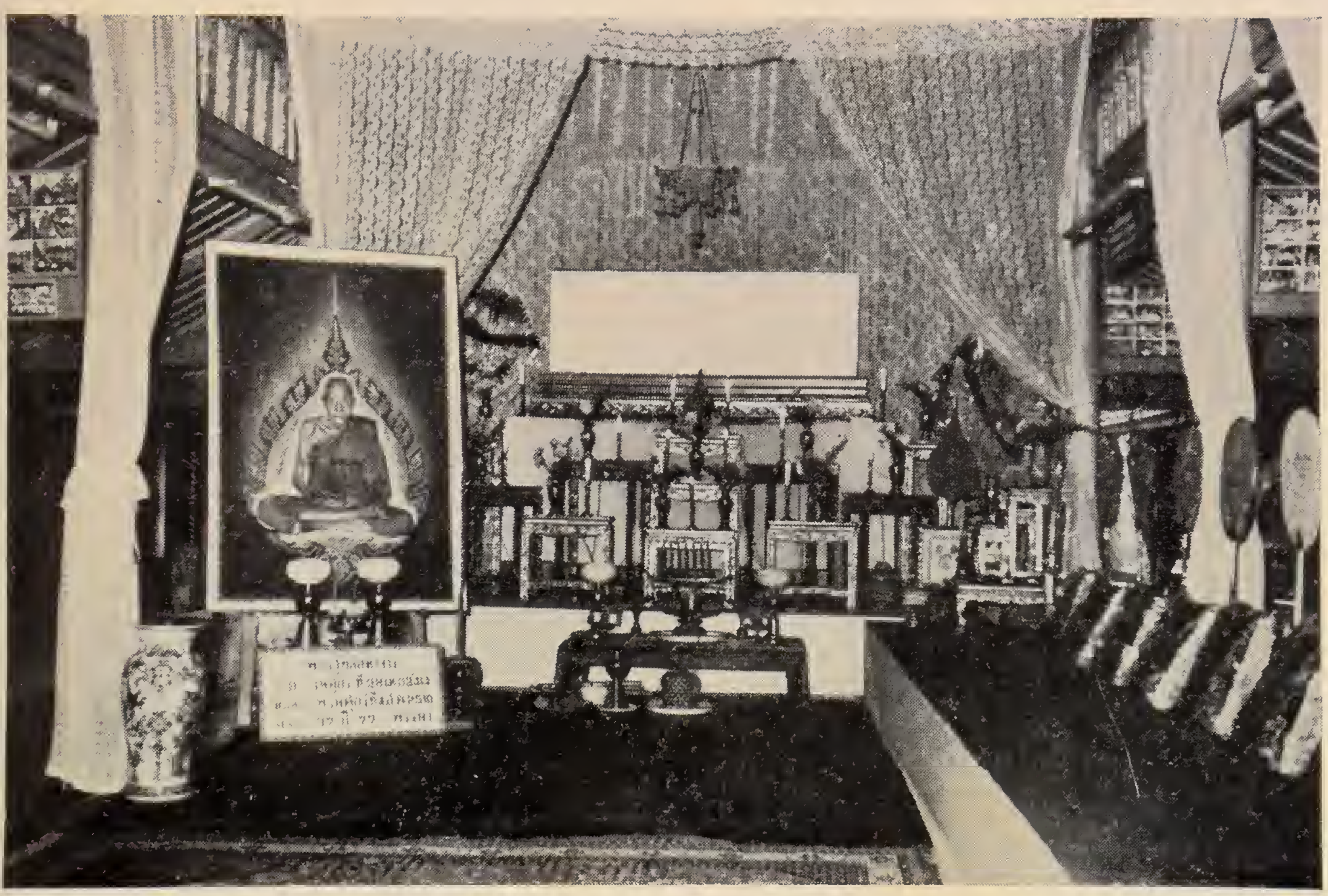
ท่านมีโรคภัยเบียดเบียนความสุข ประจำตัวของท่านอยู่อย่างหนึ่ง คือ "โรคริดสีดวง" แต่อาการไม่ร้ายแรงอะไร เพียงแต่เป็นโรคเจ้าเรือนเท่านั้น ฉะนั้นท่านในยามชราภาพ จึงมีสุขภาพดี สติสัมปชัญญะก็ดีไม่หลง และยังบำเพ็ญสมณกิจได้ตามปรกติ แต่แล้วอย่างไม่นึกไม่ฝันท่านก็มาเป็นโรคลมปัจจุบัน สุดปัญญาที่จะไปรับแพทย์มารักษาได้ทัน ท่านจึงมรณภาพไปด้วยอาการสงบ เมื่อวันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ เวลา ๒๓.๐๐ น. รวมอายุได้ ๙๗ ปี พรรษา ๗๗

พระวิสุทธิสมาจาร

ถ่ายร่วมสมเด็จพระสังฆราช กิตติโสภณ

ในงานทำบุญอายุ ๙๐ ปี ที่วัดอ่างศิลา

ที่ตั้งศพพระวิสุทธิสมาจาร บำเพ็ญกุศลที่วัดอ่างศิลา

มีลมมีเรื่อง หมดลมหมดเรื่อง

มีลมมีเรื่อง มีลมเป็นเครื่อง
สร้างเรื่องมากหลาย ทั้งบาปทั้งบุญ
ว้าวุ่นใจกาย ยากเราเดียวดาย
เป็นพันพันทวี

หมดลมหมดเรื่อง หมดลมเป็นเครื่อง
สร้างเรื่องกันที มอบเรื่องทั้งหลาย
ให้พวกลมมี รับทำหน้าที่
สร้างเรื่องต่อไป.

"ธรรมสาธก"

สมผุสชะตาท่านเจ้าคุณพระวสุทธิสมาจาร

(ศรี ยูถะสุนทร) .

สูติกาล ๖ฯ๑๑๖ มะแม จุลศักราช ๑๒๓๓ เวลา ๐๔.๔๐ น. ชลบุรี

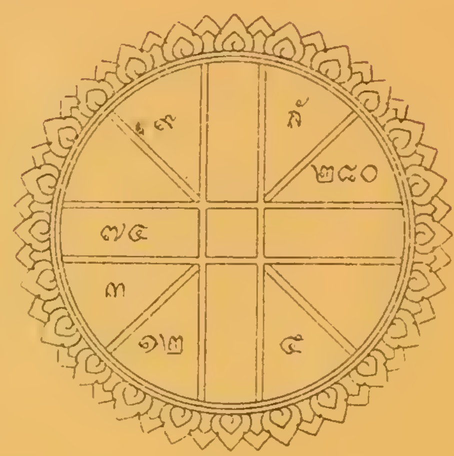
ตรงกับวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๑๔

(เส้นแลติจูต ๑๓ องศาเหนือ เส้นตั้งตะวันออก ๑๐๑ องศา ตัด ๑๖ นาที)

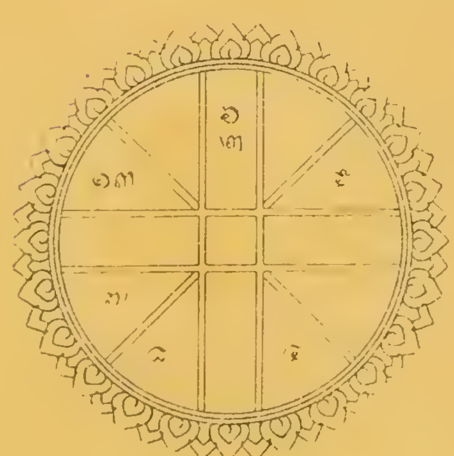
พิกัดเชิงดารา

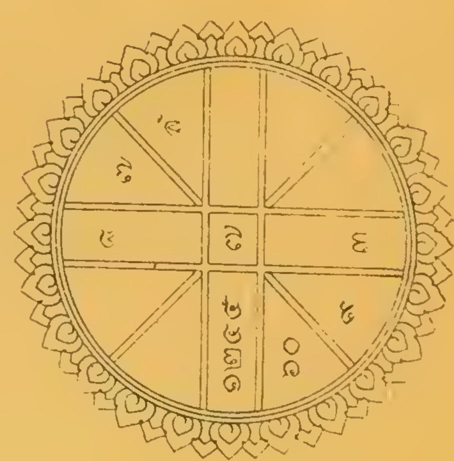
ดวงที่ ๑ ราศีจักร

ดวงที่ ๒ นวางศ์จักร

ดวงที่ ๓ ขับพระเคราะห์อุจจ์

ดวงที่ ๔ มรณะกาล

๔ สิงหาคม ๑๐

๒๓ น. เศษ. วินาสน์ลัคน์

ดวงชะตากำเนิด

ชะตาสมผุส

	ราศี	องศา	ลิปดา	นวางศ์	ตรียางศ์	เสวยฤกษ์
ลัคนา	๑๑	๒๘	๒๓	๕	๓	สมโณ
อาทิตย์	๐	๑๗	๔๒	๔	๑	มหัทธโน
จันทร์	๓	๒๔	๑๔	๘	๕	สมโณ
อังคาร	๔	๑๖	๔๘	๑	๕	มหัทธโน (วร โคตมนวางศ์)
พุธ	๐	๑๒	๔๒	๒	๑	มหัทธโน
พฤหัส	๒	๔	๑๙	๓	๔	เทศาตรี
ศุกร์	๑	๒๘	๑๐	๔	๗	เทศาตรี
เสาร์	๘	๑๖	๔๒	๒	๓	ทลิทโธ
ราหู	๒	๑๔	๔๓	๘	๖	เทวี
เกตุ	๘	๑๗	๕๙	๔	๓	มหัทธโน
มฤตยู	๓	๒๕	๑๐	๘	๕	สมโณ

หมายเหตุ เนื่องจากอายุของท่านมากเกินกว่าปฏิทินที่ปรากฎอยู่ จึงได้สมผุสขึ้นตามแบบคัมภีร์สุริยยาตร์ไทย ผูกดวงแบบกึ่งพิชัยสงคราม โดยตัด มัธยม, บาทฤกษ์, ดิถีฤกษ์, อุจจ์, ออก ซึ่งดวงนี้ได้รับจาก พระครูสังฆรักษ์พูลทรัพย์ และขอให้วิจารณ์ความลึกซึ้งของชะตา โดยฉะนี้ ผู้เขียนจึงได้คัดเอาหลักวิชาบางตอน จากสาส์นของสมาคมโหรแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นบทความของผู้เขียนเอามาลงไว้ด้วย.

สู่บทวิจารณ์

ด้วยข้อเท็จจริงอันเป็นที่มาแห่งการวิจารณ์ดวงมีอยู่ ๓ ประการดังนี้:—

ก. ท่านเป็นพระเถระผู้มีพรรษายุกาลสูงมาก

ข. ท่านมีเวทอันขลัง และเป็นที่เคารพเลื่อมใสของเหล่าชนเป็นอันมากนานมาแล้ว

ค. จริยาวัตรของท่านย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่า ยากที่จะหาผู้ใดมาอุปมาเกี่ยวกับข้อที่ท่านมั่นคงในพระสัทธรรม ศีล และวินัยของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ที่มาสามประการนี้ ย่อมเป็นที่สงสัยว่า ท่านน่าจะมีอะไรเคลือบแฝงอยู่เกี่ยวกับบุญบารมี วาสนาในชาติปัจจุบัน และอดีตกาลโพ้น ประกอบกับผู้เขียนถูกอปโลกน์ขึ้น ให้ลิขิตโดยอาศัยหลักวิชาโหราศาสตร์เป็นแบบฉบับบอกบุญกรรม และเพื่อเป็นหลักวิชาสืบไป เท่าที่ความรู้เพียงเล็กน้อยจะอำนวย

ตามพื้นดวงชะตาในราศีจักร ลัคน์ของท่านอยู่ในราศีมีน ๒๖ องศา อยู่ในลูกนวางค์สุดท้ายของราศีมีนเหมือนกัน คือนวางค์พฤหัส ได้วรโคตมนวางค์ นับว่าเด่นมากทั้งทางราศีจักรและนวางศ์จักร การที่ลัคน์วางเรือนครูนี้ เป็นประการแรกพบอกถึงความเป็นคนเที่ยงตรงในธรรม มีสัตย์ ไม่ชอบชนิดหน้าไหว้หลังหลอก อุปนิสัยตรงไปตรงมา ถ้าจะกล่าวก็กล่าวออกมาตรง ๆ ไม่มีพจน์สังสรรค์กับใคร เรียกได้ว่าเป็นดวงชะตาที่บอกถึงความเป็นผู้ซื่อตรงมาก อนึ่ง ลัคน์ ๒๖ องศานี้เสวยฤกษ์

"สมโณ" เรวดีนักษัตรที่ ๒๗ อันเป็นนักษัตรสุดท้ายในราศีมีนทีเดียว นับได้ว่าเป็นฤกษ์ที่ดีมากเกี่ยวกับการครองความเป็นสมณเพศบรรพชา

อาทิตย์เป็นอายุตามทักษา วางเรือนศรีในราศีเมษ ซึ่งเป็นอุจจ์ด้วย มีกำลังมากสำหรับดาวดวงนี้อายุเป็นศรี ในชะตาใดหรือเป็นอุจจ์ในชะตาใด ชะตานั้นย่อมเป็นผู้มีอายุมั่นขวัญยืนทั้งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าดาวดวงนี้เป็นอุจจ์ มหาจักรด้วย จะทำให้มีกำลังมากขึ้น

สำหรับชะตานี้ อาทิตย์ร่วมพุธในราศีเมษ ศรีร่วมมูละยากที่จะย้ายถ่ายเท หรือเปลี่ยนสถานที่อยู่บ่อย ๆ เพราะมูละหมายถึงสถานที่อยู่เมื่อดีแล้วก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลง ในชะตานี้ที่อยู่ร่วมศรีหมายถึงสถานที่อยู่เหมาะสมกับชะตา การอยู่ในสถานที่นี้จึงนำแต่ความเจริญมาสู่ตน และไม่คิดจะเปลี่ยนแปลงโยกย้าย มีข้อที่น่าจะเป็นตำราอยู่ก็คือดาวจันทร์ ๒๔ องศา ราศีตนเองคือกรกฎร่วมมฤตยู ๒๕ องศา ดาวทั้งสองนี้เสวยฤกษ์เดียวกันคือ สมโณแห่งฤกษ์และนักษัตรเดียวกัน ดาวดวงนี้เรียกว่าร่วมกันทั้งฤกษ์และนักษัตร ยากที่ดวงชะตาอื่นจะเหมือนอันนี้กระมังที่จะเป็นที่มาของการเลื่อมใสในพระสัทธรรมคำสอน เพราะเท่าที่เคยพบมามีไม่มากดวงนักที่ดาวเสวยฤกษ์และนักษัตรเดียวกัน ถ้าปรากฏมีจะทำให้ชะตาผู้นั้นเอนเอียงหนักไปในทางนั้น หากฤกษ์ที่เสวยนั้นเป็นฤกษ์ดีหรือเลวก็จะเป็นสิ่งเร้าชะตาให้เป็นไปตามฤกษ์นั้น ๆ สำหรับในชะตานี้ ทั้งจันทร์และมฤตยูก็เสวยเหมือนกันคือสมโณแห่งฤกษ์ ข้อนี้ผู้เขียนเคยพบมาในชะตาของบุคคลที่เสวยโจโรฤกษ์ของดาวสามดวง ที่ร่วมกันทั้งฤกษ์และนักษัตรเดียวกัน ชีวิตของเขายากที่จะได้ดีด้วยประการทั้งปวง แม้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดีประการใดก็ตาม ถ้าไม่ถือตะรางเป็น

เรือนตายก็ไปตายในป่าดงพงพีที่ไม่มีใครรู้ใครเห็น จึงขอฝากผู้รู้ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ดาวอังคารในดวงชะตาอีกดวงหนึ่งที่ได้วรโคตมนวางศ์ ดาวใดที่ได้วรโคตมนวางศ์ดาวดวงนั้นมีกำลังสูงสุด อังคารหมายถึงความเฉียบขาดแบบเผด็จการ และมักเป็นคนมีพระเดชเป็นเจ้าเรือน ย่อมทำให้ผู้เห็นเกรงขาม ตามประวัติเท่าที่ทราบก็ว่าท่านเป็นพระเถระผู้เฉียบขาดในบางครั้ง อ่อนโยนในบางคราว แต่ดาวอังคารดวงนี้ไม่บอกถึงความอ่อนโยนเท่าใดนัก โดยวิสัยของดาวอังคารก็คือ ทหาร ความแกร่งในสงครามความมั่นคงไม่พรั่นพรึงประหนึ่งช้างไม่หวาดต่อขนุในสงคราม

ดาวพฤหัสซึ่งเป็นอุจจาวิลาส ในราศีมิถุน ร่วมกันด้วยราศีกับราหู การร่วมกันของดาวคู่นี้ ทำให้เกิดความรุ่งเรืองในวาสนาหลายประการ ประการที่หนึ่ง คือ:—

ก. พฤหัสซึ่งเป็นสี่แก่ลัคน์ตามโบราณนิยมมาก็คือ ย่อมทำให้ชะตานั้นเด่นกว่าญาติวงศ์พงศา หรืออย่างน้อยไม่ดีด้วยยศก็ดีด้วยหลักทรัพย์สมบัติ ไม่ดีด้วยหลักทรัพย์สมบัติก็ดีด้วยคุณความดี ที่ปรากฏลือชาแก่ประชาทั้งหลาย ด้วยการให้คุณเพียงประการเดียวเท่านั้น ดังตำราว่า:—

พฤหัสสี่แก่ลัคน์แล้ว	ชะตา นั้นนา
ชอจตุเกณฑ์ฑา	เลิศแล้
ยศยิ่งอย่างอินทรา	ตรีเนตร เพียงพ่อ
รู้สรรพเวทแปล้	ปราชญ์แท้ใครทัน

โปรดสังเกตว่า ข้อที่ว่า ยศยิ่งอย่างอินทรา ตรีเนตร เพียงพ่อนี้หมายถึงว่า มียศในบรรดาที่เด่นกว่าตระกูลของเจ้าชะตานั้น ๆ ไม่ได้หมายถึงความเป็นคนมียศที่สูงส่งเลอเลิศกว่าใคร ๆ เพราะดวงชะตาบางคนเหมือนกัน เกิดในเวลาเดียวกันก็จริง แต่ว่าต้องอาศัยวาสนาเดิมเป็นมูลฐาน เพราะหลักมีว่า ต้นหญ้าสองต้นที่เกิดวันเดียวกัน แต่ต้นหนึ่งเกิดบนยอดเขา อีกต้นหนึ่งเกิดตีนเขา เป็นต้นหญ้าเหมือนกันโดยธรรมชาติ แต่ฐานะของต้นหญ้าที่เกิดบนยอดเขาย่อมสำคัญกว่าโดยแท้จากวาสนาเดิม ข้อนี้เราจะพิสูจน์กันได้จากดวงชะตากรรมเก่า ซึ่งผู้เขียนจะกล่าวในอันดับสุดท้าย

ดาวอีกดวงหนึ่งคือ ดาวพระศุกร์ ดวงนี้เป็นทั้งเกษตรและเป็นโยคหน้าแก่ลัคน์ในราศีมีน ตามตำราก็ว่าให้คุณโดยประการเดียว เพราะเป็นดาวศุภเคราะห์ที่ทำสัมพันธภาพทางดีแก่ลัคน์โดยแท้ อีกบทหนึ่งก็ว่า:—

อนึ่งจันทร์สิบเอ็ดแท้	แก่ลัคน์
พฤหัสสี่ทรงศักดิ์	แช่มช้อย
ศุกร์สามเจริญลัคน์	เจริญยิ่ง ยศนา
หากว่าชาติต่ำต้อย	ยกให้เสมอพงษ์

ต่อไปดาวเสาร์ ซึ่งอยู่เรือนกรรม ดาวดวงนี้ให้คุณก็ช้า แต่มั่นคงไม่รวดเร็วเหมือนดาวดวงอื่น ๆ เมื่อมาเป็น ๑๐ แก่ลัคน์เช่นนี้โดยร่วมกับพระเกตุด้วย ย่อมทำให้เจ้าชะตารู้สึกพิถีพิถันในการงาน เกี่ยวกับการช่าง นวกรรม เพราะเสาร์เป็นดาวช่าง ชอบแต่งโน่นทำนี่ ไม่ชอบใช้ชีวิตเฉยเมยโดยไม่ทำอะไร ด้วยอำนาจเสาร์ดวงนี้ทำให้เจ้าชะตาเป็นช่างเกี่ยวกับของเก่า มีความละเมียดละไมเกี่ยวกับของที่โบราณ ๆ เช่นสิ่งละอันพันละน้อย ด้วยเสาร์เรือนนี้พิเนนิสัยไม่ชอบให้ผู้อื่นทำ ชอบทำงานเสียเอง

ดาวราหูในภพที่สี่ เป็นปกิณกโชค เป็นดาวเจ้าเรือน ร่วมพฤหัส ทำให้บันดาลความคิดเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เมื่อไม่ถูกใจบางทีด้วยวิสัยราหู ทำให้มืดไปได้เป็นบางครั้ง ถ้าว่ากันโดยขนานแท้ของดาวดวงนี้ตามหลัก วิชาแล้วท่านว่าเป็นนักเลงทีเดียว เราจะเห็นคนที่เป็นนักเลงโดยมากมีดาว ราหูถึงลัคน์ ถ้าไม่โยคหน้าก็หลัง หรืออย่างใดอย่างหนึ่งสัมพันธ์ลัคน์ จนได้ ในดวงชะตานี้ตนุลัคน์ร่วมราหูเลยทีเดียว

ดาวพระเกตุเรือนที่ ๑๐ นี้บันดาลให้พระเจ้าชะตาเป็นผู้ขลังเวท มีมนต์ขลังทุกคนสามารถบันดาลสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ให้เป็นไปได้อย่างกรณี ดวงชะตาของหลวงพ่อดี ดวงชะตาของสมเด็จพุฒาจารย์วัดระฆังและพระ เถระผู้มีนามกระเดื่องทางไสยศาสตร์อีกเป็นจำนวนมาก ท่านซึ่งมีดาวดวงนี้ เด่นในภพที่ ๑๐ ที่เรียกกันว่าเป็นภพของชีวิตจิตใจทีเดียว

ไม่เพียงนั้น ดาวดวงนี้ยังบันดาลความน่าเลื่อมใส จริยาวัตร อันนำมาซึ่งความเป็นปูชนียาจารย์ จัดเป็นฐานียบุคคลได้ ก็นับว่าท่านเป็น พระมหาเถระผู้ทรงคุณในทางเคร่งพระวินัยองค์หนึ่งในจังหวัดชลบุรีทีเดียว

อนึ่ง ดวงชะตาของท่านได้เกณฑ์อัมพุ ชะตาที่มีเกณฑ์อัมพุ นัก ศึกษาโหราศาสตร์ซึ่งดีแล้ว โดยที่จะไม่ขอกล่าวให้ยาวความต่อไป แต่ โดยที่ชะตานี้จะเป็นแบบอย่างของผู้ใคร่ในวิชานี้ จึงขออุปมาตามหลักวิชา ที่ได้วางไว้ เพื่อให้ท่านเข้าใจชัดยิ่งขึ้นเพราะถ้าจะวิจารณ์กันตามหลักวิชา แล้วไซร้ ก็จะทำให้การอ่านไม่รู้เรื่อง ถ้าหากท่านไม่ทราบหลักวิชานี้ มาก่อน ดูจะทำให้เลือนไป กลายเป็นของหนักไปได้ แต่ก็น่าจะเห็นใจ เหลือเกินถ้าทำอะไรโดยไร้หลักวิชาก็คงไม่ผิดกับวัวพันหลัก

ตำรากล่าวความนี้ไว้ว่า.—

ลัคน์เปรียบเหมือนกับต้นพฤกษา อาทิตย์นั้นหนาท่านว่ารากจำใส่ใจ พระจันทร์คือแก่นไส้ใน อังคารคือใบ พุธไซว่าดอกดวงมาลย์ พฤหัสคือผลตระการ พระศุกร์ท่านปานเปรียบด้วยกระพี้พัวพัน พระเสาร์คือแก่นสำคัญ พระราหูนั้นท่านว่าหนอนบ่อนใน แม้อยู่กับพระเคราะห์ห้องค์ใด อาจจะให้ทำให้พระเคราะห์ห้องค์นั้นเสื่อมทราม .....

มีอรรถาธิบายต่อไปว่า

ลัคน์ ท่านเปรียบเหมือนต้นไม้		อาทิตย์เหมือน	ราก
จันทร์เหมือน	แก่น	อังคารเหมือน	ใบ
พุทธเหมือน	ดอก	พฤหัสเหมือน	ผล
ศุกร์เหมือน	กระพี้	เสาร์เหมือน	กิ่งก้านสาขา
ราหูเหมือน ตัวด้วง หรือหนอน		วัชพืช	คือคอยทำลาย

โดยเนื้อความนี้ ถ้าจะอุปมาแล้วก็ได้ดังนี้ :—

ลัคน์เหมือนต้นไม้ ต้นไม้ต้นนี้อยู่ในน้ำ มีน้ำหล่อเลี้ยงเป็นประจำไม่ขาดแคลนด้วยน้ำเพราะราศีมีนเป็นราศีธาตุน้ำ เรื่องแห้งแล้งอับเฉาเป็นไม่มี มีแต่จะเจริญเติบโตจนอาวสานไปตามกาลเวลาของสิ่งที่เกิดขึ้นและดับไปตามธรรมชาติของการหมุนเวียน

อาทิตย์ ราศี เมษ ธาตุไฟ อาทิตย์เหมือนราก ๆ ของต้นไม้ต้นนี้แม้จะร้อน ๆ อยู่ แต่ก็มั่นคงแข็งแรงสามารถยืนต้นไปด้วยดี เพราะธรรมดา ต้นไม้ถ้าขาดรากเสียแล้วไฉนเลยจะเป็นต้นไม้ที่สมบูรณ์ไปได้คงเหมือนไม้ที่ปักดวงตาเป็นภาพมายาการเท่านั้นเอง แต่นี่เป็นรากที่หยั่งลึกไปในดินซึ่งก็จัดว่าอาทิตย์ไม่เสียซึ่งท่านเปรียบเหมือนราก ๆ ก็ไม่เสียเช่นเดียวกัน และรากนี้ก็เป็นรากอันยาวเรียกว่ารากแก้วที่ยืนต้นเสียด้วย

อังคาร คือใบ ดวงชะตานี้เหมือนต้นไม้มีใบหนาทึบพอเป็นที่พึ่งพิงของเหล่าสกุณรุณชาติที่ต่างโคจรมาอาศัยได้อย่างสบาย ไม่เป็นที่เดือดร้อนด้วยประการทั้งปวง แต่โดยที่ใบหนานี่เอง บางครั้งก็ทำให้แห้งกรากหล่นลงดินเพราะอังคารธาตุไฟ ทำให้ผู้อยู่ใกล้ดวงชะตาดวงนี้ร้อน ๆ หนาว ๆ พอดู แต่ก็ยังไม่ถึงกับเสีย

พุธ คือดอก ดอกไม้ใกล้ไฟ จะอยู่ได้นานหรือ แต่กระนั้นก็ไม่เหี่ยวแห้งไปเสียหมด จะมีดอกสะพรั่งก็เมื่อดวงชะตานี้ถึงกาละแล้วก็คือผลที่ปรากฏอยู่ซึ่งได้แก่คุณความดี

พฤหัสคือผล ต้นไม้ต้นนี้มีผลไม่ดก เพราะเหมือนมะม่วงที่ถูกตัวหนอนแทะเล็มหรือผลพุทราที่มีวัชพืชชอนไช หากจะกล่าวยาวความออกไปก็คือพฤหัสได้แก่ความรู้ เมื่อมีราหูเข้าแทรกก็ทำให้เกิดผลเสียได้ไม่เต็มที่พลังน้อยไม่เป็นไปเท่าที่ควร

ศุกร์คือกระพี้ กระพี้ต้นไม้นี้หนายากแก่การเจาะไชของสัตว์ต่าง-ชะนิด เป็นต้นไม้ที่ยากแก่การล้มและรังแกหรือรังควานประการใด พระศุกร์เป็นเกษตรด้วยแล้วจะยิ่งทวีคูณด้วยผลอันน่าชื่นชมทีเดียว

พระเสาร์คือกิ่งก้านสาขา ก้านกิ่งต้นไม้ต้นนี้ก็หนา ยาว ก้าวไปไกลแม้จะร่วมพระเกตุด้วย ก็เป็นเสมือนดาวที่สนับสนุนเพราะดาวพระเกตุเป็นดาวที่สนับสนุน ถ้าดีก็ดีด้วย ถ้าร้ายก็ร้ายด้วย เพราะตนเองไม่ใช่ดาวที่แท้จริง เป็นเพียงการหลุดออกมาจากราหูท่อนหนึ่งท่อนหางเป็นเกตุเราไม่จัดเป็นดาวที่แท้

พระราหู คือหนอนบ่อนทำลาย การที่พระราหูถ้าไปร่วมราศีหรือองศากับดาวดวงใด ตามคตินิยมถือว่าดาวดวงนั้นไม่ดี กล่าวคือไม่เป็นดวงที่บริสุทธิ์ มักจะด่างพร้อย อย่างในกรณีดาวราหูที่ไปร่วมกับ

ดาวพฤหัสในราศีเมถุนของดวงชะตานี้ ในฐานะนี้ ย่อมทำให้กำลังของดาวพฤหัสถอยไป แต่ในดวงนวางศ์ดาวพฤหัสสูงมากเป็นมหาจักร ชาวโหรถือว่าเป็นประธานของกำลังดาวทั้งหมด ดังนั้นถ้าจะถือว่าดาวพฤหัสเสียทีเดียวไม่ได้ เพราะกำลังสูงในราศีพิจิกในดวงนวางศ์นี่เอง เป็นสาเหตุที่ทำให้ท่านอุปสมบทเลื่อมใสในพระธรรมตลอดฐิติกาล

บทสรุป

ในจำนวนดวงดาวที่ได้บรรยายมานี้ ท่านคงจะเห็นพื้นฐานของกรรมพอสมควรว่าความแตกต่างแห่งบุญ — กรรมของคนเราไม่เหมือนกันเช่นเดียวกับการจุติ — เกิดของสัตว์ ย่อมมาจากฐานะต่างกันด้วยอำนาจ-บุญ — กรรมที่สั่งสมมาน้อยมากเป็นข้อประเมิน

ดังข้อที่ได้วิจารณ์ตามหลักวิชาโหราศาสตร์เพียงน้อยนี้ ท่านผู้มีธรรมในใจย่อมทราบได้ว่า ผู้เขียนไม่กล้ากล่าวความยาวออกไปกว่านี้ เพราะจะนอกเหนือจากหลักวิชาประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง จะทำให้ผู้มีอคติคาดการณ์ผิดไปได้ว่า ร่ายดวงชะตาเข้าหาความจริงในรูปของชีวิตที่เป็นมาแล้ว แต่ได้โปรดเถิด ท่านผู้มีความรู้ในเรื่องโหราศาสตร์ย่อมทราบดีอยู่

อนึ่ง ตามที่ได้สัมผัสดวงขึ้นมาทั้งสี่ดวงนี้ ย่อมมีฐานะแตกต่างกันออกไป ดังจะบรรยายโดยสังเขป :—

ดวงที่ ๑ เป็นดวงชะตาบอกถึงกรรมปัจจุบัน ที่ถือกำเนิดเกิดมาในโลกว่าจะดีหรือร้ายประการใด ความเป็นผู้มีบุญ — กรรมที่ได้กระทำไว้ดีแล้วอย่างไร และข้อสูงสุดของวาสนาจะเป็นไปได้แค่ไหน

ดวงที่ ๒ เป็นดวงแสดงถึงกำลังดาวว่า ในพื้นดวงราศีจักรนั้นถูกเบียนถูกสัมพันธภาพทางร้าย เป็นความจริงหรือไม่เป็นเสมือนแว่นนูนส่องความชัดของดวงตาที่ฟางของผู้มีสายตาไม่ปรกติฉะนั้น

ดวงที่ ๓ เป็นดวงบอกถึงกรรมเก่า วาสนาเก่าแต่กาลก่อน สำหรับในดวงนี้แสดงว่า ท่านเจ้าคุณมีวาสนาเก่ามาน้อย เพราะได้ขับดวงเข้าอุจจ์แล้ว ไม่ปรากฏว่าท่านมีดวงอุจจ์อยู่เลยแม้แต่ดวงเดียว ข้อนี้แสดงว่าวาสนาเก่าท่านน้อย แต่เมื่อได้ขับดวงชะตาอุจจ์ของท่านจากเวลากาลมรณะหลังจากที่ท่านละจากโลกนี้ไปแล้ว ปรากฏว่า ท่านมีดวงชะตาอุจจ์ถึง ๓ ดวง เป็นเครื่องแสดงชัดเจนว่า ในชาติต่อไปนี้ ถ้าท่านถือจุติในโลกมนุษย์ท่านจะพบกับความสุขเกษมสำราญในธรรมมากกว่านี้ยิ่งนัก สุดที่จะพรรณนาได้ ความที่ท่านได้บำเพ็ญกรรมดีไว้แล้วนี้จะเป็นพลวปัจจัยส่งให้ท่านไปเกิดในสุคติภพเป็นแน่แท้ แม้เกิดอีกต้องเกิดในฐานะผู้มีบารมีอันได้บำเพ็ญมาแล้วดีทีเดียว

ส่วนดวงที่ ๔ เป็นดวงที่ถึงแก่กาลมรณะ เพราะได้วางดวงชะตาไว้ให้นักศึกษาวิจารณ์ด้วยแล้วว่าเป็นดวงที่ถึงกาลและเวลาจริง ๆ ในช่วงชีวิตหนึ่งวัฏสงสาร

บุญใดที่ผู้เขียนได้พบแล้วก็ดี บารมีใดที่ท่านทั้งหลายร่วมกันเป็น-สมานฉันท์จนงานพระราชทานเพลิงสำเร็จลุไปด้วยดีนี้ก็ดี จงสำเร็จแด่วิญญาณของพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระวิสุทธิสมาจาร ผู้เป็นปูชนียา-จารย์ของเหล่าศิษย์ แม้จะละจากโลกนี้ไปแล้วแต่ความปรารถนาดี ความหวังดีก็ยังจารึกอยู่ในความทรงจำมิเลือนจวบนิรันดร.

พระมหากวี กิตฺติสาโร (นันหนาพยากรณ์)

วัดราษฎร์บำรุง ชลบุรี
๑๕ มีนาคม ๒๕๑๑

ตำนาน

พระมหาปันถกเถระ และ พระจุลปันถกเถระ[๑]

△

ในสมัยพุทธกาล พระนครราชคฤห์เป็นพระนครหลวงแห่งมคธรัฐ มีผู้คนคับคั่ง เจริญด้วยการงานและการค้า มีพานิชต่างเมืองไปมาไม่ขาด ดังนั้นพระนครราชคฤห์จึงมีเศรษฐีคหบดีมั่งคั่งหลายท่าน ในบรรดาเศรษฐีทั้งหลาย ท่านธนเศรษฐีเป็นเศรษฐีผู้หนึ่งที่มั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์ ท่านเศรษฐีผู้นี้พร้อมด้วยภรรยา เป็นพุทธมามกะมั่นอยู่ในพระพุทธศาสนา

ท่านธนเศรษฐีมีบุตรธิดาหลายคน แต่ธิดาสาวของท่านคนหนึ่งเป็นสตรีที่รักสวยรักงามแต่นิสัยสิ ไม่สวยไม่งามเหมือนรูป กลายเป็นหญิงโลเลในผู้ชาย แม้มารดาบิดาจะกักกันให้อยู่แต่ในนิเวศน์ไม่ปล่อยปละให้ไปไหนได้ตามใจชอบ ก็ไม่วายจะไปเหลาะแหละกับผู้ชายที่เป็นทาสในเรือน **และเมื่อไม่สามารถจะข่มใจไว้ได้** ในที่สุดก็เสียความบริสุทธิ์**ของความเป็นสาว** แก่ทาสในเรือนของตน ต่อมานางกลัวความผิดคิดว่า น่าจะมีคนอื่นรู้พฤติการณ์อันไม่ดีไม่งามของตนบ้าง จึงได้หารือกับสามีว่า เราไม่สามารถจะอยู่ในบ้านนี้ได้เสียแล้ว ถ้าขืนอยู่ไป ถ้าบิดามารดาฉันรู้เรื่องเข้า เป็นต้องตายแน่ จะต้องถูกหั่นให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่โดยไม่ต้องสงสัย เราควรจะพากันหนีไปอยู่ที่อื่นเถิด เมื่อสามี

---

๑. พระมหาสาวกทั้ง ๒ องค์นี้ เป็นพี่น้องร่วมมารดาบิดากัน มีตำนานสัมพันธ์กันมาก จึงต้องเขียนรวมกันไว้

เห็นชอบด้วยแล้ว นางได้รวบรวมทรัพย์สมบัติอันมีค่าที่พอจะเอาติดตัวไปได้ แล้วพากันหลบหนีไปทางประตูด้านเหนือ เดินทางจากพระนครหลวงไปไกล ลุถึงหมู่บ้านที่แน่ใจว่าไม่มีใครรู้จักแล้ว จึงได้เข้าไปขออาศัยเขาอยู่ และเมื่อเห็นว่าการอยู่ที่นี่เป็นการปลอดภัยดีแล้ว จึงได้ปลูกเรือนพอเป็นที่อาศัยให้ความสุขเหมือนเพื่อนบ้าน ในหมู่บ้านนั้นสืบไป

ต่อมานางมีครรภ์ได้พยายามรักษาครรภ์มาด้วยดี จนครรภ์นางแก่ใกล้จะคลอด จึงปรึกษากับสามีว่า บัดนี้ครรภ์ฉันแก่มากแล้ว ธรรมดาการคลอดบุตรที่ห่างไกลจากญาติพี่น้องเป็นความลำบาก ไม่ปลอดภัย ฉันอยากจะไปคลอดที่เรือนมารดา สามีไม่เห็นพ้องด้วย เพราะรู้สึกตัวว่า ๑. ตัวยังเป็นทาสอยู่ ๒. ตัวยังมีความผิด และรู้ดีว่าโทษทั้งสองประการนี้อาจทำให้ตัววอดวายในที่สุดได้ จึงได้พยายามพูดผัดเพี้ยนอยู่เรื่อย ๆ มา

ต่อมานางอดใจทนอยู่ไม่ได้ คิดว่าถ้าจะรอสามีให้พาไป คงจะไม่สำเร็จ เพราะสามีเป็นคนโง่กลัวความผิด คิดอยู่ว่าจะต้องรับโทษภัย อันธรรมดามารดาบิดา ย่อมมีจิตเอ็นดูแก่บุตร น่าที่จะยกโทษให้แก่เราแล้ว ดังนั้น สามีเราจะไปหรือไม่ก็ช่าง เราจะไปโดยลำพังตัว ดังนั้นเมื่อสามีนางออกจากเรือนไปทำงานในไร่ นางจึงปิดประตูเรือนแล้วลงจากเรือนไป และบอกเพื่อนบ้านใกล้เคียงให้รู้ว่าตนจะไปคลอดบุตรที่เรือนมารดาในพระนคร แล้วเดินทางมุ่งหน้าไปพระนครราชคฤห์

ฝ่ายสามีกลับจากไร่ไม่เห็นภรรยา ถามเพื่อนบ้านทราบเรื่องแล้วก็รีบเดินติดตามภรรยาโดยด่วน ครั้นเดินทันภรรยากลางทาง ก็บังเอิญได้เวลาภรรยาคลอดบุตร ได้ช่วยเหลือภรรยาตามความสามารถ เดชะบุญ

กุศล นางได้คลอดบุตรเป็นชายโดยสวัสดิ์ ดังนั้นความปรารถนาของนางที่จะไปคลอดบุตรที่เรือนมารดาเพื่อความปลอดภัยก็สิ้นสุดลง เมื่อสามีพูดจาเล้าโลมให้กลับเรือน นางก็ยินดีกลับเรือน เลี้ยงดูบุตรให้เติบโตเป็นสุขสืบไป เพราะบุตรชายของตนเกิดในระหว่างทาง จึงได้ตั้งชื่อบุตรว่า "ปันถกะ" แต่นิยมพูดกันว่า "ปันถก"

ต่อมานางมีครรภ์อีก เพราะโทษที่นางมิได้ใส่ใจเวลาตั้งครรภ์ของนางไว้ สำรวมแต่การเรือน ๑ เพราะมิได้รับคำแนะนำจากผู้รู้ ด้วยห่างไกลจากญาติมิตรที่ดี ๑ นางก็ปล่อยครรภ์แก่จนใกล้เวลาคลอด เรื่องก็เข้าทำนองเดิมอีก คือเมื่อรบเร้าสามีให้ไปส่งบ้านเพื่อคลอดบุตรไม่สำเร็จ ก็หนีไปตามลำพัง แล้วในที่สุดก็คลอดบุตรเป็นชายกลางทางอย่างคราวก่อน สามีติดตามไปพบก็รับตัวกลับมาบ้าน เลี้ยงดูบุตรให้เติบโตเยี่ยงเพื่อนบ้านทั้งหลาย ให้ชื่อบุตรว่าปันถก เช่นกับคนก่อน เพราะเกิดกลางทางเหมือนกัน เพียงแต่เพิ่มชื่อคนโตเพื่อมิให้ซ้ำกันว่า "มหาปันถก" แปลว่าปันถกใหญ่ ให้ชื่อคนหลังว่า "จุลปันถก" แปลว่า ปันถกเล็ก แต่มารดาบิดาพอใจเรียกสั้น ๆ ว่าใหญ่ ว่าเล็กเท่านั้น

เมื่อเด็กทั้งสองเจริญวัยแล้ว ก็ได้ไปรวมเล่นกับพวกเด็ก ๆ ลูกเพื่อนบ้านในหมู่บ้านนั้น ตามวิสัยของเด็กที่ยังรักการเล่นอยู่ แต่มหาปันถกเป็นเด็กฉลาด คมคาย ช่างสังเกต อยากรู้อยากเห็น สงสัยสิ่งใดที่ไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็ชอบซักถามมารดาเนือง ๆ ดังนั้นต่อมามหาปันถกเห็นเพื่อนเด็ก ๆ เรียกผู้ใหญ่บางคนที่พบปะในบ้านของเขาว่าลุง ว่าน้า ว่าตา ว่ายาย ซึ่งผู้ใหญ่เหล่านั้นตรงเข้ามาสวมกอด คล้าย ๆ กับบิดามารดาทำ

แก่ตน ซ้ำบางคนก็ยังหยิบขนมยื่นให้ด้วยการเอ็นดู น่ารัก ก็ยิ่งสนใจ เมื่อกลับมาเรือนก็ถามมารดาว่า คุณแม่ครับ ! บ้านเราไม่เห็นมีคนชนิดลุงชนิดน้า หรือตา ยาย บ้างเลย มีแต่คุณพ่อคุณแม่สองคนเท่านั้น

"ใหญ่ ไปเห็นลุง น้า ตา ยาย ที่ไหนมาลูก" มารดาถาม

ใหญ่เห็นที่บ้านโน้น เพื่อน ๆ ของใหญ่เขาร้องเรียก ใหญ่ได้ยินใหญ่ได้เห็น

ใหญ่ ไปทำไมที่บ้านโน้นเล่า ? ลูก

ใหญ่ พาเล็กไปเล่นกับเพื่อน ๆ ที่ลานหน้าบ้านเขา

ลุง น้า ตา ยาย ของเพื่อนลูกใหญ่ เขามาทำไมในที่นั้น ?

"ใหญ่ ไม่ทราบ" มหาปันถกตอบแม่ ใหญ่เห็นเขาเอาขนมมาให้เพื่อน ๆ ของใหญ่รับประทาน ใหญ่อยากจะมีตา มียายที่ใจดีอย่างตายายของเพื่อนใหญ่บ้าง ? ทำไมนะแม่ บ้านเราจึงไม่มีตา มียาย อย่างเขาใหญ่คิดว่า ถ้าใหญ่มีตามียาย ตายายคงจะรักใหญ่ และให้ขนมใหญ่มากทีเดียว

มารดาได้ฟังลูกชายช่างพูดน่าเอ็นดูเช่นนั้น ก็ปลาบปลื้มใจ ทำให้คิดถึงมารดาบิดาถึงกับน้ำตาคลอ เอื้อมมือไปจับแขนลูกรั้งตัวให้เข้ามาใกล้แล้ว พูดว่า ใหญ่ลูกของแม่ ทำไมใหญ่จะไม่มีตายายอย่างเขาเล่าลูก ใหญ่มีตามียาย ตายายของลูกใหญ่ก็ใจดีอีกด้วย ถึงลุง ป้า น้า อาซึ่งเป็นญาติของเราก็มีอยู่ในเมืองแยะนะลูก

"แล้วทำไมคุณแม่จึงไม่อยู่ในเมืองเล่าครับ ?" มหาปันถกซักแม่ แม่พาใหญ่ไปในเมืองเถอะ ไปหาตาหายาย ใหญ่อยากเห็นตาเห็นยาย ตายายของใหญ่คงจะรักใหญ่มาก

มารดาพรางเรื่องส่วนตัวเสีย พูดแต่เพียงว่า "เอาเถอะลูกใหญ่ ! รอให้พ่อของลูกทำธุระที่ยังค้างอยู่ให้เสร็จเสียก่อนเถิดนะ แล้วแม่จะพาลูกไปหาตาหายายของลูก"

ต่อมานางได้พูดกับสามีว่า ลูกทั้งสองรบเร้าฉันเหลือเกิน ให้ฉันพาไปในเมือง เธอคิดว่าบิดามารดาฉันจะร้ายกาจ เมื่อเห็นเราแล้วจะเชือดเนื้อเถือหนังเอาเทียวรึ ! เราน่าจะคิดมากไปเอง กลับบ้านกันเสียทีเถิด เราจากบ้านมาอยู่ที่นี่ก็นานแล้ว ป่านนี้ท่านคงหายขึ้งโกรธเราแล้วหละ ฉันคิดว่าเราควรจะให้ลูกของเราได้เห็นบ้านเมืองที่เจริญ เห็นบ้านของบิดามารดาฉัน เห็นตาเห็นยายเหมือนกับเขาบ้าง ลูกของเราคงจะดีใจและแกคงจะมีความสุข

เมื่อพูดถึงลูก พ่อก็เห็นใจ เมื่อได้ยินลูกรบเร้าแม่ ใจพ่อก็อ่อนอยากจะพาลูกเข้าเมือง แต่เมื่อหวนนึกถึงความผิด ซึ่งเป็นดังลิ่มสลักปักอยู่ในอก ก็ทำให้ยับยั้งชั่งใจ ด้วยมองเห็นภัยปรากฏอยู่เฉพาะหน้า

ธรรมดามือมีแผล เพียงแต่ถูกน้ำบริสุทธิ์ก็ไม่วายแสบฉันใด ผู้ที่มีความผิด เห็นเจ้าพนักงานแม้เขาจะไม่รู้จัก ก็ไม่วายสะดุ้งหวาดกลัว ฉะนั้น

ดังนั้นสามีจึงบอกกับภรรยาว่า "การที่จะให้ฉันพาเธอพาลูกไปนั้น ฉันไม่ขัดข้อง พาไปได้ แต่อย่าให้ฉันเข้าไปเผชิญหน้าท่านบิดาของเธอด้วยเลยนะ ฉันไม่กล้า บอกจริง ๆ"

"เอาเป็นตกลงตามที่เธอพูด" ภรรยากล่าว เราจะได้พาลูกของเราไปพบตาพบยายของแกด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยที่เราไม่ต้องพาแกเข้าไป

เมื่อภรรยาสามีปรึกษาตกลงปลงใจกันดีแล้ว ก็จัดแจงรวบรวมเอาสิ่งที่ควรจะเอาไปได้ บอกลาเพื่อนบ้าน พากันเดินทางเข้าพระนครราชคฤห์ ภรรยาได้พาไปที่เรือนญาติของตนคนหนึ่งที่สนิทสนมรักใคร่เป็นที่ไว้วางใจได้ ขอพำนักอยู่ที่นั่น พร้อมกับขอร้องให้เขาช่วยพาลูกทั้งสองเข้าไปหาบิดามารดาของตนที่บ้าน

ญาติของนางมีความสงสาร เห็นใจนาง จึงรับเอาเป็นธุระ พยายามหาโอกาสพาเด็กทั้งสองเข้าไปพบท่านธนเศรษฐีและภรรยาที่นิเวศน์ของท่าน เมื่อท่านเศรษฐีและภรรยาเห็นเด็กทั้งสองหมดจดหน้าตาหน้าเอ็นดู ก็รักใคร่ ครั้นทราบว่าเป็นหลาน ก็มีความเมตตาปรานีมากขึ้น ท่านเศรษฐีจึงพูดกะภรรยาในฐานะเป็นผู้ใหญ่ว่า ธรรมดาเกิดมาในสังสารวัฏเช่นนี้ จะห้ามไม่ให้ประสบเหตุการณ์อย่างนี้เห็นจะเป็นไปไม่ได้ แต่ที่จะให้รับลูกเข้ามาอยู่ในบ้านเช่นเดิมอีก ฉันก็ทำไม่ได้เหมือนกัน รู้สึกละอายญาติมิตรจริง ๆ

ภรรยาเศรษฐีกล่าวว่า เราก็รับเลี้ยงแต่เพียงเด็กเท่านั้นซิท่าน เพราะเด็กมันไม่รู้เรื่องอะไรด้วย สำหรับลูกก็ให้เขาอยู่กับญาติที่อาศัยอยู่ก็แล้วกัน เพียงเราจัดส่งเงินทองไปอุปถัมภ์บำรุงให้แกมีความสุขเสมอด้วยลูก ๆ ทั้งหลายก็พอแล้ว

"เอาเป็นตกลงตามที่เธอว่า" ท่านเศรษฐีพูดกะภรรยาว่า ฉันขอมอบเรื่องนี้ให้เป็นธุระของเธอโดยเฉพาะ อย่าให้ฉันเกี่ยวข้องด้วยเลย ในที่สุดมหาปันถกและจุลปันถกก็ได้อยู่ในนิเวศน์ของท่านธนเศรษฐี อยู่ในฐานะ

ที่เป็นหลาน ได้รับอุปถัมภ์บำรุงจากท่านตาท่านยายทั้งสองเป็นอย่างดีเสมอด้วยหลาน ๆ ทั้งหลาย

เนื่องจากมหาปันถก และจุลปันถก แม้จะยังเป็นเด็ก ก็เป็นเด็กเรียบร้อย มีนิสัยขยัน เอาการเองาน ว่านอนสอนง่าย จึงเป็นที่รักของท่านเศรษฐีและภรรยา ทุก ๆ ครั้งที่เศรษฐีหรือภรรยาไปฟังธรรมที่พระเวฬุวันวิหาร เป็นต้องเอามหาปันถกติดตามไปด้วยเสมอ ส่วนจุลปันถกยังเล็กนัก จึงให้อยู่แต่ในบ้าน

ครั้นมหาปันถกติดตามท่านธนเศรษฐีไปวัดเนือง ๆ ก็คุ้นเคยสนิทสนมกับพระเณรที่วัด สงสัยอะไรก็ซักถามท่านตา ได้ความรู้ความเข้าใจ มีความเลื่อมใสในพระศาสนายิ่งขึ้น ถึงกับมีศรัทธาใคร่จะบวช ดังนั้นวันหนึ่ง เมื่อติดตามท่านธนเศรษฐีไปวัดกลับมาแล้ว จึงเข้าไปพบท่าน พูดว่า คุณตาขอรับ เด็ก ๆ อย่างผมนี้จะบวชได้ไหม ? ขอรับ

"เด็ก ๆ ก็บวชได้ แต่บวชเป็นสามเณร" ท่านเศรษฐีตอบหลานชาย แล้วถามติดไปว่า หลานถามทำไม ?

"ผมอยากบวชขอรับ" มหาปันถกตอบ ถ้าคุณตาอนุญาตให้ผมบวช ผมจะบวชอยู่ที่วัดเวฬุวันวิหาร ที่คุณตาไปฟังเทศน์นี้แหละ

"ใหญ่ พูดจริง ๆ รึ หลาน" ท่านเศรษฐียังไม่แน่ใจ

"จริง ๆ ขอรับคุณตา" มหาปันถกตอบยืนยัน

ถ้าหลานใหญ่บวชจริง ๆ ก็ดีน่ะซิ จะเป็นกุศลแก่ตาและยายของหลานมากทีเดียว มากกว่าใคร ๆ บวชทั้งนั้นแหละ เพราะลูกหลานในตระกูลของเรายังไม่มีใครบวชเลย

เมื่อมหาปันถกได้ฟังท่านธนเศรษฐีพูดเช่นนั้น ก็ดีใจ เพิ่มศรัทธา

ในการบวชยิ่งขึ้น จึงพูดว่า ถ้าเช่นนั้น คุณตาอนุญาตให้ผมบวชนะขอรับ

ท่านเศรษฐียกมือขึ้นลูบศีรษะหลานชายด้วยความเอ็นดู พร้อมกับกล่าวว่า เอาเป็นตกลงกันหลาน ตายินดีให้บวช พรุ่งนี้ตาจะพาไปบวชที่วัด ใหญ่ไปบอกลายายเสียก่อนนะ

มหาปันถก กราบท่านธนเศรษฐีด้วยความดีใจที่อนุญาตให้บวช แล้วก็เข้าไปขออนุญาตท่านยายตามที่ตาแนะนำ

รุ่งขึ้นท่านธนเศรษฐี ก็พามหาปันถกหลานชาย ไปเฝ้าพระบรมศาสดาที่พระคันธกุฎี ในพระเวฬุวันวิหาร เมื่อพระบรมศาสดาตรัสถามว่า ท่านเศรษฐี ได้เด็กที่ไหนมา ? ได้กราบทูลว่า พระเจ้าข้า หลานชายของข้าพระองค์เอง เธอมีศรัทธาใคร่จะขอบวช ข้าพระองค์จึงได้พามาเฝ้าฝ่าพระบาท เพื่อขอประทานบรรพชาให้แก่เธอ

พระบรมศาสดาผินพระพักตร์ ตรัสถามมหาปันถกว่า "อยากจะบวชรึ ใหญ่"

"พระเจ้าข้า ข้าพระองค์อยากจะบวช" มหาปันถกกราบทูล ท่านธนเศรษฐีกราบทูลว่า ไม่ทราบว่าเธอจะบวชอยู่ไปได้ตลอดหรือไม่ ? ข้าพระองค์ต้องขอประทานพระมหากรุณา

"เธอมีนิสัยบวชอยู่นะ ท่านเศรษฐี" พระศาสดาทรงรับสั่ง แล้วทรงมีพระบัญชามอบให้พระเถระรูปหนึ่ง ไปจัดการให้มหาปันถกบรรพชาเป็นสามเณรตามประสงค์

สามเณรปันถกบวชแล้ว ตั้งใจศึกษาพุทธวจนะด้วยความพยายามเป็นอย่างดี ดังนั้นตลอดเวลาที่ยังเป็นสามเณรอยู่ ก็มีความรู้ช่ำชองใน

พระธรรมวินัยดีมาก ครั้นมีอายุครบยี่สิบปีแล้ว ก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุใน พระพุทธศาสนา ต่อมาท่านเพียรบำเพ็ญสมณธรรมกัมมัฏฐาน ก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ ปรากฏนามตามบาลีบัญญัติว่า พระมหาปันถกเถระ

เนื่องด้วยท่านพระมหาปันถกเถระ เป็นคนฉลาด รอบคอบ รักการงานในหน้าที่ ขยันมาแต่เล็กแต่น้อย เป็นนิสัยประจำตัว ดังนั้นต่อมาท่านจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็น "ภัตตุเทสก์ (ผู้นิมนต์พระในพุทธสำนักให้แก่ผู้ต้องการ หน้าที่นี้ฟังดูเผิน ๆ ก็ดูง่าย ๆ ไม่ลำบาก แต่ความจริงก็ยากมากเหมือนกัน คือจะต้องมีบัญชีพระทั้งหมดไว้ในมือ ต้องรู้จักพระเถระ จะต้องเที่ยงธรรมในหน้าที่กับพระทั้งหลาย ใครต้องการพระเจาะจง ก็จัดให้ตามประสงค์ ถ้าไม่เจาะจง ก็จัดนิมนต์เวียนให้ตามลำดับพรรษา จนหมดแล้วก็เวียนมาใหม่ องค์ไหนอยู่ไม่อยู่ต้องรู้ พระเก่าพระใหม่มีจำนวนเท่าใด ตลอดพระอาคันตุกะหรือพระประจำ เป็นเรื่องจุกจิกไม่น้อย ดังนั้นจึงเป็นภาระหนักอยู่ และวัดจำเป็นต้องมี เพื่อสะดวกแก่ผู้มีศรัทธาต้องการ เป็นทางเจริญความเลื่อมใส รักษาน้ำใจของผู้ศรัทธาดีมาก มีฐานะเท่า ๆ กับสมุหพระราชมณเฑียรทีเดียว) เวลาใดว่างกิจ ท่านก็ได้ใช้เวลาให้ล่วงไปด้วยการเสวยสุขในฌาน และความสุขอันเกิดแต่ผลสมาบัติของท่าน.

วันหนึ่งท่านคิดถึงนายจุลปันถกน้องชายของท่านว่า เราควรจะหาโอกาสให้จุลปันถกได้ประสบความสุขเช่นนี้บ้าง ดังนั้นท่านจึงไปยังนิเวศน์ของท่านธนเศรษฐีผู้เป็นตา แล้วปราศรัยว่า เจริญพร คุณตา ถ้าไม่มีความลำบากใจแก่คุณตาแต่ประการใด ๆ แล้ว อาตมาใคร่จะขออนุญาต

จุลปันถกไปบวช เพราะอายุเธอก็ได้ยี่สิบปีเศษแล้ว ถ้าจะอุปสมบท ก็อุปสมบทได้ทีเดียว

ท่านเศรษฐีกล่าวด้วยความเลื่อมใสว่า นิมนต์เถิด คุณใหญ่ (พระมหาปันถกเถระ) นิมนต์คุณจัดให้จุลปันถกบวชเถิด ตายินดี และก็ไม่มีความลำบากยากใจอะไร ๆ แก่ตาและยายคุณทั้งนั้นแหละ พูดแล้วหันหน้าไปมองภรรยาขอความเห็น

ภรรยาท่านเศรษฐีพูดว่า จริงอย่างตาคุณพูด คุณใหญ่ ตาและยายไม่มีความลำบากใจอย่างใด กลับจะพลอยดีใจว่า หลานชายได้บวชอีกคนหนึ่ง คุณจัดให้จุลปันถกบวชเถอะ ส่วนเครื่องบริขารของพระบวชใหม่ ยายจะจัดให้เขานำไปถวายคุณที่วัดให้พร้อมมูลทีเดียว คุณจะได้ไม่ต้องลำบากในการจัดหาเครื่องบวช

ดังนั้น ในวันต่อมา พระมหาปันถกเถระก็จัดให้นายจุลปันถกน้องชายอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา

พระจุลปันถกบวชแล้ว มั่นอยู่ในโอวาทของพระมหาปันถกเถระผู้พี่ชาย ด้วยความเคารพ ยำเกรง เคร่งครัดอยู่ในศีลาจารวัตรเป็นอย่างดี หากแต่เป็นคนทึบ โง่เขลา ต่างจากพระมหาปันถกเถระพี่ชายอย่างตรงข้ามทีเดียว

พระมหาปันถกเถระแม้จะรู้อยู่ว่า พระจุลปันถกะน้องชายเป็นคนโง่ แต่ก็คิดว่าคงจะโง่พอสอน เมื่อได้รับการอบรมมากสักหน่อยแล้ว ก็คงฉลาดเรียนรู้ธรรม บำเพ็ญสมณกิจให้ถึงที่สุดได้ ดังนั้นจึงได้พยายามพร่ำสอนพระจุลปันถกะอยู่เสมอ อนึ่งเพื่อให้พระจุลปันถกะรอบรู้และร่าเริง

อยู่ในพระพุทธคุณ จึงได้แต่งคาถาสรรเสริญคุณพระพุทธเจ้าบทหนึ่ง ให้พระจุลปันถกะท่องให้ขึ้นปากขึ้นใจว่า

ปทฺทมํ ยถา โกกนุทํ สุคนฺธํ
ปาโต สิยา ผุลฺลมวีตคนฺธํ
องฺคีรสํ ปสฺส วิโรจมานํ
ตปนฺตมาทิจฺจมิวนฺตลิกฺเข

ความว่า ดอกบัวโกกนุทมีกลิ่นหอม เริ่มแย้มกลีบเบ่งบานแต่เวลาเช้า สุคนธรสรื่นอยู่ตลอดเวลาฉันใด เธอจงมองดูพระพุทธอังคีรส ซึ่งรุ่งเรืองไพโรจน์ดุจพระอาทิตย์ทอแสงสว่างอยู่ในท้องฟ้า ฉะนั้น

เพียงคาถานี้ คาถาเดียวเท่านั้น พระจุลปันถกะก็ไม่สามารถทรงจำไว้ได้ แม้จะใช้เวลาพยายามสาธยายอยู่ตลอดเวลา ๔ เดือนก็ไม่สำเร็จ

ในเหตุที่พระจุลปันถกะไม่สามารถจะท่องบ่นและทรงจำคาถาสรรเสริญพระพุทธคุณเพียงคาถาเดียวนี้ได้ ท่านกล่าวว่า เป็นเพราะโทษที่ไปหัวเราะเยาะเย้ยพระปัญญาทึบในชาติก่อน คือในครั้งศาสนาพระกัสสปะสัมพุทธเจ้า พระจุลปันถกะก็ได้เกิดเป็นภิกษุรูปหนึ่ง เป็นพระมีปัญญาดีมาก เห็นภิกษุรูปหนึ่งมีปัญญาน้อย ไม่สามารถจะทรงจำธรรมที่เล่าเรียนได้ จึงหัวเราะเยาะภิกษุรูปนั้นให้ได้อาย ถึงกับทำให้ภิกษุรูปนั้นหมดกำลังใจเล่าเรียน เลยพาลเลิก หยุดไม่สาธยายอีกต่อไป

เพราะโทษของการหัวเราะเยาะนี้ พระจุลปันถกะเมื่อบวชแล้ว จึงกลายเป็นคนอาภัพในการเรียน ไม่มีปัญญาทรงจำ จะท่องบ่นอะไรก็จำไม่ได้ ได้ต้นลืมปลาย ได้ปลายลืมต้น จับต้นชนปลายไม่ติด ความจำ

เถอะเถือน ดังนั้นแม้จะพยายามสาธยายคาถาสรรเสริญพระพุทธคุณ ที่พระมหาปันถกเถระพร่ำสอนให้ท่องบ่นตลอดเวลาสี่เดือนก็จำไม่ได้

วันหนึ่ง พระมหาปันถกเถระได้กล่าวกะท่านว่า จุลปันถกะ เธอเป็นคนอาภัพในพระศาสนาเสียแล้ว ดูรึ? เธอใช้เวลา ๔ เดือน ท่องคาถาบทเดียวก็ยังจำไม่ได้ แล้วเธอจะทำกิจของบรรพชิตอีกตั้งก่ายกองให้ถึงที่สุดได้อย่างไร เธอไม่มีวาสนาเสียแล้ว จงออกไปจากที่นี่เสียเถอะ! ในที่สุดได้ขับพระจุลปันถกะให้ออกไปจากวิหาร

แม้พระจุลปันถกะจะถูกพระมหาปันถกเถระขับไล่ให้สึกออกไปเป็นคฤหัสถ์ ก็ไม่ปรารถนา เพราะยังมีศรัทธามีความเลื่อมใสเยื่อใยในพระ-ศาสนาอยู่มาก ประจวบกับวันนั้น หมอชีวกโกมารภัจจ์ นายแพทย์ประจำพระองค์ของพระเจ้าพิมพิสาร มาเฝ้าพระบรมศาสดาที่พระวิหารอัมพวัน บูชาพระบรมศาสดาด้วยสักการะมีดอกไม้เป็นต้น สดับธรรมจบแล้ว ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระบรมศาสดา หลีกไปหาพระมหา-ปันถกะ ซึ่งเป็นภัตตุเทสก์ในพุทธสำนัก เรียนถามว่า ท่านพระมหาปันถกะขอรับ เวลานี้พระในพุทธสำนักมีเท่าไร ?

พระมหาปันถกะ ฯ เจริญพร คุณหมอ มี ๕๐๐ รูป

หมอชีวก ฯ พรุ่งนี้เช้า ขอได้เท้ากรุณากราบทูลอาราธนาพระบรมศาสดาเสด็จไปรับภัตตาหารที่เรือนของกระผม พร้อมด้วยพระทั้งหมด ๕๐๐ รูปนี้นะ ขอรับ

พระมหาปันถกะ ฯ เจริญพร อาตมภาพ ขออนุโมทนา แต่ว่าพระรูปหนึ่ง ชื่อจุลปันถกะ เธอมีธรรมไม่จำเริญ อาตมาจะเว้นเธอเสีย

โดยตัดออกจากจำนวนนี้เสีย ๑ รูป นอกนั้นทั้งหมดคงไปรับภิกษาหารที่เรือนคุณหมอในวันพรุ่งนี้ตามประสงค์

พระจุลปันถกได้ยินพระมหาปันถกเถระพูดกะหมอชีวก โกมารภัจจ์ เช่นนั้น ก็สลดใจ คิดว่า เพียงแต่รับนิมนต์พระไปฉันที่เรือนหมอชีวก โกมารภัจจ์ หลวงพี่ก็ยังใจดำ ตัดเราออกจากจำนวนพระเสียได้ ส่อให้เห็นชัดว่า จิตใจของหลวงพี่ ไร้ความเมตตาปรานี ไม่มีความเยื่อใยในเราเสียแล้ว ฉะนั้น ประโยชน์อะไรด้วยการบวชอยู่ในพระศาสนานี้ เราจะออกไปเป็นคฤหัสถ์ดีกว่า ดังนั้นพอรุ่งขึ้นพระจุลปันถกะก็ออกจากกุฏิเพื่อจะไปสึกแต่เวลาเช้าตรู่

บังเอิญในเวลาใกล้รุ่งวันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูโลก ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว มีพระมหากรุณาเสด็จล่วงหน้าไปที่ประตูพระอารามก่อน ทรงหยุดจงกรมอยู่ที่ข้างซุ้มประตูพระอาราม ใกล้ทางที่พระจุลปันถกะจะเดินไป ครั้นพระจุลปันถกะเดินไปพบพระศาสดา ซึ่งเสด็จจงกรมอยู่โดยอาการเช่นนั้น ก็ดีใจ จึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคม

พระศาสดาตรัสกะท่านว่า จุลปันถกะ นี่เธอจะไปไหน? แต่ในเวลาเช้าตรู่เช่นนี้

พระจุลปันถกกราบทูลว่า หลวงพี่ข้าพระองค์ขับไล่ พระเจ้าข้า เพราะฉะนั้นข้าพระองค์จึงจะออกไปแต่เช้า เพื่อจะสึก

พระศาสดาตรัสเล้าโลมใจว่า "จุลปันถกะ เธอบวชในสำนักฉัน เมื่อถูกพี่ชายขับไล่ทำไมไม่ไปอยู่ในสำนักฉัน จุลปันถกะมาไปอยู่กับฉันเถิด เธอจะออกไปเป็นคฤหัสถ์เพื่อประโยชน์อะไร เธอควรจะอยู่ต่อไปอีก ครั้น

รับสั่งดังนั้นแล้ว ทรงยกฝ่าพระหัตถ์ขึ้นลูบศีรษะพระจุลปันถกะ แล้วทรงพาไปให้นั่งที่หน้ามุขพระคันธกุฎี ทรงนิรมิตผ้าขาวบริสุทธิ์ผืนหนึ่งประทานแก่พระจุลปันถกะ พร้อมกับบริกรรมด้วยว่า "จุลปันถกะ เธอจงนั่งผินหน้าไปทางทิศตะวันออก เอามือลูบผ้าผืนนี้ไป ๆ มา ๆ-พร้อมกับบริกรรมด้วยว่า "รโชหรณํ รโชหรณํ" (ปราศจากธุลี ๆ) อยู่ในที่นี้แหละ

พระจุลปันถกะถวายบังคมน้อมรับผ้าขาวจากพระหัตถ์พระบรมศาสดาที่ทรงประทาน ด้วยความปลาบปลื้มใจ ออกไปนั่งลูบผ้าบริกรรมตามพระโอวาทที่ทรงพระเมตตาแนะนำทุกประการ

ครั้นได้เวลากำหนด พระศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์ได้เสด็จไปเรือนหมอชีวก โกมารภัจจ์ เสด็จขึ้นประทับนั่งบนพุทธอาสน์ที่หมอชีวก โกมารภัจจ์ ให้จัดตกแต่งถวายเป็นอย่างดี

ขณะนั้น พระจุลปันถกะนั่งบำเพ็ญสมณธรรมอยู่หน้าพระคันธกุฎี เพ่งดูพระอาทิตย์ พลางลูบผ้าขาวผืนนั้นพร้อมกับบริกรรมว่า "รโชหรณํ รโชหรณํ" อยู่ตลอดเวลา เมื่อผ้าขาวผืนนั้นถูกลูบไป ๆ มา ๆ ไม่ขาด อาศัยเหงื่อมือออกมาซับกับผ้าไม่ขาดระยะ ก็เกิดเศร้าหมองขึ้น ปรากฏแก่นัยน์ตาของพระจุลปันถกะทันที ท่านจึงคิดว่า ผ้าขาวผืนนี้หมดจดแท้ ๆ แต่อาศัยคลุกคลีกับร่างกายนี้ จึงแปรสภาพของความหมดจดเดิม กลายมาเป็นของเศร้าหมองเช่นนี้ไปได้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ? ครั้นแล้วได้เริ่มเจริญวิปัสสนาพิจารณาดูด้วยความสิ้นและความเสื่อมไปในอัตภาพ

พระศาสดาทรงทราบด้วยพระญาณว่า บัดนี้พระจุลปันถกะได้ยกจิตขึ้นวิปัสสนาแล้ว ทรงเปล่งพระรัศมีมีพระรูปปรากฏดุจประทับอยู่ตรงหน้า

พระจุลปันถกะแล้วตรัสว่า จุลปันถกะ เธออย่าทำความหมายเฉพาะเพียงผืนผ้านี้เท่านั้นว่า "เศร้าหมองแล้ว เกิดธุลีแล้ว" อันธุลีทั้งหลาย มีธุลีคือราคะเป็นต้น ในภายในของเธอมีอยู่ เธอจงนำมันออกเสีย แล้วทรงภาษิตพระคาถาประทานโอวาทว่า ราคะเรียกว่า ธุลี แต่ละอองหาเรียกว่าธุลีไม่ คำว่าธุลีนั้นเป็นชื่อของราคะ ภิกษุละธุลีนั้นได้เด็ดขาดแล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี

โทสะ เรียกว่าธุลี แต่ละอองหาเรียกว่าธุลีไม่ คำว่าธุลีนั้นเป็นชื่อของโทสะ ภิกษุละธุลีนั้นได้เด็ดขาดแล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระ-พุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี

โมหะ เรียกว่าธุลี แต่ละอองหาเรียกว่าธุลีไม่ คำว่าธุลีนั้นเป็นชื่อของโมหะ ภิกษุละธุลีนั้นได้เด็ดขาดแล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระ-พุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี

ในเวลาจบพระคาถาภาษิต พระจุลปันถกะได้บรรลุพระอรหัตพร้อมปฏิสัมภิทาทุกประการ ทำให้ท่านเกิดปัญญาญาณแตกฉานในพระธรรมวินัยทั้งสิ้น

ในข้อนี้มีคำพรรณนาอานิสงส์ของการบำเพ็ญธรรมกัมมัฏฐานของท่านในอดีตชาติ มีเรื่องเล่าว่า พระจุลปันถกะเคยบังเกิดเป็นพระมหากษัตริย์ เป็นผู้หนักในสุปฏิปัตติวิปัสสนาธรรมกัมมัฏฐาน วันหนึ่งทรงทำประทักษิณเสด็จเลียบพระนคร ทรงหยิบพระภูษาซับพระเสโท ซึ่งไหลโทรมอยู่ที่พระนลาฏ ทรงเห็นพระภูษาแปดเปื้อนพระเสโทเศร้าหมอง ท้าวเธอก็สลดพระทัยได้อนิจสัญญาประจักษ์ชัดว่า ผ้าสะอาดเห็นปานนี้ เมื่อมาถูกต้อง

ร่างกายนี้ ก็เปลี่ยนสภาพของมันพลันกลับเป็นของเศร้าหมองไป สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ เพราะเหตุนั้น ผ้าขาวสะอาดปราศจากธุลีนั้นแล ได้เป็นปัจจัยสำคัญให้ท่านได้ถือเอาเป็นอารมณ์ของวิปัสสนาจิตให้สำเร็จโสฬสกิจของบรรพชิตในที่สุดได้

ฝ่ายหมอชีวก โกมารภัจจ์ ครั้นจัดอาหารบิณฑบาต เพื่อพระภิกษุสงฆ์มีองค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเป็นประมุขเรียบร้อยแล้ว จึงน้อมน้ำทักษิโณทกเข้าไปถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่พระศาสดากลับทรงห้ามให้ระงับยับยั้งไว้ก่อน โดยพระอาการปิดบาตรด้วยพระหัตถ์พร้อมกับรับสั่งว่า "ชีวก พระในวิหาร ยังมีอยู่มิใช่หรือ ?"

พระมหาปันถกเถระ ได้กราบทูลว่า ในวิหารไม่มีพระแล้ว พระเจ้าข้า

พระศาสดาตรัสกะหมอชีวก โกมารภัจจ์ว่า "พระมีแน่ ชีวก"

หมอชีวก โกมารภัจจ์ ได้จัดส่งบุรุษผู้หนึ่งไปพร้อมกับสั่งว่า พนายเธอจงรีบไปพระวิหาร ตรวจดูให้รู้ชัดทีซิว่า ในพระวิหารมีพระอยู่หรือไม่?

ขณะนั้นพระจุฬปันถกะนั่งอยู่หน้าพระวิหาร รู้เหตุการณ์ที่เรือนของหมอชีวก โกมารภัจจ์ ด้วยญาณของตนจึงคิดว่า "หลวงพี่ของเราทูลพระศาสดาว่า พระในวิหารไม่มี" เราจะประกาศความมีพระในวิหารให้ท่านรู้ ครั้นคิดดังนั้นแล้ว จึงนิรมิตพระภิกษุขึ้นพันรูป ต่างรูปต่างทำกิจของตน ๆ เช่น เย็บจีวร ย้อมจีวร สาธยายท่องบ่นเป็นต้น สาละวนกับการงานอยู่เต็มอัมพวันวิหารไปหมด แล้วนั่งรื่นรมย์รอบุรุษของหมอชีวก โกมารภัจจ์จะมานิมนต์ไปฉันที่เรือน

ครั้นบุรุษรับใช้ของหมอชีวก โกมารภัจจ์ มาถึงวัดอัมพวัน เห็นพระมากเช่นนั้นก็ตกใจ คิดว่า ไหนว่าไม่มีพระ ความจริงดูกลับจะมากกว่าพระไปฉันที่เรือนเสียอีก จึงรีบกลับมาเรียนหมอชีวก โกมารภัจจ์ว่า "คุณหมอ ครับ? วัดอัมพวันมีพระแน่นไปหมด"

พระศาสดาตรัสกะบุรุษผู้นั้นว่า เธอจงไปที่วัดบอกแก่พระที่ในวัดนั้นว่า พระศาสดารับสั่งให้หาพระจุลปันถก

บุรุษผู้นั้น รับพระพุทธบัญชาแล้ว เดินตรงไปที่วัดเห็นพระกำลังทำงานกันอยู่ จึงร้องเรียกว่า พระคุณเจ้าข้า องค์ไหนชื่อ พระจุลปันถก ขอรับ พระศาสดาตรัสให้หา

ทันใดนั้นเอง พระทั้งพันรูปในวัดนั้น ร้องขานรับบอกชื่อของตนแก่บุรุษนั้นว่า ฉันชื่อจุลปันถก ฉันชื่อจุลปันถก

บุรุษผู้นั้นตกตะลึง ไง ! มีแต่พระชื่อจุลปันถกไปหมด จึงรีบมาเฝ้าพระบรมศาสดากราบทูลว่า ที่วัดอัมพวัน มีแต่พระชื่อจุลปันถกทั้งนั้นพระเจ้าข้า

พระศาสดาตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นเธอกลับไปวัดใหม่อีกครั้ง รูปไหนพูดว่า ฉันชื่อจุลปันถกก่อน จงจับมือรูปนั้นมา

บุรุษผู้นั้นได้ปฏิบัติตามรับสั่ง พอจับมือพระรูปแรกที่พูดว่า ฉันชื่อจุลปันถกดึงมาเท่านั้น พระทั้งหมดในวัดอัมพวันก็หายวับไปหมดทันที คงเหลือแต่พระจุลปันถกรูปเดียว เขานิยมชมอิทธิฤทธิ์ของพระจุลปันถกว่าว่าอัศจรรย์แท้ หลวงพี่องค์นี้มีฤทธิ์เดชวิเศษนัก เราเพิ่งเคยเห็นปาฏิหาริย์อันประหลาด เขากราบลงแทบเท้าของพระเถระแล้วเรียนว่า พระบรม-

ศาสดารับสั่งให้หาพระพุทธเจ้า เพื่อเข้าไปฉันที่เรือนของนายแพทย์ชีวก โกมารภัจจ์ แล้วนำพระเถระเข้าไปเฝ้าพระศาสดา

หมอชีวก โกมารภัจจ์ ได้น้อมอาหารภัตต์อันประณีตถวายพระจุลปันถกเป็นองค์สุดท้ายด้วยความเลื่อมใสอย่างยิ่ง

ครั้นเสร็จภัตตกิจแล้ว พระศาสดามีพระประสงค์จะแสดงอานุภาพพระอริยสาวก เพิ่งบรรลุพระอรหัตต์ใหม่ จึงตรัสกะหมอชีวก โกมารภัจจ์ว่า "ชีวก เธอจงรับบาตรของพระจุลปันถกเถิด พระจุลปันถกจะกล่าวอนุโมทนากถาแก่เธอ" หมอชีวก โกมารภัจจ์ได้ปฏิบัติตามพระพุทธบัญชาทันที โดยพระบัญชาเพียงเท่านี้ เป็นอันประทานโอกาสให้พระจุลปันถกกล่าวอนุโมทนากถาแทนพระองค์ ทั้ง ๆ ที่พระองค์เสด็จประทับเป็นประธานสงฆ์อยู่ในที่นั้น

เมื่อพระจุลปันถกได้รับประทานโอกาสจากพระผู้มีพระภาคเจ้าดังนั้น ก็ดีใจ ยื่นบาตรส่งให้หมอชีวก โกมารภัจจ์ ซึ่งเข้ามารับอยู่ในที่ใกล้แล้ว ลุกไปถวายบังคมพระบรมศาสดา แสดงว่า ตนเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคแล้ว ถอยออกมากล่าวอนุโมทนากถาอันวิจิตรพิศดาร สร้างความเบิกบานชุ่มชื่นใจให้แก่หมอชีวก โกมารภัจจ์ พร้อมด้วยพุทธบริษัทที่ประชุมอยู่ในที่นั้นอย่างน่าอัศจรรย์ ด้วยพระสงฆ์ทั้งหลายเคยรู้แต่ว่า พระจุลปันถกเป็นพระปัญญาทึบ โง่เขลา เพียงคาถาเดียวท่อง ๔ เดือนยังจำไม่ได้ แต่บัดนี้ มาแสดงธรรมอนุโมทนาแก่หมอชีวก โกมารภัจจ์ พร้อมด้วยพุทธบริษัท เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้อย่างวิจิตรพิศดาร ซึ่งใคร ๆ ก็คาดไม่ถึง แถมยังพากันหวั่นใจอีกด้วยว่า ท่าน

จุลปันถกจะได้ธรรมอะไร ? จากที่ไหน ? มากล่าวอนุโมทนา ช่างเป็นไปได้ อานุภาพของพระพุทธสาวก น่าอัศจรรย์หนอ ? ดังนั้นจึงชื่อว่าสาวกของพระพุทธเจ้าแล้ว ใคร ๆ ไม่ควรดูแคลนเลย

ครั้นเสร็จการอนุโมทนาแล้ว พระศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์เสด็จกลับยังพระวิหาร เมื่อภิกษุทั้งหลายแสดงวัตรแล้ว เสด็จลุกจากพุทธอาสน์ไปประทับยืนที่หน้ามุขพระคันธกุฎี ประทานโอวาท ตรัสบอกกัมมัฏฐานแก่พระสงฆ์ ซึ่งกำลังศึกษาอยู่ เสร็จแล้วเสด็จเข้าประทับพักในคันธกุฎี

เรื่องพระจุลปันถกแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ในเช้าวันบรรลุพระอรหัตต์นั้น ในทางตำนานของฝ่ายอุตรนิกาย เล่าไว้ต่างจากนี้ สมควรจะนำมาเล่าเพื่อประดับความรู้กัน คือในวันนั้น พระบรมศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์ทั้งหมด เข้าไปรับอาหารบิณฑบาตที่พระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสารเว้นพระจุลปันถกอยู่ที่พระเวฬุวันวิหารองค์เดียว โดยที่พระมหาปันถกเถระตัดจากบัญชีพระ ด้วยได้ขับไล่ไปแล้ว ไม่ยอมให้มีส่วนเข้าไปรับพระราชทานอาหารภัตรที่พระราชนิเวศน์ แต่ในขณะที่พระเจ้าพิมพิสารกำลังทรงบาตรถวายพระสงฆ์องค์สุดท้ายอยู่ พระจุลปันถกได้นิรมิตรมือยาว ถือบาตรยื่นออกจากวัดพระเวฬุวันไปถึงพระราชนิเวศน์ ปรากฏอยู่เฉพาะพระพักตร์พระเจ้าพิมพิสาร ท้าวเธอทรงตกพระทัยในเมื่อทอดพระเนตรเห็นมือกายสิทธิ์ถือบาตรอยู่เฉพาะพระพักตร์แสดงว่า จะขอมีส่วนรับอาหารบิณฑบาตด้วยผู้หนึ่ง ถึงกับถอยพระองค์ออกห่าง และในทันใดนั้น มือกายสิทธิ์นั้น ก็หดหายออกจากประตูพระราชนิเวศน์ไป

พระเจ้าพิมพิสารได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มือกายสิทธิ์ที่ถือบาตรยื่นออกมาปรากฏและหดหายไป ที่พระองค์ก็ทรงเห็นอยู่เฉพาะพระพักตร์นั้น เป็นมือของผู้ใดพระเจ้าข้า

"ขอถวายพระพร เป็นมือของพระจุลปันถกสาวกของพระตถาคตองค์หนึ่ง มหาบพิตร" พระศาสดาทรงรับสั่ง

"สาวกของพระองค์รูปนี้ เวลานี้อยู่ที่ไหนพระเจ้าข้า"

"ที่พระเวฬุวันวิหารนี้เอง ขอถวายพระพร"

"เธอมีความประสงค์สิ่งใด พระเจ้าข้า"

"ประสงค์เพียงอาหารบิณฑบาตเท่านั้น มหาบพิตร"

"หม่อมฉันยินดีถวาย พระเจ้าข้า" พระเจ้าพิมพิสารกราบทูล

"ความจริง หม่อมฉันก็ได้ตั้งใจไว้ว่าจะถวายพระสงฆ์สาวกของพระองค์ทั้งหมดแต่แรกแล้ว พระเจ้าข้า"

"ขอถวายพระพร ถ้าเช่นนั้นมหาบพิตรควรให้ราชบุรุษไปนิมนต์เข้ามารับบิณฑบาตเสียพร้อมกันเถิด มหาบพิตร"

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงอนุวัตรตามพระพุทธบัญชา โดยมีพระกระแสรับสั่งให้ราชบุรุษรีบออกไปนิมนต์พระสงฆ์รูปหนึ่งที่พระวิหาร เข้ามารับบิณฑบาตเดี๋ยวนี้

ครั้นราชบุรุษออกไปพระเวฬุวันวิหาร แทนที่จะพบพระรูปหนึ่งตามพระราชโองการ กลับปรากฏว่าต้องงงงัน ด้วยพอโผล่เข้าวัดก็เห็นพระตั้งพันรูป ต่างทำกิจวัตรต่าง ๆ ของท่านดูแน่นวัดไปหมด ซึ่งพระเหล่านั้นล้วนเป็นพระที่พระจุลปันถกนิรมิตรขึ้นทั้งสิ้น ราชบุรุษนั้นต้องรีบ

กลับมากราบทูลว่า ขอเดชะ พระสงฆ์ที่พระเวฬุวันวิหาร หาใช่มีรูปเดียวดังพระกระแสรับสั่งไม่

"ถ้าเช่นนั้นมีกี่รูปเล่า นักการ" พระเจ้าพิมพิสารรับสั่ง

"ทราบด้วยเกล้า ฯ ไม่ได้ พระเจ้าข้า" เพราะดูเต็มวัดไปหมด ประมาณว่าจะมากกว่าพระที่นิมนต์มาแล้วถึงเท่าตัวทีเดียว พระเจ้าข้า"

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า นักการ เธอจงกลับไปใหม่ นิมนต์ระบุชื่อพระจุลปันถกรูปเดียวเท่านั้นแหละ ให้เข้าไปรับอาหารภัตต์ที่พระราชนิเวศน์

เมื่อราชบุรุษนั้นออกไปถึงพระอาราม เห็นพระทั้งหมดนั้นยังสาระวนอยู่กับกิจวัตรเช่นคราวก่อน จึงได้ร้องเรียกว่า "ท่านเจ้าข้า บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวมีพระกระแสรับสั่ง ให้นิมนต์พระจุลปันถกไปรับอาหารบิณฑบาตที่พระราชนิเวศน์ องค์ไหนชื่อจุลปันถก ขอรับ"

ในทันทีทันใดนั่นเอง พระในวัดทั้งหมดต่างก็บอกชื่อของตนว่า "ฉันชื่อพระจุลปันถก" "ฉันชื่อพระจุลปันถก" ดูวุ่นวายไปหมด

"เอ ? ทำไมจึงเป็นเช่นนี้" ราชบุรุษงวยงง ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร จึงได้รีบกลับพระราชนิเวศน์ เข้าเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารและพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งทั้งสองพระองค์กำลังทรงประทับรอพระจุลปันถกอยู่ พลางกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พระในวัดทั้งหมดล้วนแต่มีชื่อว่า "จุลปันถก" ทั้งสิ้น คือพอข้าพระพุทธเจ้าเรียนปฏิบัติท่านว่า บัดนี้พระเจ้าอยู่หัวมีพระกระแสรับสั่งให้กระผมมานิมนต์พระจุลปันถก ไปรับอาหารบิณฑบาตที่พระราชนิเวศน์ พระองค์ไหนขอรับชื่อ พระจุลปันถก พอสิ้นเสียงข้าพระพุทธเจ้า

เท่านั้น พระทั้งหมดต่างก็เสนอชื่อของท่านว่า "ฉันชื่อจุลปันถก, ฉันชื่อจุลปันถก" ข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบว่าจะปฏิบัติอย่างไร

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "นักการ ถ้าเช่นนั้นเธอจงกลับไปที่พระอารามอีกครั้ง ร้องถามชื่อว่าพระองค์ไหนชื่อว่าจุลปันถก เมื่อพระองค์ไหนตอบก่อนว่า "ฉันชื่อจุลปันถก" จงจับมือพระองค์นั้นมา แล้วธุรกิจในเรื่องนิมนต์ของเธอก็จะเสร็จสิ้นลง

ราชบุรุษรับพระบัญชาแล้ว ได้รีบออกไปยังพระเวฬุวันวิหาร และเมื่อปฏิบัติตามวิธีที่พระบรมศาสดาทรงแนะนำมา ก็ได้รับผลดังความมุ่งหมาย คือพอจับมือพระรูปที่ตอบก่อนเพื่อนว่าฉันชื่อจุลปันถกดึงมาเท่านั้น พระทั้งพันรูปก็หายวับไปต่อหน้าต่อตา ราชบุรุษตะลึงในปาฏิหาริย์ของท่าน ตั้งแต่เราเกิดมาก็เพิ่งได้เห็นปาฏิหาริย์ของท่านผู้มีฤทธิ์บันดาลวันนี้เอง เขานึกแล้วกราบลงที่เท้าของพระจุลปันถก เรียนว่า "พระเจ้าอยู่หัวมีพระประสงค์ให้ท่านเข้าไปรับอาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ นิมนต์เถิดขอรับ" พูดแล้วก็ออกเดินนำหน้าพาพระจุลปันถกไปรับบิณฑบาตจากพระหัตถ์ของพระเจ้าพิมพิสาร สมตามราชประสงค์

ต่อจากนั้น พระศาสดาได้ทรงแสดงอานุภาพของพระอริยสาวก ให้ปรากฏในท่ามกลางบริษัท มีพระเจ้าพิมพิสารเสด็จประทับเป็นประธานอยู่ โดยมีพระพุทธดำรัสแด่พระเจ้าพิมพิสารมหาราชว่า "ขอถวายพระพรในการอนุโมทนาบิณฑบาตทานของมหาบพิตรวันนี้ อาตมภาพขอให้โอกาสแก่พระจุลปันถก" แล้วมีพระบัญชาให้พระจุลปันถกกล่าวสัมปสา-หนียกถาอนุโมทนาแก่พระมหากษัตริย์พร้อมด้วยอำมาตย์ราชบริพาร ซึ่งพระองค์พร้อมด้วยพระสงฆ์ ๕๐๐ ก็เสด็จประทับฟังอยู่ด้วย

ใคร ๆ จะไปคิดว่า พระจุลปันถกซึ่งรู้กันทั่วไปในหมู่พระสงฆ์ว่าเป็นผู้มีปัญญาทึบ ท่องคาถาสรรเสริญพระพุทธคุณแม้เพียงคาถาเดียวก็จำไม่ได้ นับตั้งแต่พระมหาปันถกเถระซึ่งเป็นพี่ชายลงมา ต่างพากันหวั่นใจไปว่า พระจุลปันถกจะเอาอะไรมาสำแดง อนุโมทนาทานแก่พระมหากษัตริย์ตลอดอำมาตย์ราชบริพาร แต่แล้วพอถึงเวลาอนุโมทนาพระจุลปันถกก็ออกไปบังคมพระผู้มีพระภาค ประกาศตนเป็นพระสาวกแล้วก็เริ่มกล่าวอนุโมทนากถาอย่างวิจิตรพิศดาร พร้อมทั้งอรรถะพยัญชนะไพเราะทั้งเบื้องต้นและที่สุด เป็นที่เจริญใจแก่พุทธบริษัททั่วกัน ทำให้พระสงฆ์ทั้งหลายนึกอัศจรรย์ทั่วหน้า

ครั้นเสร็จการอนุโมทนาแล้ว พระศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์สาวกก็ถวายพระพรอำลาพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จกลับประทับ ณ เวฬุวันวิหาร ต่อมาเวลาตะวันบ่าย พระสงฆ์ทั้งหลายนั่งสนทนากันที่ธรรมสภาว่า น่าอัศจรรย์แท้ ๆ พระจุลปันถกเป็นคนเขลา, ปัญญาทึบ, พระมหาปันถก-เถระพร่ำสอนอยู่ ๔ เดือน ไม่ได้อะไรเลย เป็นคนอาภัพ, ถูกขับออกจากพระวิหาร พระบรมศาสดาทรงพระมหากรุณาประทานโอวาท ชั่วเวลาอาหารเช้ามื้อเดียว ก็ได้บรรลุพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแตกฉานในพระธรรมวินัย สมกับที่พระองค์เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ยิ่งนักด้วยหาผู้ใดเสมอมิได้

เมื่อพระศาสดาเสด็จมาประทับยังธรรมสภา ทรงทราบคำสนทนาของพวกนั้นแล้วตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พระจุลปันถกมิใช่จะเป็นคนมีปัญญาทึบแต่ในชาตินี้ แม้ในชาติก่อนเธอก็เป็นคนมีปัญญาทึบเหมือนกันและตถาคตก็ได้เป็นที่พึ่งของเธอ, ได้ให้เธอสมบูรณ์ด้วยโลกิยทรัพย์

บริบูรณ์ด้วยความสุข โดยควรแก่วิสัยอีกด้วย, ครั้นภิกษุทั้งหลายประสงค์จะทราบเรื่องในอดีตชาติของพระจูฬปันถก ก็ทรงพระมหากรุณาตรัสเล่าเรื่องประทานว่า:—

ในกาลก่อนโน้น มีมานพชาวพาราณสีคนหนึ่งชื่อ นิกกมะ แม้จะรู้สึกตัวอยู่ว่าเป็นคนโง่ ก็ไม่ท้อถอย พยายามเดินทางไปศึกษาวิชากับเพื่อนถึงเมืองตักกศิลา เข้าไปอยู่ในสำนักท่านอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ซึ่งมีศิษย์ร่วมศึกษาอยู่มากด้วยกัน ในเวลาที่อยู่ในสำนักนั้น นิกกมะเอาใจใส่บำรุงอาจารย์ดีที่สุด, ทำงานทุกอย่างเพื่ออาจารย์, แม้แต่การนวดเฟ้นก็ตั้งใจทำด้วยความจงรักภักดี แต่นิกกมะเป็นคนทึบ, เรียนอะไรไม่สำเร็จ แม้อาจารย์จะรักใคร่ พอใจในงานอุปฐากของเขา ตั้งใจสอนวิชาให้เขาเพื่อตอบแทนในความมีน้ำใจดีของเขาก็ไม่สำเร็จ

เมื่อนิกกมะอยู่ในสำนักเรียนมานาน เรียนอะไรก็ไม่สำเร็จก็เบื่อหน่ายคิดถึงบ้านอยากจะกลับ จึงเข้าไปหาอาจารย์ขอลากลับ อาจารย์นึกสงสารนิกกมะที่เรียนอะไรไม่สำเร็จ เพราะเขลามาก คิดจะตอบแทนความภักดีของเขา จึงพาเข้าไปในป่า ผูกมนต์ให้บทหนึ่งว่า "ฆเฏสิ ฆเฏสิ กิการณา ฆเฏสิ อหํปิ ตํ ชานามิ ชานามิ" (เองพยายามไปซิ พยายามไปซิ พยายามทำไปเพราะอะไรข้ารู้นะ เรื่องที่เองพยายามนะ ข้ารู้) สอนให้นิกกมะท่องตั้งหลายร้อยครั้ง จนเห็นว่าจำได้ดีแล้ว ก็เตือนว่า นิกกมะเธอจงอุตส่าห์สาธยายมนต์บทนี้ไว้เสมอ ๆ นะ มนต์บทนี้จะช่วยให้เธอมีชีวิตรุ่งเรืองสืบไป แล้วอนุญาตให้นิกกมะกลับบ้านตามประสงค์

มารดาของนิกกมะดีใจมาก ในเมื่อเห็นบุตรชายกลับมาโดยสวัสดิ์ ทั้งแน่ใจว่า บุตรชายคงเรียนศิลปวิทยามาดีแล้ว จึงมอบการงานในบ้านให้นิกกมะดูแล เพื่อความเจริญต่อไป นิกกมะก็รับเอาธุระในการงานด้วยความขยันขันแข็งเป็นอย่างดี ทั้งพยายามสาธยายมนต์ที่อาจารย์สอนให้มาอยู่เสมอ

คืนวันหนึ่งพระเจ้ากรุงพาราณสีปลอมพระองค์เป็นชาวเมือง เที่ยวไปตามถนนต่าง ๆ เพื่อสดับฟังเหตุการณ์ไม่ดีจะเกิดขึ้น ได้ลอบเสด็จเข้าไปตามหลังเรือนของชาวบ้านอีกด้วย ในขณะนั้นได้ทรงเห็นพวกโจรขุดอุโมงค์เข้าไปในเรือนของนายนิกกมะ เพื่อขโมยทรัพย์สมบัติในเวลากลางดึก ขณะที่หัวหน้าโจรกำลังตรวจดูทรัพย์อยู่นั้น นิกกมะตื่นขึ้นโดยบังเอิญ และหาได้รู้ไม่ว่า โจรกำลังจะขนทรัพย์สมบัติของตนออกจากเรือน เมื่อตื่นขึ้นพลันระลึกถึงมนต์ของตนได้ ก็ตั้งต้นสาธยายมนต์ขึ้นทันที

เมื่อหัวหน้าโจรได้ยินมนต์ที่นายนิกกมะสาธยายขึ้นเช่นนั้น ก็ตกใจแทบสิ้นสติ คิดว่าบัดนี้ความพินาศกำลังใกล้เข้ามาแล้ว เพราะโจรกรรมทุกอย่างที่ทำอยู่ เจ้าของเขารู้หมดแล้ว ก็รีบผลุนผลันออกจากเรือนเรียกลูกสมุนทั้งหมดพากันหนีไปอย่างไม่คิดชีวิต

พระเจ้าพาราณสีทรงแอบอยู่ข้างหลังเรือนนิกกมะ ได้ทรงสดับมนต์ของเขา พร้อมกับเห็นโจรตกใจกลัวพากันรีบหนีไปเช่นนั้น ก็ทรงดีพระทัยที่ทรัพย์สมบัติของราษฎรของพระองค์ปลอดภัย ซ้ำทรงเลื่อมใสในมนต์ของมาณพนิกกมะ ได้ทรงกำหนดหมายเรือนของนิกกมะดีแล้วก็เสด็จกลับพระราชนิเวศน์

รุ่งขึ้นพระองค์ได้ทรงสอบถามถึงชีวประวัติของมาณพนิกกมะกะราชบุรุษ ครั้นทราบว่านิกกมะได้ไปเล่าเรียนศิลปวิทยาที่เมืองตักกสิลามา ก็ทรงพอพระทัย โปรดให้ราชบุรุษไปเชิญมาณพนิกกมะให้เข้ามาเฝ้า ทรงขอเรียนมนต์บทนั้นไว้ แล้วพระราชทานทรัพย์พันหนึ่ง ด้วยพระดำรัสว่านี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของทรัพย์คำนับครูบูชาอาจารย์ท่าน เมื่อทรงเรียนมนต์ได้ก็ทรงท่องมนต์นั้นขึ้นพระทัย และทรงหมั่นสาธยายอยู่เป็นนิตย์ ด้วยความเลื่อมใส ด้วยได้ทรงเห็นอานุภาพของมนต์มาแล้ว

ประจวบกับเวลานั้น เสนาบดีของพระเจ้าพาราณสีกำลังคิดกบฏอย่างรวบรัดเกินไป โดยคิดจะลอบปลงพระชนม์พระเจ้าพาราณสีเสียแล้วขึ้นครองแผ่นดิน ได้คบคิดกับพนักงานภูษามาลา ซึ่งมีหน้าที่เจริญพระเกษาและแต่งพระมัสสุว่า เวลาแต่งพระมัสสุหากได้จังหวะจงตัดก้านพระศอเสีย เมื่อเราได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว จะแต่งตั้งให้ท่านเป็นเสนาบดี

ดังนั้น ต่อมาวันหนึ่งถึงเวลาแต่งพระมัสสุของในหลวง ภูษามาลาจึงได้เตรียมการเพื่อปลงพระชนม์ โดยจัดเอาน้ำหอมสะสรงพระมัสสุในหลวงให้ชุ่ม แล้วหันไปสบัดมีดโกนเพื่อให้คมที่สุด โดยคิดจะตัดพระศอทีเดียวก็ให้สิ้นพระชนม์ทันที บังเอิญขณะนั้น พระเจ้าพาราณสีทรงระลึกถึงมนต์ได้ จึงสาธยายมนต์บทนั้นขึ้นมาว่า "ฆเฏสิ ฆเฏสิ กิการณา อหํปิ ตํ ชานามิ ชานามิ"

พอนายภูษามาลาได้ยินมนต์เข้า ก็ตกใจ คิดว่าในหลวงทรงทราบเหตุการณ์ทั้งหมดแล้ว เหงื่อไหลโทรมหน้ากลัวจะถูกจับประหารชีวิต จึงทิ้งมีดโกนเสียทันที ฟุบตัวลงหมอบกราบนิ่งอยู่แทบพระบาท

พระเจ้าพาราณสีทอดพระเนตรเห็นอาการนายภูษามาลาผิดปกติเช่นนั้น ก็ทรงไหวทันรับสั่งตวาดว่า เฮ้ย ! อ้ายภูษามาลาชั่วชาติ มึงคิดว่าในหลวงไม่รู้รึ ?

ขอเดชะ อาญาไม่พ้นเกล้า ฯ ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชทานอภัยโทษ พระเจ้าข้า ?

เออ ! ไม่ต้องกลัว ไหนพูดมาให้ข้าฟังที

ครั้นนายภูษามาลากราบทูลสารภาพให้ทรงทราบดีแล้ว ก็ทรงดำริว่า "เรารอดตายครั้งนี้ เพราะอาศัยอาจารย์แท้ ๆ" จึงมีพระราชโองการเรียกเสนาบดีเข้ามาเฝ้าแล้วทรงประกาศโทษ ให้เนรเทศออกไปให้พ้นจากพระราชอาณาเขตทันที แล้วโปรดให้เชิญมาณพนิกกมะอาจารย์สอนมนต์เข้ามาเฝ้า ทรงเล่าเรื่องเสนาบดีกบฏให้ฟัง แล้วตรัสว่าท่านอาจารย์ ถ้าคราวนี้ไม่ได้มนต์ท่านอาจารย์สอนให้ เป็นไม่รอดชีวิตแน่ ๆ ทีเดียว แล้วพระราชทานตำแหน่งเสนาบดีให้มาณพนิกกมะ พร้อมด้วยเครื่องราชอิสริยาภรณ์และทรัพย์เป็นอันมาก บูชาอาจารย์ในวันนั้น

เมื่อพระศาสดาตรัสเล่าเรื่องอดีตชาติของพระจุลปันถกมา แล้วตรัสว่า พระจุลปันถกมิใช่จะเป็นศิษย์ของตถาคตในชาตินี้เท่านั้น แม้ในชาติก่อนโน้นก็เคยเป็นศิษย์เรียนมนต์ที่เมืองตักกสิลาด้วย แล้วประทานโอวาทสืบไปว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้มีปัญญา ย่อมสามารถทำเกาะอาศัยให้ปลอดภัยจากน้ำท่วมได้ ด้วยธรรม ๔ ประการ คือ ความหมั่น ความไม่ประมาท ความระวัง และความฝึก

ในเวลาสิ้นสุดพระโอวาท ภิกษุทั้งหลายพากันชื่นชมโสมนัสทั่วกัน

พระมหาปันถกเถระ และพระจุลปันถกเถระ ทรงคุณธรรมพิเศษอยู่ในชั้นพระสาวกผู้ใหญ่ของพระศาสดา ได้เป็นกำลังในการประกาศพระศาสนาของพระศาสดาเป็นอันมาก ดังนั้นท่านทั้งสองจึงได้รับยกย่องไว้ในเอตทัคคะด้วย คือพระมหาปันถกเถระ เป็นผู้เลิศในวิปัสสนาปัญญา พระจุลปันถกะ เป็นผู้เลิศในมโนมยิทธิ เนื่องจากพระเถระทั้งสองมีชนมายุน้อยกว่าพระศาสดามาก จึงน่าจะมีชนมายุยืนอยู่มาถึงปัจฉิมโพธิกาล และน่าจะปรินิพพานหลังพระศาสดา แต่ตำนานมิได้ปรากฏว่า ปรินิพพานที่ไหน เมื่อไร ?

จบตำนานพระมหาปันถกเถระ

และ

พระจุลปันถกเถระ

ตำนาน

พระนันทเถระ

พระนันทเถระนั้น เป็นศากยะราชกุมาร พระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา ประสูติแต่พระนางเจ้าปชาบดี โคตมี ซึ่งเป็นพระกนิฏฐาของ พระนางเจ้ามหามายาเทวี พระพุทธมารดา ฉะนั้น โดยทางราชกุลสัมพันธ์ พระนันทกุมาร จึงเป็นพระอนุชาร่วมพระบิดา ต่างพระมารดาของพระบรมศาสดา ความจริงแม้จะต่างพระมารดา แต่พระนางเจ้าปชาบดี โคตมี ก็เป็นพระเจ้าน้าพระกนิฏฐา ร่วมพระบิดา พระมารดา ของพระพุทธ มารดา ฉะนั้น โดยทางราชสันตติวงศ์ พระนันทเถระ จึงเป็นพระญาติชั้นพระ-บรมวงศ์ ด้วยเป็นพระญาติสนิทของพระบรมศาสดายิ่งนัก

พระชนมายุของพระนันทกุมาร เห็นจะอ่อนกว่าพระบรมศาสดาหลายปี ดังนั้นพระนันทกุมารจึงเคารพยำเกรงพระศาสดาในฐานะเป็นพระเชฏฐาธิราชมาก แต่ทางตำนานมิได้บอกไว้ชัด กล่าวแต่ว่า เมื่อพระสิทธัตถกุมาร ประสูติได้ ๗ วันแล้ว พระมหามายาเทวี ซึ่งเป็นพระพุทธมารดาก็สิ้นพระชนม์ ต่อมาพระเจ้าสุทโธทนะทรงได้พระนางปชาบดีโคตมี กนิฏฐาของพระพุทธมารดาเป็นมเหสี

และทรงมอบพระสิทธัตถกุมารให้พระนางประชาบดีโคตมี ในฐานะเป็นพระเจ้าน้าเป็นภาระทำนุบำรุงตลอดมา ภายหลังพระนางเจ้าปชาบดีโคตมีมีพระโอรส ๒ พระองค์ คือ นันทกุมาร และ นางรูปนันทากุมารี แต่พระนางปชาบดีโคตมี มิได้รักใคร่พระโอรสทั้งสองเสมอด้วยพระสิทธัตถกุมาร คงทรงทำนุบำรุงพระสิทธัตถกุมารยิ่งกว่าพระโอรสทั้งสองของพระนางเป็นลำดับมา

เหตุที่พระนางเจ้าปชาบดีทรงรักใคร่พระสิทธัตถกุมารยิ่งกว่าพระโอรสของพระนาง ไม่ทรงอิจฉาริษยาพระสิทธัตถกุมาร เยี่ยงสตรีอิจฉาริษยาลูกเลี้ยงทั้งหลาย น่าจะเป็นด้วยบุญญาภินิหารของพระสิทธัตถกุมาร และด้วยอานุภาพของสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ คือ พราหมณ์ ๑๐๘ กับ อสิตดาบส ได้พยากรณ์พระสิทธัตถกุมารไว้ว่า ถ้าอยู่ครองฆราวาส จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์ และถ้าออกบวชจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมพุทธเจ้า ๑ บรรดาพระญาติผู้ใหญ่ทั้งหลาย นับแต่พระ-เจ้าสุทโธทนะลงมา ก็ทรงรักใคร่ ปรารถนาจะได้เห็นพระสิทธัตถ-กุมารเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ์ ตามคำพยากรณ์ ๑ กับบรรดาพระญาติทั้งหลายต่างก็ถวายพระโอรสของตนๆให้เป็นบริวารพระสิทธัตถกุมาร๑ ซึ่งทั้งนี้ทั้งนั้นล้วนแต่เป็นเกียรติยศอันสูงสุด ซึ่งพระสิทธัตถกุมารทรงได้รับอยู่ในเวลานั้น เป็นเครื่องป้องกันความอิจฉาริษยาจากพระนางเจ้าปชาบดีได้อย่างดี ' กับเป็นคุณช่วยเพิ่มความรักใคร่ทำนุบำรุงพระสิทธัตถกุมารยิ่งขึ้นอีกด้วย

เมื่อพระสิทธัตถกุมารออกทรงผนวชมีพระชนม์ ๒๙ ทรงบำเพ็ญเพียรแสวงหาสัมโพธิญาณอยู่ ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้ นับพระชนม์

ได้ ๓๕ ทรงประกาศพระศาสนาอยู่ ๑ ปี จึงได้เสด็จไปนครกบิลพัสดุ์ นับพระชนม์ได้ ๓๖ เวลานั้นพระนันทกุมาร ก็ยังไม่มีพระชายา และดูเหมือนจะเพิ่งทรงตกลงมั่นไว้ กับนางชนปทกัลยาณี นี่เป็นข้อความตอนหนึ่ง ซึ่งแสดงว่า พระนันทกุมาร มีพระชนม์อ่อนกว่าพระบรมศาสดามาก

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จไปพระนครกบิลพัสดุ์ พระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดา พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งสิ้นทรงปีติปราโมทย์เป็นอันมาก ได้ทรงทำงานต้อนรับพระบรมศาสดาเป็นการมโหฬารยิ่งในวันแรกที่เสด็จถึงได้ทรงทำปาฏิหารทรมานพระญาติ ซึ่งมากด้วยขัตติยมานะให้เลื่อมใส พร้อมกับแสดงมหาเวสสันตรชาดก ในวันที่สองทรงแสดงธรรมปาลชาดกโปรดพระพุทธบิดา และพระนางมหาประชาบดี ให้พระพุทธบิดาตั้งอยู่ในพระอนาคามีผล ให้พระนางมหาปชาบดีตั้งอยู่ในโสดาบัตติผล วันที่สามทรงแสดงจันทกินนรีชาดกโปรดพระนางพิมพา ให้ตั้งอยู่ในโสดาบัตติผล

ครั้นวันรุ่งขึ้นอันเป็นวันที่ ๔ ที่นิเวศน์ของพระนันทะกุมาร ได้กำหนดมีงานพระราชพิธีวิวาหมงคล พระราชทาน แก่พระนันทะกุมาร และนางชนปทกัลยาณี ซึ่งได้ทรงหมั้นไว้ให้ลงเอยกันเสียที และเพื่อให้งานนี้ทวีศิริมงคลยิ่งขึ้น จึงได้ทูลอาราธนาพระบรมศาสดาในฐานะเป็นพระญาติผู้ใหญ่ ซึ่งสูงด้วยบุญบารมีเหนือเทพยดาและมนุษย์ทั้งหลาย ไปรับอาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ เพื่อเป็นศิริมงคลแก่พระนันทะกุมารด้วย

งานวิวาหมงคลของนันทกุมารนี้ น่าจะจัดทำขึ้นอย่างกระทันหัน จึงมีการเตรียมน้อย ด้วยมุ่งจะให้พระบรมศาสดาไปร่วมงานเป็นสำคัญ เพราะทราบไม่ได้ว่าพระบรมศาสดาจะเสด็จกลับเมื่อใด หากพระบรมศาสดาเกิดด่วนเสด็จกลับขึ้น ความมุ่งหมายไว้ก็จะพลาด ดังนั้นในวันที่ ๔ ที่พระบรมศาสดายังเสด็จประทับอยู่ จึงฉวยโอกาสจัดงานทันที ถ้าจะว่าเป็นด้วยวาสนาบรรพชาบารมีของนันทกุมาร ทำให้อดใจรอพระบรมศาสดาเสด็จมาก่อน ไม่ด่วนจัดงานวิวาหมงคล อันจะเป็นอุปสรรคแก่การบรรพชาของท่าน ก็น่าพึ่งอยู่ไม่น้อยเหมือนกัน

ในงานวิวาหมงคลของนันทกุมารนี้ พระบรมศาสดาเสด็จไปโดยลำพังพระองค์เดียว ด้วยพระเจ้าสุทโธทนะทรงอาราธนาเจาะจงด้วยมุ่งให้เสด็จโดยเฉพาะในฐานะที่พระองค์เป็นพระญาติที่เคารพดังกล่าวแล้ว

ครั้นพระบรมศาสดาเสด็จเข้าไปประทับยังพิธีมณฑล สถานเสวยภัตตาหารแล้ว ตรัสมงคลกถาอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับ ประทานบาตรให้นันทกุมารถือตามเสด็จ นันทกุมารทรงรับบาตรพระบรมศาสดาถือเดินตามเสด็จมาในเบื้องหลังด้วยความเคารพ พร้อมกับดำริว่า เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จถึงอัฒจันทร์ชั้นบนแล้ว คงจะทรงรับเอาบาตรของพระองค์ไป เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จถึงอัฒจันทร์แล้ว ก็มิได้ทรงเรียกเอาบาตรจากนันทกุมาร คงเสด็จลงอัฒจันทร์ไปตามปกติ ฝ่ายนันทกุมารก็ไม่กล้าจะทูลถวายบาตรคืนด้วยความเคารพและยำเกรงเป็นที่ยิ่ง ถือบาตรตามส่งเสด็จโดยไม่ปริปากแต่

ประการใดได้แต่นึกต่อไปว่า เมื่อเสด็จถึงตรงนั้นหรือตรงโน้นแล้ว ก็จะทรงถือเอาบาตรของพระองค์ ครั้นพระบรมศาสดาเสด็จถึงที่นั้น ๆ แล้ว ก็มิได้ทรงถือเอาบาตรไป นันทกุมารก็คิดต่อไปเช่นนั้นอีก

ในทันใดนั้นเอง นางชนปทกัลยาณี ได้ทราบจากหญิงสาวใช้ว่า พระบรมศาสดาทรงพานันทกุมารไปแล้ว ก็ตกใจร้องไห้วิ่งตามมาพร้อมกับส่งเสียงร้องสั่งดังแจ้ว ๆ ว่า "พระลูกเจ้า รีบเสด็จกลับนะเจ้าคะ ! พระลูกเจ้า รีบเสด็จกลับนะ เจ้าคะ ! !" เสียงร้องสั่งของนางชนปทกัลยาณี ได้เข้าไปขวางพระทัยนันทกุมาร เตือนให้คิดกลับอยู่ทุกระยะก้าว แต่ด้วยความเคารพและความยำเกรงในพระบรมศาสดาเหนือกว่า ไม่อาจทูลถวายคืนบาตรต่อพระศาสดาได้ เดินพลางคิดพลางว่า หากพระศาสดาทรงเอาบาตรคืนเมื่อใด ก็จะรีบกลับ ณ ที่นั้นเมื่อนั้นทันที ในที่สุดนันทกุมารก็ถือบาตรตามพระบรมศาสดาไปจนถึงนิโครธาราม

เมื่อพระศาสดาเสด็จประทับนั่งบนพุทธอาสน์แล้ว ทรงรับเอาบาตรจากนันทกุมารพร้อมกับรับสั่งว่า "นันทะ บวชเสียเถิดนะ" นันทกุมารแม้ไม่อยากจะบวชด้วยน้ำใสใจจริงก็จริง แต่ด้วยความเคารพยิ่งในพระศาสดา ก็กราบทูลว่า "บวชพระเจ้าค่ะ แล้วนันทกุมารก็ได้รับการอุปสมบทจากพระศาสดา เป็นพระนันทะในวันนั้น

[๑]การบวชของพระนันทะชนิดที่ไม่มีใครนึกใครฝันมาก่อนรวมทั้งพระนันทะด้วย ได้เกิดเป็นเรื่องครึกโครมยิ่งกว่าฟ้าผ่า สร้างความอลหม่านให้แก่ผู้คนตลอดเจ้านาย ที่เข้าไปร่วมงานพิธีวิวาหมงคลเป็น

---

๑ ความตอนนี้ในตำนานไม่มี เข้าใจว่าน่าจะตก จึงได้เขียนขึ้นไว้ ถ้าผู้รู้เห็นเป็นบาป ข้าพเจ้าก็รับผิดและขอขมา

อันมาก แต่ก็เป็นเคราะห์ดีที่ความวุ่นวายสงบลงได้ในที่สุด โดยที่พระเจ้าสุทโธนะ ซึ่งเป็นประธาน เป็นเจ้าของงาน ทรงระงับเรื่องเสียด้วยการสงบพระทัย ไม่ออกพระโอฐให้เป็นข้อเสียหายแต่ประการใด ตรงข้ามกับรับสั่งว่า "นันทะคงจะพอใจบวชตามพี่ชาย ไม่เช่นนั้นอย่างไรจะออกบวชได้ในเวลาเช่นนี้ แต่เมื่อนันทะบวชได้ ก็น่าจะได้รับความสรรเสริญจากญาติมิตรทุกคนว่า นันทะสามารถน่าอัศจรรย์ และนันทะคงจะมีความสุขสมมโนรถที่ตัดใจออกบวชอย่างไม่มีใครคาดถึง ด้วยพระวาจาที่รับสั่งเพียงเท่านี้ ก็ระงับความอลหม่านอันมีทีท่าว่าจะลุกลามได้ฉับพลัน แท้ก็คือทรงเทิดทูลเกียรติของพระศาสดาซึ่งเป็นพระบิโยรส และเป็นพระปรมาจารย์ของพระองค์อีกด้วย

น่าชมพระจริยาวัตรของพระเจ้าสุทโธทนะในตอนนี้ยิ่งนัก ว่าทรงมั่นอยู่ในราชธรรมดีเป็นพิเศษ สมศักดิ์พระมหากษัตริย์แห่งศากยวงศ์แท้ ควรแก่การสรรเสริญของเทวดาและมนุษย์ทั่วไป

ต่อมาอีก ๓ วัน อันเป็นวันที่ ๗ พระนางพิมพาเทวี ได้ส่งราหุลกุมาร พุทธชิโนรส ไปเฝ้าพระศาสดาทูลขอราชสมบัติ พระศาสดาได้ทรงจัดการให้ราหุลกุมารบรรพชาเป็นสามเณร ด้วยเวลานั้นราหุลกุมารมีพระชนม์เพียง ๗ ขวบ โดยทรงมอบให้พระสารีบุตรเถระเป็นพระอุปัชฌายะ พระเจ้าสุทโธทนะทรงทราบก็ทรงโสมนัสยิ่งด้วยเมื่อพระนันทะบวช ก็ทรงโทมนัสไม่น้อยแล้ว แต่ก็ข่มพระทัยไว้ได้ ด้วยทรงหวังอยู่ในราหุลกุมารว่า จะเป็นรัชทายาทสืบศากยสกุลต่อไปได้ ครั้นพระศาสดาเอาราหุลกุมารบวชอีก จึงเพิ่มความทุกข์โทมนัสให้พระองค์อีกเท่าหนึ่ง ทั้งเกรงว่าทุกข์โทมนัสเช่นนี้จะ

ตกถึงบิดามารดาทั้งหลายอื่น หากพระศาสดาจะเกิดทรงเอากุลบุตรบวชโดยวิธีนี้อีก ได้รีบเสด็จไปเฝ้าพระศาสดายังพระนิโครธาราม ทูลขอประทานพรว่า ต่อไปทางพระศาสนาจะรับกุลบุตรเข้าบวช จะต้องได้รับอนุญาตจากบิดามารดาของเขาก่อน แปลว่าผู้ประสงค์จะบวช จะต้องแจ้งให้บิดามารดาทราบ พร้อมกับได้รับอนุญาตให้บวชแล้ว พระสงฆ์จึงจะรับบวชให้

พระศาสดาก็ทรงประทานพรข้อนี้ถวายพระพุทธบิดาตามพระราชประสงค์ แล้วทรงบัญญัติเป็นระเบียบในทางพระวินัย ให้พระภิกษุทั้งหลายรับปฏิบัติมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ครั้นพระศาสดาเสด็จประทับอยู่ที่นิโครธาราม โปรดพระญาติและประกาศพระศาสนาพอสมควรแก่อัธยาศัยแล้ว ก็ทรงพาพระสงฆ์พร้อมทั้งพระนันทะและราหุลสามเณรเสด็จกลับมาประทับยังพระเวฬุวันมหาวิหาร ณ พระนครราชคฤห์

ต่อมาท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ในเมืองสาวัตถีมีธุระเดินทางมายังพระนครราชคฤห์ มีความเลื่อมใสได้ฟังพระธรรมเทศนาซึ่งพระศาสดาทรงพระกรุณาโปรดประทานได้บรรลุโสดาบัตติผล ได้กราบทูลอาราธนาพระศาสดาพร้อมกับพระสงฆ์ให้เสด็จไปประกาศพระศาสนาที่นครสาวัตถี ตนจะสร้างพระอารามให้เสด็จประทับ พระศาสดาก็ทรงรับนิมนต์

เมื่อท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีสร้างพระเชตวันวิหารสำเร็จแล้ว พระศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์ทั้งหลายก็เสด็จมาประทับยังพระเชตวัน

วิหาร ประกาศพระศาสนาให้มหาชนได้รู้ทั่วถึงธรรม และบรรลุมรรคผลเป็นอันมาก

ฝ่ายพระนันทะซึ่งบวชด้วยความเกรงใจพระศาสดาก็ได้ติดตามพระศาสดามาอยู่ที่พระเชตวันวิหาร เกิดความฟุ้งซ่านรำคาญรุนแรงด้วยความกระสันคิดจะสึก เฝ้านึกถึงนางชนปทกัลยาณีเป็นกำลัง ระบายความในใจของตนให้พระสงฆ์ทั้งหลายทราบว่า ตนใคร่จะสึก ครั้นพระศาสดาทรงทราบ จึงโปรดให้เรียกพระนันทะมาเฝ้า รับสั่งถามความจริงตามที่ได้ทรงทราบจากภิกษุทั้งหลาย พระนันทะก็กราบทูลรับเป็นความจริง พระศาสดาทรงพระกรุณาจับมือพระนันทะทำปาฏิหาริย์ พาพระนันทะ ไปปรากฏกาย อยู่ใน สวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ ด้วยอิทธิฤทธิ์ ให้พระนันทะได้เห็นนางฟ้าทั้งหลายซึ่งล้วนแต่มีรูปงามสะคราญเหนือนางงามทั้งหลายบรรดา ที่พระนันทะ เห็นมามากต่อมากแล้ว พระนันทะได้พึงตาพึงใจในความงามของนางฟ้าทั้งหลายเป็นอันมาก ถึงกับลืมนางชนปทกัลยาณีที่ผูกใจหลงใหลอยู่

พระศาสดาจึงทรงรับสั่งว่า นันทะ เธอพอใจใคร่จะได้นางฟ้าเหล่านี้หรือ ? พระนันทะก็กราบทูลสารภาพ พระศาสดาตรัสว่า นันทะ ถ้าเธอพอใจใคร่จะได้นางฟ้าเหล่านี้ ตถาคตรับรองว่าจะให้เธอได้ตามประสงค์ หากเธอจะบวชบำเพ็ญพรหมจรรย์อยู่สืบไป พระนันทะก็กราบทูลว่า ตนจะไม่สึก หากพระศาสดาจะทรงพระกรุณารับรองให้เธอได้นางฟ้านั้น เธอจะยินดีบำเพ็ญพรหมจรรย์ตราบเท่าจนถึงเวลาได้นางฟ้ามา เมื่อพระศาสดาตรัสรับรองยืนยันให้ความมั่นใจแก่พระนันทะแล้ว ก็ทรงพาพระนันทะกลับลงมายังพระเชตวันมหาวิหาร พระนันทะก็เริ่มตั้งมั่น อยู่ในพระกัมมัฏฐาน ที่พระผู้มีพระภาคทรงประทานให้บำเพ็ญ

เนื่องจากพระนันทะเป็นพระพุทธอนุชา ทั้งเมื่ออุปสมบทก็กำลังหล่อหลอมหม่น ดังจับพลัดจับผลูเข้าบวช จึงเป็นที่สนใจของพระสงฆ์ทั้งหลาย อากัปกิริยาของท่านเป็นเป้าให้พระสงฆ์จับตาดูความเคลื่อนไหวอยู่ ปกติพระนันทะมีลักษณะเป็นคนเปิด มีอะไรในใจก็นำสู่เพื่อนพระพึ่งตั้งแต่แรกออกบวชแล้ว ดังนั้น เมื่อผิวพรรณท่านกลับผ่องใสขึ้น พร้อมทั้งการบำเพ็ญกัมมัฏฐานดีขึ้นอย่างกลับหน้ามือเป็นหลังมือ เพียงในระยะวันเดียวเท่านั้น ก็ยังความแปลกใจให้แก่บรรดาพระทั้งหลายเป็นอันมาก องค์ใดสนใจก็ได้ถามตามความรู้สึก ในที่สุดพระทั้งหลายก็ทราบความจริง แล้วต่อมาท่านก็ถูกเป็นขี้ปากสำหรับพระ... คำว่า "พระรับจ้าง" ของพระศาสดา คือบวชอยู่เพื่อให้ได้นางฟ้า อันเป็นผลงานของการบวชสำหรับท่าน ซึ่งพระศาสดาเท่ากับเป็นนายจ้างจะประทานนางฟ้าให้ตามความประสงค์

ภายหลังท่านรำคาญต่อเสียงอันไม่เป็นมงคลเช่นนั้น ทั้งขวยแก่ใจ จึงหลีกออกจากหมู่ เข้าไปบำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าตามลำพังในที่สุดก็ได้บรรลุพระอรหันต์ สมพระประสงค์ของพระศาสดา ซึ่งพระองค์ทรงเห็นอุปนิสัยแล้ว ทรงพยายามเอาท่านเข้ามาบวชในราตรีวันนั้นเอง เทพยดาที่สิงอยู่ในป่านั้น ได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลว่า พระนันทะได้บรรลุพระอรหันต์แล้ว พระศาสดาตรัสรับว่าเป็นความจริง แม้ตถาคตก็ทราบชัดด้วยญาณแล้ว เช่นกัน

รุ่งขึ้นพระนันทะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค กราบทูลเรื่องอริยผลที่ตนได้บรรลุถึงที่สุดแล้ว เปลื้องพระศาสดาให้พ้นจากความเป็นผู้

รับรองที่จะให้ได้นางฟ้า ซึ่งเป็นพันธกรณีที่ยังเกี่ยวข้องอยู่กับท่าน มิให้พระศาสดาต้องมามีพันธะรับรองอะไร ๆ ท่านอีกต่อไป

พระศาสดา ทรงรับทราบ ถ้อยคำ กราบทูล ของพระ นันทะด้วยความเบิกบานพระทัยด้วยพระวาจาว่า นันทะ แม้เรากำหนดใจของเธอด้วยใจของเรา ทราบแล้วเหมือนกันว่า เธอได้ทำเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ให้แจ้งแล้ว เพราะอาสวะทั้งหลายหมดสิ้นไป ด้วยปัญญาอันรู้ยิ่งเอง แม้เทวดาก็ได้บอกแก่เรา นันทะเอย! เมื่อใด จิตของเธอพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะหาความยึดถือมิได้ เมื่อนั้นเราก็พ้นจากการรับรองเธอแล้ว ทรงเปล่งอุทานวาจาว่า "ผู้ใดข้ามเปือกตมคือกามได้ ย่ำยีหนามคือกามได้ ย่อมถึงความสูญสิ้นไปแห่งโมหะ ย่อมไม่หวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์ ต่อมาพวกภิกษุไม่เชื่อว่าท่านจะได้บรรลุมรรคผลเบื้องสูง ได้ไปเฝ้าพระศาสดาทูลถามความข้อนี้พระศาสดาตรัสรับรองว่าเป็นความจริง โดยประทานโอวาทเปรียบเทียบจิตของพระนันทะเหมือนเรือนที่มุงไว้ดีแล้ว ด้วยคาถาภาษิตอันไพเราะว่า

เรือนหลังใด มุงไว้ ไม่เรียบร้อย
ฝนย่อมย้อย หยาดหยด ลดเสียหาย
เหมือนจิตใจ ไม่รักษา ให้แยบคาย
ราคะไหล ลาดลด เลยหมดงาม

ส่วนเรือนใด มุงไว้ ได้เรียบร้อย
ฝนไม่ย้อย หยาดใส่ ให้เสียหาย
เหมือนจิตใจ รักษาไว้ ได้แยบคาย
ราคะไม่ ไหลลด หมดจดเอย.

พระนันทะมีรูปลักษณะงามละม้ายคล้ายพระศาสดามาก ต่างแต่ต่ำกว่าพระศาสดาเล็กน้อย มีเรื่องเล่าว่า ครั้งหนึ่งภิกษุพวกหนึ่งนั่งสนทนากันอยู่ที่ลานพระวิหาร เห็นพระนันทะเดินมาแต่ไกล เข้าใจว่าพระบรมศาสดาเสด็จมาก็รีบพากันลุกขึ้นยืนรับ ครั้นพระนันทะเดินเข้าใกล้ จึงทราบว่าไม่ใช่พระบรมศาสดา นี้ส่อความชัดว่า พระนันทะมีรูปลักษณะงามสมเป็นพระพุทธอนุชา

พระนันทะโดยปกติมีการสำรวมอินทรีย์ดีมาก ถึงได้รับยกย่องขึ้นไว้ในเอตทัคคะว่าเป็นยอดของภิกษุที่สำรวมอินทรีย์ พระนันทเถระ น่าจะมีชนมายุยืนอยู่ถึงภายหลังพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพาน แต่แปลกที่ในเวลาพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพาน กลับไม่ปรากฏพระนันทเถระเลย ทั้ง ๆ ที่ท่านก็เป็นพระเถระสำคัญองค์หนึ่ง อย่างไรก็ตาม พระนันทเถระก็ได้เป็นกำลังพระบรมศาสดาช่วยประกาศพระศาสนาอยู่ไม่น้อยตลอดชนมายุของท่าน

จบตำนานพระนันทเถระ

ตำนาน

พระกุมารกัสสปเถระ

พระกุมารกัสสปเถระ เป็นบุตรแห่งธิดาเศรษฐี ในพระนครราชคฤห์ ในตำนาน[๑]ท่านเล่าว่า เศรษฐีธิดาในพระนครราชคฤห์ผู้หนึ่ง มีศรัทธาปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณีตั้งแต่รุ่นสาว แต่บิดามารดาไม่ยอมให้บวช ต่อมาเมื่อนางได้แต่งงานไปอยู่กับสามีแล้วนางก็ยังไม่ละความตั้งใจจะบวช พยายามปฏิบัติงานในหน้าที่ของภรรยามิได้บกพร่อง ทำตนให้เป็นแม่เรือนดีที่สุด จนเป็นที่รักใคร่ของสามีเป็นอันมาก ด้วยความปฏิบัติดีนี้แหละเป็นทางให้ได้โอกาสพูดขออนุญาตต่อสามีเพื่อจะบวช ฝ่ายสามีเอาใจภรรยาด้วยความรักโดยคิดว่า เมื่อไปบวชแล้วต้องอยู่ในกรอบพระวินัย อย่างไรจะอยู่ได้นาน ลำบากเข้าก็คงจะลาสึกออกมาเอง จึงพานางไปบวชในสำนักภิกษุณี อยู่ในฝักฝ่ายของพระเทวทัต มีพระเทวทัตเป็นอาจารย์ ให้โอวาทแนะนำสั่งสอน เวลานั้นพระเทวทัตยังอยู่ในพระพุทธสำนัก แต่ในเวลานางออกบวช นางได้เริ่มมีครรภ์แล้ว หากแต่นางไม่รู้สึกด้วยเป็นครรภ์แรก ทั้งมิได้สนใจในเรื่องมีบุตรด้วย ประกอบกับทางพระวินัยก็ไม่มีข้อห้ามไว้ด้วยว่า "ห้ามสตรีมีครรภ์บวช" จึงไม่มีการคัดเลือกสตรีที่สมัครบวชในเรื่องนี้

---

๑ กุมารกัสสปเถรมาตุวัตถุ อัตตวรรค แห่งอรรถกถาธรรมบท ภาค ๖.

ครั้นนางบวชแล้วไม่นาน ครรภ์ก็ค่อย ๆ เติบโตขึ้น จนใคร ๆ มองเห็นก็รู้ว่านางมีครรภ์ คราวนี้ก็มีเสียงซุบซิบในระหว่างภิกษุณีสงฆ์ด้วยกัน แล้วเรื่องก็กว้างขวางออกไปเพราะการโจทก์ขานกันมากขึ้นเป็นที่เพ่งเล็งของบรรดาภิกษุณีทั้งหลาย ต่างพากันสะดุ้งหวาดเสียวว่าจะต้องเป็นความมัวหมอง ให้เกิดความอัปยศอดสูแก่สำนัก ดังนั้นนางจึงถูกนางภิกษุณีผู้หนึ่งซึ่งอดรนทนดูอยู่ไม่ได้ถามว่า เหตุใดจึงมีอันเป็นขึ้นเช่นนี้ เธอจะมิถึงความวิบัติศีลแล้วหรือ ? แต่แล้วก็ถูกนางปฏิเสธว่า ความจริงดิฉันก็ไม่ทราบว่าเหตุใดจึงมีอันเป็นขึ้นเช่นนี้ แต่ดิฉันมีศีลบริสุทธิ์แท้ ไม่มีความด่างพร้อยแต่อย่างใด ไม่ต้องกล่าวเลยออกไปถึงความวิบัติแห่งศีลดอก ? นางภิกษุณีทั้งหลายมีความลำบากใจ จึงพานางไปพบกับพระเทวทัตอาจารย์ผู้ให้โอวาท เล่าเรื่องให้ทราบ

ฝ่ายเทวทัตเมื่อทราบเรื่องเข้าก็ตกใจ และก็สุดปัญญาที่จะวินิจฉัยได้ว่าเป็นความเท็จจริงเพียงใด แต่ในที่สุดก็ตัดสินใจเอาในทางง่ายว่า เรื่องเช่นนี้เกิดขึ้นก็มีแต่จะนำความอัปยศอดสูมาสู่สำนัก เพราะเป็นมลทินทำให้มัวหมอง ทั้งอาจแปดเปื้อนมาถึงตนผู้เป็นอาจารย์ก็ได้ ควรป้องกันรักษาชื่อเสียงไว้ก่อนดีกว่า จึงสั่งให้นางภิกษุณีทั้งหลายจัดการสึกนางเสีย แต่นางไม่ยอมสึก ร้องอุทธรวิงวอนว่า ท่านอย่าเพ่อทำดิฉันให้ฉิบหายเสียเลย ความจริงดิฉันก็มิได้บวชอุทิศต่อพระเทวทัต ดิฉันบวชอุทิศต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าต่างหาก ขอให้นำดิฉันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด จะเท็จจริงอย่างไร เพียงใด พระองค์ผู้เป็นที่พึ่งของสัตว์โลก ทรงมีพระญาณอันวิเศษย่อมทรงทราบดี

และจะทรงชี้แจงให้ทราบทั่วกัน ภิกษุณีทั้งหลายเห็นจริงตามคำขอร้องของนาง จึงพานางไปเฝ้าพระบรมศาสดา ยังพระเชตวันวิหาร กราบทูลความนั้นให้ทรงทราบทุกประการ

พระศาสดาแม้ทรงทราบดีว่า นางภิกษุณีเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ เพราะมีครรภ์มาแล้วก่อนบวช แต่เพราะเรื่องนี้ได้เกิดขึ้นเป็นอธิกรณ์โจทก์ขานกันกว้างขวางออกไปแล้ว ทั้งผู้สงสัยว่านางมัวหมองถึงศีลวิบัติก็มีอยู่ สมควรจะปลดเปลื้องความสงสัยให้ปรากฏความบริสุทธิ์ด้วยการวินิจฉัย และเพื่อความงามแห่งพระศาสนา จึงโปรดให้ทูลเชิญพระเจ้าปัสเสนทิโกศล เชิญท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ท่านจุลลอนาถบิณฑิกเศรษฐี และท่านมหาอุบาสิกาวิสาขา กับผู้มีเกียรติอื่นอีก มาประชุม ณ พระเชตวันมหาวิหารแล้ว ทรงบัญชาให้พระอุบาลีเถระดำเนินการวินิจฉัยอธิกรณ์เรื่องนี้ในท่ามกลางบริษัท ๔

ครั้นพระอุบาลีเถระรับพระบัญชาแล้ว เห็นว่าก่อนอื่นควรจะตรวจดูร่างกายของนางภิกษุณีผู้นี้ ให้ทราบชัดเสียก่อนว่า นางมีครรภ์อ่อนแก่เพียงใด จึงเชิญนางวิสาขามหาอุบาสิกามายังหน้าพระที่นั่งพระเจ้าปัสเสนทิโกศล แล้วแจ้งเรื่องให้ที่ประชุมทราบ พร้อมกับมอบงานเรื่องนี้ให้จัดการ นางวิสาขาจึงได้ให้ขึงม่านกั้นให้เป็นห้องแล้วเชิญนางภิกษุณีรูปนั้นเข้าไปตรวจดูมือ, เท้า, และร่างกาย, ถามดูวันออกบวช ก็ทราบว่าครรภ์นางแก่เกินวันบวช นางภิกษุณีรูปนี้ต้องมีครรภ์มาก่อนบวช จึงได้นำเรื่องเสนอพระอุบาลีเถระในที่ประชุม พระเถระเจ้าได้วินิจฉัยอธิกรณ์นางภิกษุณีรูปนั้นให้ปรากฏในท่ามกลาง บริษัท ๔ ว่าเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์อันใครๆ ไม่พึงรังเกียจ ด้วยการพิจารณา

วินิจฉัยอธิกรณ์เรื่องนี้ ในท่ามกลางบริษัท ๔ ครั้งนี้ ด้วยปรีชาสามารถของท่าน เป็นคุณสมบัติพิเศษ เป็นเหตุให้พระศาสดาทรงยกย่องท่านว่าเป็นผู้เลิศในทางพระวินัย และทรงตั้งไว้ในเอตทัคคะสถานเหนือพระสาวกทั้งหลาย ต่อมานางภิกษุณีรูปนั้นได้ทรงครรภ์ครบ กำหนด ๑๐ เดือนแล้ว ได้คลอดบุตรเป็นชาย เป็นทารกที่มีอานุภาพใหญ่ มีบุญญาธิการสูง ได้สั่งสมพระสาวกบารมี ไว้พร้อมมูลครั้งศาสนาของพระพุทธเจ้ามีนามว่าปทุมุตตระ

วันหนึ่งพระเจ้าปัสเสนทิโกศลเสด็จพระเชตวัน วิหารผ่านสำนักนางภิกษุณีไป ได้ทรงสดับเสียงเด็กร้อง ก็ทรงดำริว่า ในสำนักภิกษุณีสงฆ์เช่นนี้ เหตุใดจึงมีเด็กอ่อน ด้วยว่ามิใช่เรือนของชาวบ้าน จึงรับสั่งถาม ครั้นราชบุรุษกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว ก็ทรงพระเมตตาใคร่จะทรงอนุเคราะห์ จึงโปรดให้รับเด็กนั้นไปเลี้ยงในพระราชนิเวสน์ เป็นบุตรบุญธรรมของพระองค์ โปรดขนานนามให้ว่า "กัส-สปะ" และเนื่องด้วยกัสสปะได้รับการทำนุบำรุงเป็นอย่างดีเสมอด้วยพระราชกุมารทั้งหลาย ดังนั้นคนทั้งหลายจึงร้องเรียกท่านว่า กุมารกัสสปะ แต่ในที่อื่นกล่าวว่า ท่านมาได้นามว่ากุมารกัสสปะต่อเมื่ออุปสมบทแล้ว เนื่องด้วยในพระพุทธสำนักมีพระกัสสปะองค์หนึ่งเจริญด้วยอายุ ภิกษุทั้งหลายเรียกว่า "พระมหากัสสปะ" ครั้นพระกัสสปะองค์นี้มาอยู่ในสำนักที่อายุน้อยกว่ากันมาก เหมือนผู้ใหญ่กับเด็ก ภิกษุทั้งหลายจึงเรียกท่านว่า "กุมารกัสสปะ"

ครั้นกุมารกัสสปะโตขึ้น วันหนึ่งไปเล่นอยู่กับเพื่อนหลายคนด้วยกัน ถูกเพื่อนด่าว่าเป็นเด็กไม่มีพ่อไม่มีแม่ ก็เก็บเอามาคิด ด้วย

เป็นเด็กช่างคิด ครั้นคิดแล้วก็สงสัย จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าปัสเสนทิโกศล แล้วทูลถามว่า ใครเป็นบิดาของเกล้ากระหม่อมพระเจ้าข้า ฯ ก็ข้านะซิฯ พระเจ้าปัสเสนทิโกศลตรัสตอบ ฯ แล้วมารดาเล่า พระเจ้าข้า ฯ กุมารกัสสปะทูลถามติดไป ฯ ก็โน่นอย่างไรเล่า กัสสปะ ฯ มารดาเจ้าตั้งเป็นกองสองกอง พระเจ้าปัสเสนทิโกศลรับสั่งพร้อมกับยกพระหัตถ์ชี้ไปทางเหล่าพี่เลี้ยงนางนมทั้งหลาย ฯ แต่กุมารกัสสปะไม่เชื่อ ด้วยเป็นเด็กมีปัญญา ช่างคิด จึงได้ทูลแย้งว่า เกล้ากระหม่อมทราบมาแต่เพียงว่า ธรรมดาคนทุกคนต่างมีมารดาด้วยกัน คนหนึ่งก็มีมารดาคนหนึ่ง จะมีมารดาสองคนไม่ได้ แต่มารดาคนหนึ่งอาจมีบุตรหลายคนได้ ดังนั้นบรรดานางทั้งหลายโน่นจะเป็นมารดาของเกล้ากระหม่อมอย่างที่ฝ่าบาททรงรับสั่งได้อย่างไร ? เล่า พระเจ้าข้า ฯ

พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรงจำนนต่อคำขัดแย้งของกุมารกัสสปะ ด้วยเดิมทรงดำริจะปิดความเรื่องนี้ไว้ก่อน เกรงจะเสียกำลังใจของเด็ก แต่เมื่อไม่มีทางเลี่ยงก็ต้องทรงเปิดความจริงโดยรับสั่งว่า เป็นความจริงอย่างเจ้าพูดนั่นแหละกัสสปะ หญิงทั้งหมดนั้นหาใช่แม่ของเจ้าไม่ ? เขาเป็นแต่พี่เลี้ยงบ้าง นางนมบ้างเท่านั้น ซึ่งข้า ? ได้แต่งตั้งไว้สำหรับเลี้ยงดูเจ้า, กัสสปะเอย ! ถึงข้า ฯ ก็ไม่ใช่พ่อของเจ้าเหมือนกัน และใครเป็นพ่อเจ้า ข้า ฯ ก็ไม่รู้ ข้ารู้แต่เพียงว่า เจ้าเป็นลูกนางภิกษุณีคนหนึ่งในวัดพระเชตวัน เจ้าเกิดที่นั่น ฯ ข้า ฯ ไปพบเข้า จึงขอเอามาเลี้ยง พระเจ้าปัสเสนทิโกศลรับสั่งออกด้วยความฝืนพระทัยเกรงจะกระทบกระเทือนใจเด็ก ให้เสียกำลัง ด้วยทรงเห็นใบหน้ากัสสปะสลดลง ก็ทรงสงสารจึงรับสั่งเล้าโลมต่อไปว่า กัสสปะ ถึงเจ้าไม่ใช่ลูก

ของข้า ฯ แต่ข้า ฯ ก็รักเจ้าเสมอด้วยลูกของข้า ฯ ทุกคน ข้า ฯ จึงได้ทำนุบำรุงเจ้าเป็นอย่างดีเหมือนลูกของข้า ฯ ไม่ว่าลูกของข้า ฯ จะได้สิ่งใดจากข้า ฯ เจ้าก็จะต้องได้สิ่งนั้นด้วยเหมือนกัน

กุมารกัสสปะก้มถวายบังคมแทบพระยุคลบาทของพระเจ้าปัสเสนทิโกศล ด้วยความซาบซึ้งในพระเมตตาคุณ, พระกรุณาคุณ, ที่ทรงเลี้ยงมาจนโต และเพิ่งรู้สึกตัวว่ามิใช่พระโอรสของพระเจ้าแผ่นดิน ก็เสียใจมากที่หลงเข้าใจผิด แต่เมื่อได้ฟังพระดำรัสที่รับสั่งออกด้วยความเอ็นดู ก็ทำให้มีกำลังใจขึ้นบ้าง แต่เพราะมีนิสัยเป็นคนช่างคิด ก็เก็บไปคิด และในที่สุดก็ไปคิดลงเอยเอาว่า มารดาเราก็บวชเป็นภิกษุณี เราก็เกิดในวัด เราก็ควรจะไปอยู่วัดโดยบวชเป็นบรรพชิตเสีย ดังนั้นต่อมากุมารกัสสปะ ได้โอกาสจึงเข้าเฝ้าพระเจ้าปัสเสนทิโกศล ทูลลาออกบวช พระเจ้าปัสเสนทิโกศลก็ทรงศรัทธาอนุญาตให้บวชตามประสงค์ และได้ทรงนำกุมารกัสสปะไปบวช ณ พระเชตวันวิหาร ด้วยยศและบริวารอันใหญ่ แปลว่าไม่ใช่บวชอย่างเงียบ ๆ อย่างคนอื่น ความข้อนี้ส่องชัดว่า ต้องไปเป็นกระบวนสมกับเป็นนาคหลวง ชนิดนาคลูกบุญธรรมของในหลวง และในหลวงทรงเป็นเจ้าภาพบวช เข้าใจว่าการบวชชนิดที่มีกระบวนแห่ อย่างที่เมืองเรานิยมทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไป ในปัจจุบันนี้ คงจะถือเอาการบวชพระกุมารกัสสปะเป็นตัวอย่าง

พระกุมารกัสสปะบวชแล้วเป็นผู้พอใจในสุปฏิบัติ หนักไปในทางบำเพ็ญเพียรทางจิต ได้ทูลขอเรียนพระกัมมัฏฐานจากพระศาสดาแล้ว เข้าไปบำเพ็ญวิปัสสนาภาวนาในป่า แม้จะได้พยายามอย่างไร ๆ

ก็ไม่สามารถจะบรรลุสมณธรรมเบื้องสูงได้ จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลขอเรียนกัมมัฏฐานให้สูงขึ้นไปอีก แล้วเข้าไปเจริญกัมมัฏฐานอยู่ในป่าอันธวัน

[๑]ครั้งนั้น เทพยดา องค์ หนึ่งเคย เป็น เพื่อน สนิท กับท่าน กุมารกัสสปะ เคยอุปสมบทเป็นภิกษุด้วยกัน ในศาสนาของพระกัสสปะสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เทพยดาองค์นี้ ได้บรรลุธรรมพิเศษชั้นพระอนาคามี ไปบังเกิดอยู่พรหมโลกชั้นสุทธาวาส มีความรักใคร่. ห่วงใย. ในท่านพระกุมารกัสสปะ ซึ่งเป็นเพื่อนเก่าเป็นอันมาก ปรารถนาจะช่วยสนับสนุนให้พระกุมารกัสสปะบรรลุอริยธรรมเบื้องสูง จึงมายังสำนักพระกุมารกัสสปะ ด้วยรัสมีอันงามยิ่งนัก ได้ถวายปัญหาธรรม ๑๕ ข้อว่า [ท่านกุมารกัสสปะ จอมปลวกนี้เป็นควันในเวลากลางคืน ลุกเป็นไฟในเวลากลางวัน พรหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ได้บอกแก่สุเมธะผู้เป็นศิษย์ว่า "พ่อสุเมธจงเอาศัสตราขุดจอมปลวกนี้ลงไปดูถิ เมื่อสุเมธขุดจอมปลวกลงไปก็พบลิ่มสลัก, จึงเรียนว่า ลิ่มสลักขอรับ อาจารย์จงเอาขึ้นมาเสียสุเมธ แล้วขุดต่อไปอีก ครั้นสุเมธขุดลงไปอีก ก็พบอึ่ง จึงเรียนอาจารย์ว่า อึ่ง ขอรับ ๆ อาจารย์ บอกว่าสุเมธจับเอามันขึ้นมา แล้วขุดต่อไปอีก ครั้นสุเมธขุดลงไปก็พบทางสองแพร่ง จึงได้เรียนอาจารย์ว่า มีทางสองแพร่ง ขอรับ. อาจารย์กล่าวว่า จงทำลายเสียแล้วขุดต่อไปอีก เมื่อสุเมธขุดลงไปก็พบหม้อกรองน้ำด่าง จึงเรียนอาจารย์ว่า หม้อกรองน้ำด่าง ขอรับ. เออ ฯ เอาขึ้นมาเสียสุเมธ แล้วขุดต่อไปอีก เมื่อสุเมธขุดลงไปอีกก็พบเต่า. จึงเรียน

---

๑ พระสุตตันตปิฎกมัชฌิมนิกายมูลปัณณาสก เล่ม ๑๒/๒๙๒

อาจารย์ว่า เต่าขอรับท่านอาจารย์, เออ ฯ ดีละสุเมธ เอามันขึ้นมาเสีย แล้วขุดต่อไป ครั้นสุเมธขุดลงไปอีก ก็พบมีดหั่นเนื้อกับเขียง จึงเรียนว่า มีดหั่นเนื้อกับเขียง ขอรับอาจารย์, เอามันขึ้นมาเสีย สุเมธ แล้วขุดต่อไปอีก เมื่อสุเมธขุดลงไปก็พบชิ้นเนื้อ จึงเรียนอาจารย์ว่า ชิ้นเนื้อ ขอรับท่านอาจารย์ ดีแล้วสุเมธเอาขึ้นมาเสีย แล้วขุดต่อไป คราวนี้สุเมธขุดลงไปพบพญานาค จึงเรียนว่า ท่านอาจารย์ขอรับ พญานาค ฯ ท่านอาจารย์กล่าวว่าดีมาก สุเมธ ฯ เจ้าอย่าได้เบียดเบียนพญานาคเลย จงทำความเคารพ,นบไหว้.พญานาคเสีย แล้วหยุดไม่ต้องขุดต่อไปอีก]

ท่านกุมารกัสสปะ ท่านจงเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลถามปัญหา ๑๕ ข้อเหล่านี้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์แล้ว จงทรงจำปัญหาพยากรณ์ไว้จงดีเถิด ท่านกุมารกัสสปะผู้เจริญข้าพเจ้ายังมองไม่เห็นบุคคลใดๆ ในโลก ทั้งเทวดา. มาร, พรหม, และสมณพราหมณ์ทั้งมวล ที่สามารถพยากรณ์ปัญหาเหล่านี้แจ่มแจ้งเป็นที่เจริญใจได้เลย นอกจากพระตถาคตหรือพระสาวกของพระตถาคตเจ้า เมื่อเทวดากล่าวดังนี้แล้ว ก็พลันหายไปในที่นั้นแล

ครั้นวันรุ่งขึ้น พระกุมารกัสสปะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถวายอภิวาทแล้วกราบทูลเรื่องเทวดานำปัญหาธรรมมาให้พระผู้มีพระภาคทราบความทุกประการ [แล้วทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า]

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ, จอมปลวกคืออะไร พระเจ้าข้า ฯ พระศาสดาทรงพญากรณ์ว่า กุมารกัสสปะ จอมปลวกนั้นเป็นชื่อของร่างกายนี้ อันประกอบด้วยมหาภูตรูป ทั้ง ๔ คือ ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ มี

มารดาบิดาเป็นแดนเกิด ซึ่งเจริญเติบโตขึ้นด้วยอาหาร, ไม่เที่ยง, ต้องบำรุงรักษา, มีอันจะต้องทำลายไปเป็นธรรมดา

๏ อย่างไรจึงชื่อว่า เป็นควันในเวลากลางคืนเล่า พระเจ้าข้าฯ

กุมารกัสสปะ เวลากลางคืนเป็นเวลาที่บุคคลเจ้าของร่างกายนี้ ต่างก็พากันครุ่นคิดตรึกตรอง, ถึงการงานอันจะพึงทำในเวลากลางวันต่อไป.

๏ อย่างไรเล่า พระเจ้าข้าฯ จึงชื่อว่าลุกโพลงเป็นไฟในเวลากลางวัน ฯ

กุมารกัสสปะ ก็เพราะเวลากลางวันเป็นเวลาของบุคคล ที่ขวนขวายทำการงาน ซึ่งตรึกตรองไว้ดีแล้วแต่ในเวลากลางคืนนะซี ฯ

๏ พราหมณ์เล่าพระเจ้าข้า คือใคร ฯ

พราหมณ์คือพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ชี้บอกให้รู้, ให้เห็น, ในธรรมที่ควรรู้ ควรละ, และควรเจริญตาม ฯ

๏ สุเมธ ผู้ปฏิบัติตามคำสั่งของพราหมณ์นั้น คือใครเล่า พระเจ้าข้า ฯ

คือ พระเสขะผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระตถาคต ฯ

๏ ศัสตรา คืออะไร พระเจ้าข้า ฯ

กุมารกัสสปะ คือปัญญาอันเป็นคุณประเสริฐ ดุจจะศัสตราที่คมกล้า สามารถทำลายล้างมลทินที่ขัดขวางทั้งมวล ฯ

๏ คำว่า ขุดเล่าพระเจ้าข้า ฯ หมายถึงอะไร ฯ

หมายถึงความเพียร กุมารกัสสปะ ความเพียรที่บุคคลตั้งใจบำเพ็ญมั่นอยู่ในธรรมานุธรรมปฏิบัติโดยไม่ท้อถอย จนกว่าจะบรรลุถึงผลที่ปรารถนา ฯ

๏ ลิ่มสลัก คืออะไร พระเจ้าข้า ฯ คืออวิชชา กุมารกัสสปะ ฯ

๏ อึ่งเล่าพระเจ้าข้า คืออะไร ฯ คือความแค้นใจอันมีความโกรธเป็นสมุฏฐาน ฯ

๏ ทางสองแพร่ง คืออะไร พระเจ้าข้า ฯ

คือ วิจิกิจฉา ความสงสัย คลางแคลงใจอันทำให้หยุดยั้งการปฏิบัติธรรม ฯ

๏ หม้อกรองน้ำด่างเล่า พระเจ้าข้า คืออะไร ?

คือนิวรณ์ทั้ง ๕ มีกามฉันทนิวรณ์เป็นต้น ฯ

๏ เต่า คืออะไร พระเจ้าข้า ฯ คืออุปาทานขันธ์ มีรูปูปาทานขันธ์เป็นต้น ฯ

๏ มีดหั่นเนื้อกับเขียงนั้น ได้แก่อะไรพระเจ้าข้า ฯ

ได้แก่กามคุณ ๕ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันน่าปรารถนา, น่าใคร่, น่าพอใจ ประกอบด้วยกาม เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี ฯ

๏ ชิ้นเนื้อเล่า พระเจ้าข้า คืออะไร ฯ คือนันทิราคะ ได้แก่ความกำหนัดด้วยสามารถแห่งความเพลิดเพลินยินดีในกาม

๏ พญานาคคืออะไร พระเจ้าข้า ฯ

กุมารกัสสปะ พญานาคนั้นคือพระขีณาสพผู้บริสุทธิ์จากกิเลสาสวะแล้วทั้งมวล ควรแก่การนอบน้อม เหนือเทวดาและมนุษย์ทั้งสิ้น ฯ

ประมวลความว่า พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ ได้บอกแก่สุเมธว่า พ่อสุเมธเจ้าจงใช้ปัญญาซึ่งมีความคมดังศัสตรา พยายามขุดจอมปลวกคือร่างกาย กลางคืนมีควัน คือมีความตรึกตรองการงาน กลางวันลุกโพลงเป็นไฟ คือประกอบการงาน เมื่อพบลิ่มสลักคืออวิชชา จงถอนขึ้นมาเสีย พบอึ่งคือความแค้นเคืองด้วยอำนาจความโกรธ จงนำออกเสีย พบทางสองแพร่งคือวิจิกิจฉาความลังเลสงสัยในธรรม จงนำออกเสีย พบหม้อกรองน้ำด่างคือนิวรณ์ทั้ง ๕ มีกามฉันทนิวรณ์เป็นต้นจงนำออกเสีย พบเต่าคืออุปาทานขันธ์ มีรูปูปาทานขันธ์เป็นต้นจงจับมันออกเสีย พบมีดหั่นเนื้อและเขียงคือกามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น, รส. โผฏฐัพพะอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดยินดี จงนำออกเสีย พบชิ้นเนื้อคือนันทิราคะ อันได้แก่ความกำหนัด ด้วยสามารถแห่งความเพลิดเพลินยินดี จงนำออกเสีย และเมื่อพบพญานาคคือพระขีณาสพ จงทำความนอบน้อมบูชา และหยุดอย่าขุดต่อไป

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสปัญหาพยากรณ์จบลงแล้ว พระกุมารกัสสปะมีใจเบิกบานชื่นชมในภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคมลาออกไปบำเพ็ญสมณธรรม ปฏิบัติตามปัญหาพยากรณ์นั้น ไม่ช้าก็ได้บรรลุพระอรหัตตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณ

เนื่องจากท่านมีความสามารถ, ฉลาด, ในการแสดงธรรมแก่พุทธบริษัทได้อย่างวิจิตรพิสดาร มีเหตุ, มีผล, พร้อมทั้งให้ความอุปมา

อุปมัยแจ่มแจ้ง ให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่าย ได้ผลเป็นที่น่าพึงใจในการช่วยประกาศพระศาสนา อาศัยคุณสมบัติข้อนี้ พระศาสดาจึงทรงสรรเสริญและยกย่องตั้งไว้ในเอตทัคคะสถานว่า เป็นผู้เลิศกว่าสาวกทั้งหลายในจิตตกถาคือแสดงธรรมได้อย่างวิจิตร ในขั้นพระสาวกสำคัญองค์หนึ่ง

มีตำนานเล่าว่า [๑] ครั้งหนึ่งท่านพาพระสงฆ์จาริกไปแคว้นโกศลชนบท ลุถึงเสตัพยนคร พักอยู่ในป่าไม้สีเสียด ด้านเหนือเมืองเส-ตัพยะ สมัยนั้นพระเจ้าปายาสิครองเมืองเสตัพยนคร ซึ่งคับคั่งไปด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร อันเป็นราชสมบัติที่พระเจ้าปัสเสนทิโกศล พระราชทานให้เป็นส่วนพรหมไทย แต่พระเจ้าปายาสิเป็นมิจฉาทิฏฐิเห็นผิดคิดไปว่าโลกหน้าไม่มี, เหล่าสัตว์ผู้ผุดเกิดขึ้นไม่มี, ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำดีทำชั่วไม่มี, ประกอบด้วยพระเจ้าปายาสิทรงมีปัญญาสามารถ จึงไม่มีนักปราชญ์ราชบัณฑิตคนใดที่จะไปขัดขวางและชี้แจงให้คลี่คลายความเห็นผิดลงได้

ครั้นพระเจ้าปายาสิได้สดับเกียรติศัพท์อันงามของท่านพระกุมารกัสสปะขจรไปว่า พระกุมารกัสสปะเป็นบัณฑิต, เฉียบแหลม, มีปัญญาเป็นพหูสูต, มีถ้อยคำไพเราะวิจิตร, มีปฏิภาณดี ทั้งเป็นพุทธสาวกและเป็นพระอรหันต์ ก็การได้พบเห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้นเป็นการดี และมีพราหมณ์และคหบดีชาวเสตัพยนครพากันไปหาท่านมาก พระเจ้าปายาสิแวดล้อมด้วยพราหมณ์และคหบดีชาวเสตัพยนครได้เสด็จไปหาพระกุมารกัสสปะยังป่าไม้สีเสียด ครั้นได้ปราศรัยไต่ถามถึงความทุกข์, สุข, ในฐานคนแรกพบปะกันแล้ว พระเจ้าปายาสิได้

---

๑. ปายาสิราชัญญสูตร ทีฆนิกายมหาวรรค เล่ม ๑๐/๓๕๒

มีวาทะแสดงทิฏฐิแก่พระกุมารกัสสปะ พร้อมด้วยปัญหาขัดแย้งหลายข้อ หลายนัย ซึ่งมีพิสดารอยู่ในปายาสิราชัญญสูตร แต่พระกุมารกัสสปะก็ถวายพยากรณ์ได้วิจิตรพิสดารแจ่มแจ้งพร้อมทั้งข้ออุปมาอุปมัย ทำลายมิจฉาทิฏฐิของพระเจ้าปายาสิให้หมดสิ้น ถึงกับปฏิญญาณพระองค์เป็นอุบาสก รับเอาซึ่งพระไตรสรณาคมน์เป็นที่สุด

พระกุมารกัสสปะ ได้เป็นกำลังในงานพระศาสนาอยู่มานาน หลังพระบรมศาสดาปรินิพพานแล้วหลายปี จึงได้ปรินิพพาน ฯ

จบตำนานพระกุมารกัสสปะ

ตำนาน

พระอุรุเวลกัสสปเถระ พระนทีกัสสปเถระ และ พระคยากัสสปเถระ[1]

△

พระอุรุเวลกัสสปเถระ เกิดในตระกูลพราหมณ์กัสสปโคตร ในแคว้นมคธมีชื่ออย่างไรไม่ปรากฏ หากแต่นิยมเรียกกันตามโคตรว่า กัสสปะ มีน้องชาย ๒ คน ก็ไม่มีชื่อ คงเรียกตามโคตรอย่างเดียวกับท่านว่า กัสสปะ

ตระกูลพราหมณ์กัสสปะเห็นจะเป็นตระกูลใหญ่ มีชื่อเสียงเป็นตระกูลสำคัญตระกูลหนึ่ง จึงปรากฏนามพระเถระผู้ใหญ่ที่เป็นตระกูลกัสสปะหลายท่าน

ท่านอุรุเวลกัสสปะมีความรู้สูง ด้วยเรียนรู้จบไตรเภท ตั้งตนเป็นอาจารย์ มีศิษย์มาก ต่อมามีความเบื่อหน่ายในการอยู่ครองเรือน จึงได้ละทรัพย์สมบัติออกมาบวชเป็นชฎิล ตั้งอาศรมอยู่ที่อุรุเวลาพนาสณฑ์ ตอนต้นแม่น้ำเนรัญชรา บรรดาศิษย์และคนนับถือก็ออกบวชเป็นชฎิลติดตามมาอยู่ด้วยประมาณ ๕๐๐ อาศัยชื่อป่าอุรุเวลาที่ท่านอยู่เป็นนิมิต คนทั้งหลายจึงเรียกท่านว่า อุรุเวล-กัสสปะ

น้องชายทั้งสองของท่านก็ปรากฏว่าเป็นพราหมณ์ ที่มีความรู้ดี และมีความพอใจในการบวชของพี่ชาย จึงได้ออกบวชด้วย หากแยกสำนักออกมาตั้งอาศรมเป็นคณาจารย์อยู่คนละตำบล คือ คนโตอยู่ที่

---

๑ พระเถระ ๓ องค์นี้เป็นพี่น้องร่วมมารดาบิดากัน มีประวัติร่วมกัน

คุ้งแม่น้ำตอนกลาง ได้ชื่อตามสถานที่ว่า นทีกัสสปะ คนเล็นอยู่ตอนปลายของสายน้ำ ซึ่งมีชื่อว่าคยาสีสะ จึงได้ชื่อตามสถานที่ว่า คยา-กัสสปะ

เข้าใจว่า เมื่อแรกบวชคงจะอยู่ร่วมกันเป็นคณะเดียว ครั้นภายหลังมีคนออกบวชตามยอมตนเป็นศิษย์อยู่ด้วยมากขึ้น จึงได้แยกออกเป็น ๓ คณะ แต่ยอมรับนับถือท่านอุรุเวลกัสสปะ เป็นเจ้าคณะใหญ่ ให้ว่ากล่าวปกครองตลอดทั้ง ๓ คณะ ปรากฏว่ามีมหาชนในมคธรัฐและอังคะรัฐ เคารพนับถือมาก พากันนำไทยทานและเครื่องสักการะไปถวายอยู่เนือง ๆ ดังนั้นชฎิลคณะนี้ แม้จะมีจำนวนมากถึง ๑๐๐๐ รูป จึงไม่ลำบากด้วยอาหาร ด้วยมีมหาชนทั้งสองแคว้นบำรุงให้มีความสุขอยู่ตลอดเวลา กำลังแห่งความนับถือของคนหมู่ใหญ่เห็นปานนั้น ได้สร้างอานุภาพให้แก่ท่านอุรุเวลกัสสปะเป็นผู้วิเศษ ถ้อยคำของท่านจึงเกิดประสิทธิภาพเรียกร้องความเชื่อถือจากชุมนุมชน เสมือนประกาศิตของเทพเจ้า และพร้อมกันนั้นก็บันดาลให้ท่านอุรุเวลกัสสปะเกิดความถือตัวหยิ่งด้วยเกียรติ เพราะความเห็นผิด คิดว่าตนเป็นอรหันต์

อา! อวิชชา ความไม่รู้จริง โมหะ ความหลง มิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด ความมลทินเหนือมลทินทั้งหลาย สามารถทำมนุษย์แม้รุ่งเรืองอยู่ด้วยเกียรตินิยมของโลก ให้จมอยู่ในปลักแห่งความมืดมนอนธกาล ดังกระบือเปลี่ยวที่มีจักษุบอดฉะนั้น

ครั้นพระผู้มีพระภาคตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงพระประสงค์จะเผยแผ่สัจธรรมแก่ประชากรของโลก สมกับปณิธานที่ทรงตั้งไว้แต่แรก จึงเสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ภิกษุ และพระยสะพร้อม

ด้วยสหาย รวม ๖๐ องค์ ให้บรรลุพระอรหันต์แล้วประทานอุปสมบท ให้เป็นภิกษุสงฆ์ ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา แล้วทรงส่งให้ออกไปประกาศพระศาสนา ในวันแรมค่ำหนึ่งแห่งเดือนกัตติกมาส คือเดือนสิบสอง ในพรรษาแรกที่ตรัสรู้ โดยให้แยกทางกันไปเป็นองค์ ๆ ส่วนพระองค์นั้น ตั้งพระทัยจะเสด็จไปประดิษฐานพระศาสนาในเมืองมคธ ซึ่งมีมหาชนคับคั่ง ทั้งเป็นที่รวมอยู่แห่งผู้รู้ทั้งหลายที่สนใจในธรรมด้วย

การเผยแผ่พระศาสนาในท่ามกลางชุมนุมชนที่มากด้วยลัทธิ ซึ่งต่างก็พากันยึดมั่นในลัทธิของตน ๆ ว่าประเสริฐ เป็นเรื่องยากยิ่ง พระผู้มีพระภาคทรงทราบดี ดังนั้นก่อนที่จะเสด็จเข้าพระนครราชคฤห์ อันเป็นเมืองหลวงแห่งมคธประเทศ จึงได้เสด็จตรงไปยังสำนักท่านอุรุเวลกัสสปะก่อน ด้วยทรงพระประสงค์จะเอาท่านอุรุเวลกัสสปะไปเป็นกำลัง ในการประดิษฐานพระศาสนา โดยทรงมั่นพระทัยว่า ท่านอุรุเวลกัสสปะเป็นเจ้าคณะใหญ่แห่งลัทธิ ซึ่งเป็นที่ยำเกรงแห่งเจ้าลัทธิทั้งหลาย ทั้งเป็นที่นับถือของชุมนุมชนตั้งต้นแต่พระมหากษัตริย์ลงมาเท่ากับเสือโคร่งเป็นเจ้าแห่งป่าอยู่ในเวลานั้น หากไม่ทำเจ้าป่าให้หมอบราบแล้ว อย่างไรการประดิษฐานพระศาสนาจะสำเร็จได้ดังประสงค์ ฉะนั้นพระศาสดาจึงทรงลงทุนลงแรงยอมสละเวลา เสด็จไปสำนักท่านอุรุเวลกัสสปะ โดยลำพังพระองค์ก่อน

เมื่อเสด็จตามเส้นทางที่จะไปยังตำบลอุรุเวลาถึงไร่ฝ้าย ได้เสด็จแวะเข้าพักที่ร่มไม้ใหญ่ ประจวบกับเวลานั้น มาณพรูปงาม ๓๐ คน เป็นสหายกัน มีนามว่าภัททวัคคีย์ แปลว่าพวกเจริญ ได้พาภริยาไป

เที่ยวไร่ฝ้าย สหายคนหนึ่งไม่มีภรรยา เพื่อนจึงไปหาหญิงแพศยาคนหนึ่งมาให้เป็นภรรยาชั่วคราว ขณะเพลิดเพลินอยู่ในไร่ฝ้าย ไม่ใส่ใจถึงเครื่องประดับที่เปลื้องออกห่อวางไว้ หญิงแพศยาผู้นั้นได้ลักห่อเครื่องประดับหลบหนีไป ครั้นสหายทั้งหมดทราบเรื่องเข้าก็ตกใจพากันออกติดตาม ไปพบพระผู้มีพระภาค ณ ที่ร่มไม้ใหญ่นั้น และได้ทูลถามพระองค์ว่า ได้ทรงเห็นหญิงคนหนึ่งหรือไม่

พระศาสดาตรัสว่า พวกเธอติดตามหญิงนั้นด้วยเรื่องอะไร เมื่อมาณพเหล่านั้นกราบทูลให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสถามว่า เธอแสวงหาหญิงดีหรือ ๆ แสวงหาตนดีกว่า เมื่อมาณพเหล่านั้นกราบทูลว่า แสวงหาตนดีกว่า จึงรับสั่งว่า ถ้าเช่นนั้นพวกเธอจงนั่งลง เราจะแสดงธรรมให้ฟัง ครั้นมาณพเหล่านั้นนั่งลงเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงอนุปุพพิกถา ฟอกจิตมาณพเหล่านั้นให้สะอาดปราศจากมลทิน ดังดวงตาที่ปราศจากผ้าบัง พอจะมองเห็นของละเอียดได้แล้ว จึงทรงแสดงจตุรารียสัจจ์โปรด ให้ภัททวัคคีย์กุมารสหายทั้ง ๓๐ นั้น ได้บรรลุอริยผลแห่งเสขธรรมสูงสุด คือบางคนก็บรรลุพระโสดาบัน บางคนก็บรรลุพระสกิทาคามี บางคนก็บรรลุพระอนาคามี มิได้บรรลุพระอรหันต์เลย สหายทั้ง ๓๐ คนนั้น ได้กราบทูลขออุปสมบท พระศาสดาทรงประทานอุปสมบทให้ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาวิธี แล้วทรงส่งพระภัททวัคคีย์ภิกษุทั้ง ๓๐ รูปนี้ ให้ออกไปประกาศพระศาสนา โดยให้ร่วมกันไปเป็นคณะ ดังนั้น พระสงฆ์คณะนี้จึงเป็นคณะแรกที่ทรงส่งออกไปเป็นคณะ มิได้ให้แยกกันไปเป็นองค์ ๆ อย่างพระอรหันต์ ๖๐ องค์นั้น

พระภัททวัคคีย์ ๓๐ รูปนี้ ท่านกล่าวว่าเป็นราชกุมาร คือเป็นเจ้าชายในราชวงศ์ปัสเสนทิ แห่งโกศลรัฐ ในบาลีจึงใช้ศัพท์เรียกภรรยาว่า "ปชาบดี" ถ้าเป็นราชกุมารดังกล่าว ข้าพเจ้าเข้าใจว่าก็คงจะเป็นราชกุมารเพียง ๒–๓ องค์เท่านั้น จักไม่เป็นราชกุมารทั้งหมดเป็นแน่ คือเป็นเจ้าชายเฉพาะหัวหน้าหมู่หัวหน้าคณะ เรียกรวมว่าราชกุมาร เช่นอย่างชื่อสิกขาบทในวรรคที่ ๕ แห่งปาจิตตียกัณฑ์เรียกว่า "อเจลกวรรค" ความจริงในวรรคนี้ ก็มีอเจลกสิกขาบทเพียงข้อเดียวเท่านั้น

พระสงฆ์ ๓๐ รูป คณะนี้ได้เดินทางไปประกาศพระศาสนาที่เมืองปาเฐยยะ อันเป็นแว่นแคว้นแห่งโกศลรัฐ ในด้านตะวันตก เหตุนั้นจึงได้นามว่า ปาเฐยยภิกขุ ต่อมาพระคณะนี้ได้เป็นเหตุให้พระศาสดาทรงปรารภแล้วทรงบัญญัติกฐินสิกขาบท ให้โอกาสภิกษุรับกฐินทานของคนใจบุญ จนเป็นเยี่ยงอย่างมาตราบเท่าทุกวันนี้

มีเรื่องย่อว่า ครั้งหนึ่งพระศาสดาเสด็จประทับอยู่ที่พระเชตวันวิหาร ณ เมืองสาวัตถี พระสาวก ๓๐ รูปนี้ รำลึกถึงพระศาสดาประสงค์จะมาเฝ้า ได้พร้อมใจกันเดินทางมาจากเมืองปาเฐยยะ ยังไม่ทันถึงเมืองสาวัตถี ถึงเพียงเมืองสาเกตุ ซึ่งความจริงก็ยังเหลือระยะทางเดินอีก ๖ โยชน์แท้ ๆ ก็พอดีประจวบวันเข้าพรรษา พระสงฆ์ ๓๐ รูปนี้ ต้องหยุดจำพรรษาที่เมืองสาเกตุ ขณะที่จำพรรษาอยู่นั้นมีใจรัญจวนถึงพระศาสดามากพากันรำพึงรำพันว่า เราทั้งหลายอุตส่าห์เดินทางมาจนถึงเมืองสาเกตุแล้ว เหลือระยะทางอีกไม่เท่าไรก็จะถึงเมืองสาวัตถี หมดเวลาเลยไม่ทันเข้าเฝ้าให้สมใจที่เดินทางมา ดังนั้น

พอออกพรรษาแล้ว ก็พากันเดินทางจากเมืองสาเกตุไปเมืองสาวัตถี ทันที ด้วยตั้งใจไว้แน่วแน่เสียแล้วไม่ยอมอยู่ต่อไป ระยะทางในเวลา นั้นฝนยังไม่ขาดน้ำท่วมทาง ยังน้ำป่าไหลบ่าลงมาอีกดาดทุ่งดาดท่า ทั่วไปหมด สมกับคำพังเพยว่า "เดือน ๑๑ น้ำนอง เดือน ๑๒ น้ำ ทรง เดือนอ้าย เดือนยี่ น้ำจึงรี่ไหลลง"

เมื่อพระสงฆ์ ๓๐ รูป เดินทางในต้นแรมเดือน ๑๑ จึงต้อง ประสบความลำบากเพราะน้ำท่วมทุ่งท่วมท่าดังกล่าว ยิ่งพระ ๓๐ รูป นี้เคร่งครัดในธุดงค์ ๔ ข้อคือ ๑. ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๒. ฉันอาหาร บิณฑบาตเป็นวัตร ๓. ใช้ผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๔. ใช้ผ้า ๓ ผืนเป็น วัตร เคร่งครัดในธุดงคคุณเช่นนี้ มิทันที่จะได้แสวงหาผ้ามาทำจีวร เปลี่ยนใหม่ คงใช้ผ้าบังสุกุล ๓ นั้น เป็นผ้าครองตลอดมา เมื่อผ้า นั้นเป็นผ้าเก่าคร่ำคร่า ซ้ำถูกใช้ไม่หยุดหย่อน ครั้นพระสงฆ์ ๓๐ รูป นั้นเร่งสัญจรมิได้พักผ่อน ด้วยมุ่งจะให้ถึงเมืองสาวัตถีเพื่อเฝ้าพระ บรมศาสดาเป็นสำคัญ ก็ต้องเผชิญน้ำในทุ่งในท่าตามระยะทางที่ผ่าน ไป ผ้าก็เปียกชุ่มด้วยน้ำซ้ำขาดวิ่น อยู่ในสภาพผ้าขี้ริ้ว ดูทุลักทุเลน่า สงสารยิ่งนัก

ครั้นเดินทางมาได้ ๗ วันก็บรรลุถึงพระนครสาวัตถี และมิทัน ที่จะได้ผึ่งจีวรให้แห้ง และเย็บปะจีวรที่ขาดวิ่นให้เรียบร้อยเสียก่อน เนื่องแต่มีใจอาวรณ์ใคร่จะได้เห็นพระบรมศาสดาเป็นกำลัง จึงได้ พร้อมใจกันเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ที่พระวิหารด้วยความดีใจเป็น ล้นพ้น

พระศาสดาได้ทรงปฏิสันถารปราศรัยถามถึงทุกข์สุข ตลอดการเป็นอยู่ และการเดินทางพร้อมทั้งสุปฏิบัติ และงานประกาศพระ-ศาสนา เมื่อทรงอนุโมทนาให้พระสงฆ์ ๓๐ รูป มีใจชื่นบาน มีความอาจหาญ ร่าเริงในธรรมดีแล้ว ก็โปรดให้พระอานนท์เถระจัดที่พักให้ ด้วยเป็นพระอริยสาวกผู้ใหญ่ในสมัยแรกที่ทรงส่งไปประกาศพระศาสนา

สภาพของไตรจีวรที่คร่ำคร่า และเปียกปอน ที่พระสงฆ์ ๓๐ รูปนั้นครองอยู่ ได้เตือนความกรุณาของพระบรมครูในขณะที่เข้าเฝ้าให้ทรงอนุเคราะห์ยิ่งนัก พระศาสดาถึงกับสลดพระทัยว่า พระสาวกของเราที่ออกทำงานพระศาสนา ต้องประสบความยากอยู่ในฐานะลำบากถึงเช่นนี้เชียวหนอ ดังนั้นในเวลาค่ำวันนั้นเอง จึงโปรดให้ประชุมพระสงฆ์ และรับสั่งถึงเรื่องนี้ให้เป็นเหตุ และทรงประทานการกฐินให้เป็นปฐม ตามพระบาลีวินัยนิยมว่า "อนุชานามิ ภิกฺขเว วสฺสํวุตฺถานํ ภิกฺขูนํ กฐินํ อตฺถริตุํ" เป็นต้น ความว่า ภิกษุทั้งหลายตถาคตอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายที่จำพรรษาแล้วกรานกฐินได้

ด้วยอานุภาพพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงพระการุณแก่พระสาวก ๓๐ รูปนั้น ครั้นวันรุ่งขึ้น ท่านวิสาขามหาอุบาสิกาทราบเรื่อง ก็มีศรัทธาน้อมนำผ้ากฐินมาถวายพระสาวก ๓๐ รูปนั้น เพื่อทำจีวร นับเป็นมหากุศลควรแก่การอนุสรณ์ ถึงกุศลจริยาสัมมาปฏิบัติของพระสาวก ๓๐ รูป และท่านวิสามหาอุบาสิกาผู้เป็นต้นเรื่องของบุญกฐินเป็นต้นมา และทำสืบ ๆ กันมา เพื่อเฉลิมพระมหากรุณาของพระศาสดา

ที่ทรงประทานไว้ ให้คงผ่องใสเป็นที่โสมนัสศรัทธาของพุทธบริษัทตราบเท่าทุกวันนี้

ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงส่งพระสาวก ๓๐ รูปออกไปประกาศพระศาสนาแล้ว ก็เสด็จไปยังอุรุเวลาประเทศตามมรรคานั้น โดยลำดับ เมื่อถึงสำนักอุรุเวลกัสสปะแล้ว ก็เสด็จไปยังอาศรมท่านอุรุเวลกัสสปะหัวหน้าชฎิลทันที และตรัสขออาศัยพักสักราตรีหนึ่ง ท่านอุรุเวลกัส-สปะอิดเอื้อน ด้วยพระผู้มีพระภาคอยู่ในเพศภิกษุ ต่างจากลัทธิของชฎิล ซึ่งเป็นธรรมดาของคนที่มีลัทธิต่างกัน ย่อมจะรังเกียจกัน จึงทูลพระผู้มีพระภาคว่าที่อันจะให้พักอาศัยนั้นไม่มี พระศาสดาตรัสว่า ที่โรงไฟนั้นว่าง ไม่มีคนอยู่ ถ้าไม่เป็นเรื่องหนักใจของท่าน ขอให้เราพักที่โรงไฟนั้นเถิด ท่านอุรุเวลกัสสปะทูลว่า โรงไฟว่างคนจริง แต่มีพญานาคดุร้ายอยู่ จะเป็นอันตรายแก่ชีวิตของท่าน ดังนั้นจึงไม่ควรเป็นที่อยู่อาศัย พระศาสดาตรัสว่าพญานาคนั้นจะไม่ทำอันตรายอย่างใดแก่เราเมื่อเข้าไปอยู่ ขอให้ท่านอนุญาตก็แล้วกัน ท่านอุรุเวลกัสสปะไม่เต็มใจอนุญาต แต่เมื่อพระบรมศาสดาแค่นได้ ๒—๓ ครั้ง ไม่มีทางจะขัดขืน ก็จำอนุญาต ประหนึ่งว่า ปล่อยให้พญานาคเล่นงานเสียบ้างในฐานที่ดื้อ ห้ามก็ไม่เชื่อ อวดดี

ลำดับนั้น พระศาสดาก็เสด็จเข้าไปในโรงไฟ เสด็จพระทับนั่งสมาธิ ตั้งพระกายตรง ดำรงพระสติ มุ่งเฉพาะต่อพระกัมมัฏฐานภาวนา ฝ่ายพญานาคเป็นสัตว์ดุร้าย มิได้รู้จักบาปบุญ เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้ามาประทับนั่งในโรงไฟที่อาศัยเช่นนั้นก็โกรธ จึงบังหวนพิษเป็นควันตลบตลอดทั่วโรงไฟ เพื่อประทุษร้าย พระผู้มี

พระภาคได้ทรงบันดาลควันที่มีอานุภาพเหนือกว่าเข้าต้านไว้ และควันนั้นยังเข้าระงับดับเสียซึ่งเดชแห่งพญานาคอีกด้วย ฝ่ายพญานาคมิอาจอดกลั้นได้ ก็เพิ่มความโกรธเป็นทวีคูณ จึงพ่นพิษออกเป็นเปลวเพลิงพลุ่งโพลงขึ้น โดยมุ่งประทุษร้ายพระผู้มีพระภาค ทันใดนั้นพระผู้มีพระภาคได้ทรงสำแดงอานุภาพแห่งเตโชกสิณสมาบัติ บันดาลให้เกิดเปลวเพลิงให้รุ่งโรจน์โชตนาการ เพลิงทั้งสองฝ่าย ได้บังเกิดแสงแดงฉานส่องสว่าง คุดเผาผลาญโรงไฟนั้นให้เป็นภัสม์ธุลี ส่วนชฎิลทั้ง-หลายเห็นเข้าก็ตกใจมายืนล้อมโรงไฟดูอยู่ บ้างก็เจรจาด้วยความสลดใจว่าน่าเสียดายเหลือเกิน ที่พระสมณะรูปงามองค์นั้นได้มาวอดวายลงด้วยพิษแห่งพญานาคในโรงไฟนี้

ครั้นเพลารุ่งเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทำลายฤทธิ์เดชพญานาคให้หมดสิ้น และทรงบันดาลให้กายพญานาคนั้นเล็กลง ให้ขดขนดกายลงในบาตร แล้วนำออกมาแสดงให้ท่านอุรุเวลกัสสปะ และชฎิลทั้งหลาย ซึ่งเข้ามาจับกลุ่มยืนอยู่ในที่ใกล้ว่า ท่านกัสสปะ พญานาคนี้สิ้นฤทธิ์ด้วยเดชแห่งตถาคตเสียแล้ว

ท่านอุรุเวลกัสสปะเห็นดังนั้น ก็ดำริว่า พระสมณะองค์นี้มีอานุภาพมาก สามารถระงับฤทธิ์พญานาคให้อันตรธานพ่ายแพ้ได้ ถึงเช่นนั้นไซร้ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนอาตมา แต่มีจิตเลื่อมใส ยำเกรงในอิทธิปาฏิหาริย์ จึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านสมณะ นิมนต์ท่านอยู่ที่อาศรมของข้าพเจ้าเถิด ข้าพเจ้าจะจัดภัตตาหารให้ฉันทุกวันเป็นนิตย์ สมเด็จพระผู้มีพระภาคก็ทรงรับคำ แต่มิได้เสด็จไปอยู่ในอาศรม เพียงเสด็จไปอยู่ในราวไพรแห่งหนึ่ง ใกล้อาศรมของท่านอุรุเวลกัสสปะ

ต่อมา พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ทรมานทิฏฐิมานะของชฎิลทั้งหลาย มีท่านอุรุเวลกัสสปะเป็นหัวหน้าด้วยอุบายมากอย่างต่าง ๆ ชนิด ทำลายความกระด้างแห่งดวงจิตของชฎิลทั้งหลายให้อ่อนลงเป็นลำดับ เป็นเวลาสองเดือน แม้ถึงดังนั้นท่านอุรุ-เวลกัสสปะก็ยังสำคัญตนว่าเป็นพระอรหันต์อยู่ ซึ่งเนื้อแท้แล้วก็หารู้ว่าอรหันตคุณคืออะไรไม่ ครั้นวันกลางเดือนยี่ เกิดฝนตกใหญ่ซึ่งมิใช่ฤดูกาล น้ำไหลบ่ามาท่วมบริเวณนั้นโดยรอบ พระผู้มีพระภาคก็มิได้เสด็จหนีไปในที่อื่น ทรงอธิษฐานมิให้น้ำไหลมาในที่ประทับ น้ำได้ตั้งขึ้นโดยรอบเป็นขอบคัน เหมือนถ้วยแก้วเปล่าตั้งอยู่กลางขันน้ำฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จจงกรมอยู่ในที่แห้งสนิท ท่ามกลางน้ำล้อมรอบเป็นอัศจรรย์ อันเป็นปาฏิหาริย์ครั้งสุดท้าย

ฝ่ายท่านอุรุเวลกัสสปะนั้น ดำริว่า น้ำจะท่วมพระมหาสมณะองค์นั้นหรือไม่หนอ หรือว่าพระองค์เสด็จหนีน้ำไปเสียที่อื่นแล้ว จึงได้ชวนชฎิลทั้งหลายลงเรือไปดู ครั้นถึงที่พระองค์ทรงประทับอยู่ ก็เห็นพระบรมครูเสด็จจงกรมอยู่ที่ภาคพื้นแห้งสนิท มีน้ำล้อมรอบเป็นขอบคัน เป็นเรื่องอัศจรรย์ยิ่งนัก จึงร้องทูลเชิญพระผู้มีพระภาคให้เสด็จขึ้นมาลงเรือไปอาศรม พระองค์ก็ทรงทำปาฏิหาริย์เหาะขึ้นสู่อากาศแล้วลอยลงประทับนั่งในเรือที่ชฎิลจัดไว้ให้ประทับ ชฎิลทั้งหลายก็พายเรือมายังอาศรมด้วยจิตนิยมชมชื่นในปาฏิหาริย์ของพระศาสดาเป็นอันมาก แม้อย่างนั้นท่านอุรุเวลกัสสปะยังถือตนเป็นพระอรหันต์ มีความสำคัญกว่าพระผู้มีพระภาคอยู่

เมื่อสมเด็จพระบรมครู เสด็จอยู่ที่อาศรมของอุรุเวลกัสสปะ ได้ทรงพระดำริว่า บัดนี้เป็นเวลาสมควรแล้วในอันจะทำให้อุรุเวล-กัสสปะสลดจิต สละความเห็นผิดในการปฏิบัติด้วยทิฏฐิมานะ จึงรับสั่งแก่ท่านอุรุเวลกัสสปะโดยเฉพาะว่า กัสสปะความจริงตัวท่านก็มิได้เป็นพระอรหันต์ หรือบรรลุอรหันตคุณแต่ประการใด แม้ทางปฏิบัติก็มิใช่เป็นทางมรรคทางผล เหตุไฉนไยท่านจึงมาถือตนว่าเป็นพระอรหันต์ไม่สมควรเลย ความจริงท่านควรจะปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุความเป็นพระอรหันต์ อันเป็นคุณที่ท่านพอใจอยู่จะประเสริฐกว่า

เมื่อท่านอุรุเวลกัสสปะ ได้สดับพระโอวาทตรัสเตือนตรงกับความรู้สึกในใจของตนเช่นนั้นก็สลดใจ คลายความเห็นผิด คิดว่า ควรจะยึดเอาพระบรมศาสดาเป็นที่พึ่ง ให้ตนเข้าถึงซึ่งอรหัตธรรมสืบไป จึงได้ซบเศียรลงแทบยุคลบาทประกาศความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค และทูลขอบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธองค์ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า อุรุเวลกัสสปะท่านเป็นอาจารย์ใหญ่ เป็นประธานแห่งชฎิลทั้งหลาย ๕๐๐ ท่าน ควรจะบอกกล่าวให้ชฎิลทั้งหลายยินยอมพร้อมกันก่อน เราจึงจะให้บรรพชาอุปสมบทได้

อุรุเวลกัสสปะก็กราบบังคมลามาอาศรมแห่งชฎิลทั้งหลาย ประ-กาศความเลื่อมใสในพระพุทธองค์ ซึ่งเพียบพร้อมด้วยพระคุณสมบัติและธรรมสมบัตินานาประการ ดังที่ได้เห็นพระพุทธปาฏิหาริย์ด้วยจักษุทุกถ้วนหน้า พร้อมทั้งทรงพระปรีชา มีปัญญาหาผู้เสมอมิได้ เราทั้งหลายควรยินยอมพร้อมกันมอบตนลงเป็นศิษย์ พากันบวชอุทิศต่อพระองค์ เจาะจงเอาเป็นพระบรมครูผู้สั่งสอน เพื่อสถิตสถาพรอยู่ในอริยคุณต่อไป เมื่อชฎิลมีความเห็นพร้อมยินยอมตามคำชี้แจง

ของท่านอุรุเวลกัสสปะ แล้วต่างก็พากันเสียสละดาบสบริขาร เครื่องตกแต่งชฎา สาแหรก คานและเครื่องบูชาไฟ ทั้งน้ำเต้าหนังเสือและไม้สามง่าม ลอยลงในแม่น้ำหมดสิ้น แล้วพากันมาถวายบังคมพระบรมศาสดา กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท สมเด็จพระบรมสุคตก็ทรง ประทานอุปสมบทให้เป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาทั้งสิ้น

ฝ่ายนทีกัสสปะน้องชายกลางของท่านอุรุเวลกัสสปะ ซึ่งตั้งอาศรมอยู่คุ้งแม่น้ำอ้อม เห็นบริขารดาบสของพี่ชายลอยมามากเช่นนั้นก็ตกใจ ดำริว่าชะรอยจะมีอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่คณะท่านอุรุเวลกัสสปะ จึงส่งชฎิล ๒—๓ คนให้ขึ้นไปสืบดูเหตุ ครั้นทราบว่าหาภัยมิได้แล้ว ก็พาชฎิลบริวาร ๓๐๐ ไปหาท่านอุรุเวลกัสสปะเรียนถามถึงเหตุผลในการอุปสมบท ครั้นทราบความแล้วก็ชวนกันสละบริขารลอยเสียในแม่น้ำ พากันเข้าไปเฝ้าถวายบังคมพระบรมศาสดา กราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท สมเด็จพระบรมสุคตก็ทรงประทานอุปสมบทให้ดุจนัยที่ประทานแก่ท่านอุรุเวลกัสสปะ

ฝ่ายคยากัสสปะ ผู้น้องชายคนเล็ก ตั้งอาศรมอยู่ที่คยาประเทศริมแม่น้ำเนรัญชรา เห็นบริขารดาบสของพี่ชายลอยมาก็ตกใจ มีความดำริว่า ชะรอยจะมีภัยเหมือนนทีกัสสปะดำริ ภายหลังทราบความจริงแล้ว ก็ชวนชฎิลบริวาร ๒๐๐ เดินทางไปหาท่านอุรุเวลกัสสปะพี่ชายใหญ่ ครั้นทราบความแล้วก็พากันลอยบริขารของตน ๆ ในแม่น้ำเสียสิ้น แล้วพากันไปเฝ้าถวายบังคมพระบรมศาสดากราบทูลขอบรรพชาอุปสมบท สมเด็จพระบรมสุคตก็ทรงประทานอุปสมบทให้ตามนัยที่กล่าวมาแล้วในหนหลัง

พระผู้มีพระภาคทรงโปรดชฎิล ๓ คณะ มีจำนวนหนึ่งพัน มีท่านอุรุเวลกัสสปะเป็นประธาน ให้เสียสละซึ่งดาบสบริขารและอุปสมบทเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาหมดแล้ว ก็ทรงพาพระสงฆ์สาวกหนึ่งพันนั้นไปยังตำบลคยาสีสะประเทศ ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรประทาน ในที่สุดแห่งเทศนาบรรหาร พระภิกษุปุราณชฎิลหนึ่งพันองค์นั้น ก็บรรลุพระอรหัตเป็นพระอรหันต์ ฉฬภิญญาญาณด้วยกันทุกองค์

สาวกบารมี

นับถอยหลังจากภัทรกัปป์นี้ไป ๙๒ กัปป์ ถึงมัณฑกัปป์ กัปป์นี้มีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์คือ พระติสสพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง พระปุสสพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในสมัยพระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระองค์เป็นโอรสของพระเจ้าชัยเสนมหาราช พระพุทธมารดาพระนามว่า พระสิริมาเทวี พระอรรคสาวก ๒ องค์นั้นคือ พระสุรักขิตเถระเป็นพระพุทธอนุชา ต่างพระมารดา และพระธัมมเสนเถระ เป็นบุตรราชปุโรหิตของพระเจ้าชัยเสนพระพุทธบิดา

เมื่อพระปุสสะพุทธเจ้าทรงพาพระอริยสงฆ์สาวกเสด็จมาโปรดพระพุทธบิดายังกรุงกาสิกนคร พระเจ้าชัยเสนมหาราชผู้เป็นพระพุทธบิดาทรงเลื่อมใส โปรดให้สร้างพระวิหารไว้ใกล้พระราชนิเวศน์ สำหรับเป็นที่ประทับของพระสัมพุทธเจ้าผู้เป็นพระโอรส และพระสงฆ์สาวกอยู่ ทั้งทูลถวายปวารณาให้พระสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้ามาเสวยอาหารบิณฑบาตในพระราชนิเวศน์ทุกวัน จนกว่าจะสวรรคต ไม่โปรดให้โอกาสแก่คนทั้งหลายอื่น

พระเจ้าชัยเสนมหาราชนั้น มีพระโอรสซึ่งประสูติจากพระมเหสีอื่นอีก ๓ พระองค์ โปรดให้แยกกันออกไปครองเมืองชั้นนอกองค์ละเมือง พระเชฏฐราชกุมารนั้น มีอัครโยธาทหารหาญคู่พระทัย ๕๐๐ คน พระราชกุมารพระองค์กลางมี ๓๐๐ คน พระราชกุมารพระองค์น้อยมี ๒๐๐ คน ต่อมามีอริราชศัตรูยกทัพมาติดพระราชอาณาเขต พระเจ้าชัยเสนจึงโปรดให้พระราชกุมารทั้ง ๓ พระองค์นั้นยกทัพไปปราบปราม ครั้นพระกุมารทั้ง ๓ พระองค์ยกทัพไปปราบอริราชศัตรูตามพระราชโองการ กำจัดข้าศึกให้พ่ายแพ้ มีชัยชำนะกลับมาเฝ้าพระเจ้าชัยเสนทรงพระราชทานรางวัลแก่บรรดาทวยทหาร ทั้งสิ้นแล้วโปรดประทานพรแก่พระราชกุมารทั้ง ๓ พระองค์ ๆ ละ ๑ พรคือให้เลือกอะไรเอาได้ตามพระประสงค์อย่างหนึ่ง ๆ

พระราชกุมารทั้ง ๓ พระองค์ได้ทรงหารือถึงพรที่จะได้รับจากพระราชบิดาว่าควรจะขอพระราชทานสิ่งใด ในที่สุดก็ได้ตกลงพระทัยทูลขอรับพระราชทานโอกาสได้อาราธนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไปปฏิบัติถวายภัตตาหาร พระเจ้าชัยเสนไม่ทรงพระราชทานรับสั่งพรอันนี้ให้ไม่ได้ พระราชกุมารก็พยายามขอพระราชทานโอกาสจำกัดเวลา เริ่มต้นแต่ ๗ ปีเป็นกำหนด เมื่อยังไม่ได้รับพระราชทาน ก็ลดเวลาลงมาเป็นลำดับ จนในที่สุดขอรับเพียงองค์ละเดือน พระเจ้าชัยเสนจึงได้พระราชทานให้ตามประสงค์

เมื่อพระราชกุมารได้รับพระราชทานแล้ว ก็โปรดให้สร้างพระอารามเพื่อเป็นที่เสด็จประทับอยู่ของพระบรมศาสดาและพระอริยสงฆ์สาวก ที่นครของพระองค์ แล้วทูลอัญเชิญพระปุสสะพุทธเจ้าพร้อม

ด้วยพระอริยสาวกเสด็จไปประทับ และโปรดตั้งอำมาตย์นายคลังคนหนึ่ง และอำมาตย์นายเสมียนคนหนึ่ง ที่ไว้วางพระทัย ซึ่งทั้งสองคนนี้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยเป็นอันมาก ให้เป็นผู้รับภาระในการเบิกและจ่ายทรัพย์อันเป็นส่วนพระองค์ที่ทรงอุทิศไว้เป็นค่าอาหารสำหรับพระสงฆ์ ออกมาจัดแจงอาหารถวายพระสงฆ์มีองค์พระศาสดาเป็นประธาน ให้บริบูรณ์ตลอดกาลเป็นนิตย์ในเวลา ๓ เดือน สำหรับพระราชกุมารทั้ง ๓ พระองค์ พร้อมด้วยอัครโยธาทหารคู่พระทัย ๑ พันคน ได้ออกบวชเป็นสามเณรในพระพุทธสำนัก บำเพ็ญสมณธรรมตามควรแก่วิสัย และทำกิจอุปัฏฐากพระศาสดาจารย์ด้วยความเคารพตลอดไตรมาส

ในระหว่างพรรษานั้น บรรดาพนักงานผู้ดูแลตกแต่งอาหารสำหรับถวายพระสงฆ์เป็นอันมาก ตลอดบุตรธิดา เห็นอาหารคาวหวานที่จัดไว้ถวายพระสงฆ์ มีความอยาก อดใจไว้ไม่ได้ก็ชวนกันบริโภคอาหารของสงฆ์ต่าง ๆ ที่ตนปรารถนา ทำอาหารที่เจ้าหน้าที่จัดไว้สำหรับพระสงฆ์ให้เป็นเดน ครั้นสิ้นชีวิตแล้วก็ลงไปบังเกิดในมหานรก ด้วยวิบากแห่งอกุศลกรรมที่เคี้ยวกินของสงฆ์

ครั้นออกพรรษาแล้ว พระราชกุมารทั้ง ๓ พร้อมด้วยทหารคู่พระทัย ก็ลาเพศจากสามเณรออกมาเป็นฆราวาส จัดไทยทานอันประณีตถวายเป็นเวลา ๗ วัน ในวันที่สุดได้ถวายไตรจีวรอันประณีตแด่พระอริยสงฆ์มีองค์พระศาสดาจารย์เป็นประธาน ด้วยอานุภาพแห่งบุญกุศลอันนี้ ได้เป็นปัจจัยนำให้พระราชกุมารทั้ง ๓ พร้อมทหารคู่พระทัย กับนายคลังและนายเสมียน กับชนที่ร่วมบุญทั้งหลาย ได้

บังเกิดในเทวโลก ครั้นมาในพุทธกาลนี้ พระราชกุมารพระองค์ผู้ใหญ่ ได้มาเกิดเป็นพระอุรุเวลกัสสปเถระ พระองค์กลางเป็นพระนทีกัสสป-เถระ พระองค์น้อยเป็นพระคยากัสสปเถระ ทหารคู่พระทัย ๑,๐๐๐ คน ก็ได้มาเกิดเป็นพระปุราณชฎิล ๑,๐๐๐ องค์ ส่วนนายคลังมาเกิดเป็น ท่านวิสาขคฤหบดี ซึ่งเป็นอุบาสกสำคัญในพระศาสนา นายเสมียน มาเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสารมหาราช ราชาธิบดีแห่งพระนครราชคฤห์

ส่วนชนทั้งหลายที่เป็นญาติมิตรของนายเสมียน ซึ่งกินของสงฆ์ แล้วไปบังเกิดในนรกครั้งโน้น เมื่อพ้นจากนรกแล้วก็ยังต้องมาเกิด เป็นเปรตอีกเป็นเวลาช้านาน ตลอดมาจนถึงกาลแห่งภัทรกัปป์นี้ ก็ยัง มิได้พ้นทุกข์ ต้องอดอยาก อยู่ในสภาพน่าทุเรศยิ่งนัก เปรตเหล่านั้น ได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพระนามว่า พระกุกกุสันทพุทธเจ้าพระโคนา-คมพุทธเจ้า และพระกัสสปพุทธเจ้าถึง ๓ พระองค์ ทูลถามถึงเวลาพ้น จากภาวะของเปรต พระกัสสปพุทธเจ้าได้ทรงพระกรุณาตรัสบอกว่า เมื่อพระโคดมพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นในโลก ถัดจากศาสนาของเราไป นาย เสมียนผู้เป็นญาติของพวกเจ้าจะได้มาเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสาร ครอง นครราชคฤห์ ครั้งนั้นแหละพวกเจ้าจะได้ส่วนบุญของพระองค์ที่ทรงบำ เพ็ญบุญแล้วอุทิศให้ แล้วพวกเจ้าก็จะได้พ้นจากทุกข์ที่ทนทรมานมา ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ เปรตเหล่านั้นได้ทราบก็พากันดีใจประหนึ่ง ว่าจะได้พ้นทุกข์ในวันพรุ่งนี้ ตั้งตาคอยเวลาวันพ้นทุกข์ของตน ๆ อัน จะมาถึงตามพระพุทธพยากรณ์นั้น.

(จบเรื่องสาวกบารมีที่พระอุรุเวลกัสสปเถระพระนทีกัสสปเถระ และพระคยากัสสปเถระ ได้บำเพ็ญในอดีตชาติเพียงนี้)

เริ่มประดิษฐานพระศาสนาในเมืองราชคฤห์

เมื่อพระศาสดามี พระอรหันต์ สาวก หนึ่งพันมี ท่านพระอุรุเวลกัสสปะเป็นประธาน เป็นบริวาร ทรงเห็นเป็นกาลสมควรประดิษฐานพระศาสนา ณ พระนครราชคฤห์ได้แล้ว และเพื่อจะเปลื้องเสียซึ่งปฏิญญาณของพระเจ้าพิมพิสาร จึงได้เสด็จพระพุทธดำเนินพาพระสงฆ์สาวกอันมีพระอุรุเวลกัสสปเถระ ผู้เป็นที่เคารพนับถือของมหาชนในพระนครราชคฤห์เป็นอันมาก เป็นประธานเสด็จไปยังราชคฤห์มหานคร เสด็จประทับอยู่ลัฏฐิวันอุทยาน อันเป็นอุปจารแห่งพระนครราชคฤห์

ครั้นพระเจ้าพิมพิสารมหาราชทรงทราบข่าว ก็มีความโสมนัส จึงทรงพาพราหมณ์คหบดี ราชบริษัทเสด็จพระราชดำเนินออกจากพระนคร มาเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ายังลัฏฐิวันอุทยาน ทรงถวายอภิวาทแล้วประทับนั่ง ณ ที่สมควร ฝ่ายราชบริษัทเหล่านั้นบางพวกก็เพียงแต่ประกาศชื่อและโคตรของตนถวาย บางพวกก็นั่งเฉย เพราะต่างก็คิดไปว่า พระสมณโคตมเป็นศิษย์ท่านอุรุเวลกัสสปะกระมัง หรือท่านสมณโคตมเป็นอาจารย์ท่านอุรุเวลกัสสปะกันแน่ บางพวกก็แสดงอาการกระด้างกระเดื่องไม่เคารพ อยู่ในฐานะที่ยังไม่ควรจะฟังพระธรรมเทศนา

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบวารจิตแห่งพราหมณ์ แลคฤหบดีทั้งปวงที่มีความดำริอย่างนั้น และมีพระประสงค์จะเปลื้องความเข้าใจผิด

ของคนทั้งหลาย จึงตรัสถามท่านอุรุเวลกัสสปเถระว่า กัสสปะท่านมีความเห็นอย่างไรจึงจะได้ละการบูชาไฟในยัญพิธีเสีย พระอุรุเวลกัสสปเถระรู้พระประสงค์ดังนั้น จึงได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีภาคผู้เจริญ บรรดายัญญ์ทั้งหลายย่อมปรารถนากามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น ข้าพระองค์เห็นว่า ล้วนเป็นมลทินในกองกิเลสสิ้นทั้งนั้น และเห็นทางพระนิพพานอันปราศจากร่องรอยเป็นทางประเสริฐ เพราะมิได้ข้องอยู่ในกาม ทั้งปราศจากความยินดีในอารมณ์อื่น ๆ เหตุดังนั้น ข้าพระองค์จึงได้ละการบูชาไฟในยัญพิธีซึ่งเคยประพฤติอยู่ในก่อนเสียทั้งสิ้น

เมื่อพระเถรเจ้ากราบทูลเช่นนั้นแล้ว เพื่อจะเปลื้องเสียซึ่งความสงสัยของชนทั้งหลาย และเพื่อจะประกาศว่า ตนเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกของพระองค์ แล้วพระเถรเจ้าก็เหาะขึ้นบนอากาศสูงชั่วลำตาลหนึ่ง แล้วลอยลงมากราบพระยุคลบาทของพระศาสดา พร้อมทั้งกล่าวว่า พระองค์เป็นพระบรมครูของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกของพระพุทธองค์ แล้วกลับเหาะขึ้นไปในอากาศอีกเป็นครั้งที่สอง สูง ๒ ชั่วลำตาล โดยทวีความสูงขึ้นครั้งละชั่วลำตาล ถึง ๗ ครั้ง ในครั้งสุดท้ายสูงชั่ว ๗ ลำตาล แล้วพระเถรเจ้าก็กลับลงมานั่ง ณ ที่สมควรแห่งตน

ครั้งนั้น มหาชนได้เห็นปาฏิหาริย์ของพระเถรเจ้าประกาศตนเป็นพระสาวก ก็สิ้นความสงสัย ชื่นชมในพระบารมีของพระพุทธเจ้า

และสรรเสริญในพระคุณของพระองค์ สามารถทรมานพระอุรุเวลกัสสปะซึ่งประกอบด้วยทิฏฐิอันแรงกล้าให้เข้ามาเป็นสาวกได้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า มิใช่แต่พระตถาคตจะทรมานอุรุเวลกัสสปะในบัดนี้เท่านั้น แม้ในอดีตชาติตถาคตก็ได้ทรมานอุรุเวลกัสสปะให้สิ้นพยศอันร้าย แล้วตรัสเทศนามหานารทชาดกโดยพิศดาร ในที่สุดก็ประทานอริยสัจธรรมเทศนา ให้พระเจ้าพิมพิสารกับราชบริษัท ๑๑ ส่วน ให้บรรลุโสดาปัตติผล อีกส่วนหนึ่งให้ตั้งอยู่ในพระไตรสรณาคมน์

เมื่อพระเจ้าพิมพิสารบรมกษัตริย์ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ได้ถวายบังคมแทบพระยุคลบาทพระบรมศาสดา ประกาศความยินดีแด่พระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระภาคเป็นอันงาม เมื่อข้าพระองค์ยังเป็นขัตติยราชกุมาร ได้ตั้งมโนปณิธานไว้ ๕ ประการ คือ

๑. ขอให้ข้าพระองค์ได้รับราชาภิเษกอยู่ในราชสมบัติ
๒. ขอให้พระอรหันต์มาสู่แว่นแคว้นของข้าพระองค์
๓. ขอให้ข้าพระองค์ได้เข้าไปนั่งใกล้พระอรหันต์
๔. ขอให้พระอรหันต์แสดงธรรมแก่ข้าพระองค์
๕. ขอให้ข้าพระองค์ได้รู้ทั่วในธรรมของพระอรหันต์นั้น

บัดนี้ความปรารถนา ๕ ประการของข้าพระองค์นั้น ได้สำเร็จบริบูรณ์แล้ว ต่อนั้นได้กราบทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนา แล้วกล่าวปฏิญญาตนเป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งตลอดชีวิต

และกราบทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคกับพระสงฆ์ทั้งปวง ให้เสด็จไปรับอาหารบิณฑบาตเช้าที่พระราชนิเวศน์ในวันพรุ่งนี้ ครั้นทรงทราบว่าสมเด็จพระชินสีห์ทรงรับอาราธนาแล้ว ก็กราบถวายบังคมลาออกมากระทำประทักษิณถ้วนตติยวาร แล้วก็ทรงพาราชบริพารทั้งปวงเสด็จคืนเข้าพระนคร

ครั้นวันรุ่งขึ้น พระศาสดามีพระอรหันตสาวกหนึ่งพันองค์เป็นบริวาร เสด็จพระพุทธดำเนินเข้าสู่พระราชนิเวศน์ เสด็จขึ้นปราสาทประทับนั่งบนพระพุทธอาสน์ ทรงเสวยอาหารบิณฑบาตอันประณีตพร้อมด้วยพระสาวกสิ้นด้วยกัน ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารมหาราชทรงอังคาสด้วยพระองค์เอง เมื่อเสร็จภัตกิจแล้ว พระเจ้าพิมพิสารได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า กระหม่อมฉันเว้นจากพระรัตนตรัยแล้ว ก็มิอาจจะดำรงชีวิต มีจิตรำลึกถึงพระพุทธคุณอยู่เป็นนิรันดร์ แม้ถึงใช่กาลใช่เวลา เมื่อรำลึกถึงพระองค์ในขณะใดก็ดี ก็คงจะไปเฝ้าสมเด็จพระชิณสีห์ยังพระพุทธสำนักในขณะนั้น ก็แต่ว่าลัฏฐิวันที่พระจอมธรรม์บพิตรสถิตอยู่ เป็นประเทศทุรสถานทางไกล ยากที่จะไปจะมาในสมัยอันใช่เวลากาล ส่วนพระเวฬุวันอุทยานของหม่อมฉันนี้ เป็นที่ใกล้ไม่สู้ไกลพระนคร พอบทจรได้โดยง่ายโดยด่วน แล้วก็มีเสนาสนะอันสมควรที่พระองค์จะดำรงสถิต เป็นสถานที่มิดชิดเงียบสงัด ควรแก่พระสงฆ์ที่จะอยู่บำเพ็ญสุปฏิบัติทุกเวลา เนื่องจากไม่เกลื่อนกล่นด้วยบุคคลไปมาให้เสียความสงบ แม้ผู้

ที่เดินทางเข้าไปพบก็ร่มรื่นชื่นบาน ถึงพระสงฆ์จะเข้ามาภิกขาจารยังพระนครก็ไม่ทันเหนื่อยอ่อน บทจรสะดวกสบายตลอดเวลา ขอพระองค์ทรงพระมหากรุณารับพระเวฬุวันอุทยาน เป็นพุทธาธิวาสวิหารในครั้งนี้ด้วยเถิด

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรับพระเวฬุวันอุทยาน ที่พระเจ้าพิมพิสารทรงถวายให้เป็นวัด อันเป็นวัดแรกในพระศาสนา แล้วทรงอนุโมทนาให้พระเจ้าพิมพิสารทรงอาจหาญร่าเริง ในธรรมพอสมควรแล้ว ก็ทรงอำลาเสด็จแวดล้อมด้วยพระสงฆ์เป็นบริวาร เสด็จเข้าประทับยังพระเวฬุวันวิหารเป็นผาสุกโดยควรแก่พระอัธยาศัย

ฝ่ายเปรตทั้งหลายที่เป็นญาติของพระเจ้าพิมพิสาร ตั้งใจคอยวันคอยคืนมาเป็นเวลานานว่าพระเจ้าพิมพิสารบำเพ็ญกุศลแล้วจะอุทิศส่วนบุญให้ เมื่อตนได้รับแล้วจะได้พ้นทุกข์ แม้วันนั้นก็ตั้งตาคอยเวลารับอนุโมทนาส่วนบุญอยู่ ครั้นพระเจ้าพิมพิสารทรงบำเพ็ญกุศลแล้ว มิได้ทรงกรวดน้ำอุทิศให้ เสียอกเสียใจเป็นอย่างมาก ครั้นในเวลาราตรีก็พากันไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้าพิมพิสาร ร้องประกาศด้วยสำเนียงน่าสะดุ้งหวาดเสียวว่า พวกเราเป็นเปรตได้รับทุกข์เดือดร้อนอยู่ในยมโลก มิได้บริโภคอาหารมีความลำบาก เพราะความอดหยากเบียดเบียดอยู่เป็นนิตย์ มีกายจิตเดือดร้อนเป็นนิรันตรกาล

เมื่อพระเจ้าพิมพิสารได้ทรงสดับเสียงเปรตอุโฆษ สะท้านสะเทือนดังนั้นก็ตกพระทัย ด้วยมิได้เห็นรูปว่าเป็นใคร ที่ไหน จึงได้ตรัสถามออกไปว่า ใครนั่น ?

ทันใดนั้น เปรตทั้งหลายก็สำแดงกายให้ปรากฏ ล้วนแต่มีสรีระรูปซูบผอมทุพพรรณพิปลาส มีแต่โครงกระดูกกับหนังหุ้มไว้ เกศาสยายยุ่งย่นน่าสยดแสยง แสดงอาการวิกลวิปริตพิศพึงเกลียดกลัวทั่วสกลกายน่าสังเวช ต่างก็เปิดปากกราบทูลมูลเหตุที่ได้รับความเดือดร้อนมาทุกประการ

พระเจ้าพิมพิสารได้สดับก็สะดุ้งพระทัย ครั้นเวลารุ่งเช้าก็เสด็จออกไปเฝ้าพระบรมศาสดา ณ เวฬุวนาราม กราบทูลความตามที่ประสบเหตุการณ์ซึ่งบังเกิดในราตรีที่พระราชนิเวศน์ สมเด็จพระบรมโลกเชฏฐ์จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ดูกรมหาบพิตร เมื่อวันวานนี้พระองค์ทรงบำเพ็ญทานแล้วมิได้ทรงกรวดน้ำอุทิศ แผ่ผลบุญให้สัมฤทธิ์แก่เปรตทั้งหลาย ซึ่งต่างมีความมั่นหมายที่จะได้รับส่วนกุศลครั้นไม่ได้ผลสมใจ จึงได้พากันมาส่งเสียงร้องประกาศ แท้จริงเปรตทั้งหลายเหล่านั้นก็ล้วนเป็นพระญาติของพระมหาบพิตร หากพระองค์จะทรงมีพระเมตตาจิตอุทิศบุญเกื้อกูลแก่พระญาติ ก็เท่ากับประกาศญาติธรรมให้ประจักษ์แก่มหาชนเป็นมหากุศลอย่างดี ท้าวเธอจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระชิณสีห์ เวลาเช้าวันนี้ หากหม่อมฉันจะถวายทานอีกยังจะได้หรือไม่ ดูกรมหาบพิตร ผิวะพระองค์จะทรงบำเพ็ญทานอีกก็ยังได้ดังพระประสงค์ ถ้ากระนั้นหม่อมฉันขออาราธนาพระพุทธองค์กับพระสงฆ์สาวกบริพาร เสด็จรับภัตตาหารของหม่อมฉัน ในเช้าวันนี้จะได้อุทิศบุญกุศลทั้งมวลนี้แก่หมู่เปรตผู้เป็นญาติ สมเด็จพระบรม-

โลกนารถก็ทรงรับนิมนต์ด้วยดุษณีภาพ เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงทราบในพระอัธยาศัย ก็ถวายบังคมลาเสด็จกลับไปยังพระราชนิเวศน์ แล้วโปรดให้ตกแต่งอาหารทานเป็นพิเศษในเวลานั้น

จึงสมเด็จพระอรหันต์สัมพุทธองค์ ก็ทรงพาพระอริยสงฆ์สาวกบริพาร เสด็จเข้าพระราชสถานขึ้นสถิตเหนือบัญญัติตาอาสน์ พระเจ้าพิมพิสารมหาราชก็ทรงถวายปณีตโภชนาหาร ฝูงเปรตก็พากันชื่นบานว่า เราจะได้ผลทานในวันนี้ ต่างก็พากันมายืนอยู่ในที่ต่าง ๆ มีมุมฝาพระราชนิเวศน์เป็นต้น สมเด็จพระทศพลก็ทรงบันดาลให้กายเปรตในที่นั้น ๆ ปรากฏชัด พระบรมกษัตริย์ก็ทรงหลั่งอุทกธารอุทิศว่า.—

"อิทํ เม ญาตีนํ โหตุ
สุขิตา โหนฺตุ ญาตโย."

ขอผลบุญสุนทรทานนี้ จงสำเร็จด้วยดีแก่หมู่ญาติทั้งหมด ขอมวลญาติจงสมมโนรถหมดทุกข์ มีความสุขสำราญ เปรตทั้งหลายก็อนุโมทนาสาธุการเป็นปัตตานุโมทนามัย ได้เสวยทิพยอาหารอันเลิศรส เกิดมีร่างกายปรากฏบริบูรณ์อิ่มหนำสำราญ แต่ยังหาผ้านุ่งผ้าห่มมิได้ มีร่างกายเปลือยอยู่ดูสังเวช พระนราธิเบศร์จึงถวายสมณ-บริกขาร มีจีวรและเสนาสนทานเป็นอาทิ ทรงอุทิศให้แก่ฝูงเปรตทันใดนั้น ทิพยวัตถาลังการ และทิพยวิมาน กับยานวิเศษ ก็พลันบังเกิดแก่เปรตทั้งหลาย ต่างได้เสวยซึ่งนานาทิพยสมบัติ พ้นทุกข์จากเปรตวิสัย มีความสุขกายสุขใจสมมโนรถ ปรากฏแก่บรมกษัตริย์

ท้าวเธอก็ทรงโสมนัสเป็นอย่างยิ่ง ด้วยทรงเห็นผลประจักษ์ทุกสิ่งแห่งอานิสงส์สังฆทาน สมเด็จพระศาสดาจารย์ได้ตรัสเทศนาติโรกุฑฑสูตรประทาน พร้อมทั้งแสดงบุญญาภินิหารของชฎิลทั้ง ๓ พี่น้อง มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระเจ้าพิมพิสารมหาราชแต่ชาติก่อน ในที่สุดได้มาร่วมสโมสรกันในมคธรัฐ ทรงประกาศอดีตประวัติของพระอุรุเวลกัสสปะ พระนทีกัสสปะ และพระคยากัสสปะ พร้อมทั้งพระปุราณชฎิลหนึ่งพันองค์โดยวิจิตรพิศดาร

ตามเรื่องนี้ นับว่าพระเจ้าพิมพิสารทรงบำเพ็ญกุศลทานแล้วทรงกรวดน้ำเป็นครั้งแรกก่อน ใคร ๆ ทรงเป็นเยี่ยงอย่างให้ชนทั้งหลายทำสืบ ๆ กันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

จบตำนานพระอุรุเวลกัสสปเถระ

พระนทีกัสสปเถระ และพระคยากัสสปเถระ

ตำนาน

พระปุณณมันตานีบุตรเถระ

△

พระปุณณมันตานีบุตรเถระนี้ นามเดิมท่านมีเพียงว่า ปุณณะ เป็นบุตรของนางมันตานี ซึ่งเป็นน้องสาวของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ เกิดที่บ้านโทณวัตถุ ณ เมืองกบิลพัสดุ์ เมื่อปุณณมาณพเจริญวัยแล้ว ได้ศึกษาวิชาไตรเพทจบ จัดว่ามีความรู้สูงในสมัยนั้น ภายหลังพระอัญญาโกณฑัญญเถระผู้เป็นลุงของท่าน เดินทางไปเยี่ยมตระกูลที่เมืองกบิลพัสดุ์ เห็นปุณณมาณพหลานชายมีอุปนิสัยในบรรพชาเพศ จึงได้แนะนำให้อุปสมบท ครั้นปุณณมาณพบวชแล้ว ภิกษุทั้งหลายเรียกท่านว่า มันตานีบุตร ด้วยเป็นบุตรของนางมันตานี เช่นเดียวกับท่านพระสารีบุตร ซึ่งเดิมชื่อว่า อุปติสสะ แต่เพราะท่านเป็นบุตรนางสารี ดังนั้นเมื่อท่านบวชแล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงเรียกท่านว่า พระสารีบุตร หาได้เรียกชื่อเดิมว่า อุปติสสะไม่ ด้วยเป็นเรื่องที่นิยมเรียกกันในสมัยนั้น

พระปุณณมันตานีบุตร เป็นพระที่หนักในปฏิบัติ มีธยัสถ์ในธรรม บำเพ็ญเพียรไม่ท้อถอย ดังนั้นท่านประพฤติธรรมไม่นาน ก็สำเร็จพระอรหัต ปกติท่านตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรม ๑๐ ประการ คือมักน้อย สันโดษ ยินดีในเสนาสนะอันสงัด ไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่ ปรารภความเพียร บริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ แม้เมื่อมีบริษัท ท่านก็สั่งสอนบริษัทของท่านด้วยคุณธรรม ๑๐ ประการนี้

ครั้งหนึ่งภิกษุในบริษัทของท่านเดินทางไปเฝ้าพระบรมศาสดา ที่พระเวฬุวันวิหาร ณ พระนครราชคฤห์ ได้กราบทูลสรรเสริญขึ้นว่า ท่านเป็นผู้ดำรงมั่นในคุณธรรม ๑๐ ประการนี้ และพอใจสั่งสอนบริษัทด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้ แด่พระศาสดาในท่ามกลางบริษัท พระศาสดาได้ทรงอนุโมทนาในคุณธรรมของท่าน

เวลานั้นท่านพระสารีบุตรนั่งเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ในที่ใกล้ ได้สดับคำสรรเสริญของพระปุณณมันตานีบุตรของภิกษุทั้งหลาย และพระพุทธพจน์ที่ทรงอนุโมทนาของพระผู้มีพระภาค จึงดำริว่า พระมันตานีบุตรได้ความเป็นมนุษย์ประเสริฐแท้ พวกภิกษุเพื่อนพรหมจรรย์ที่เป็นวิญญูชนกล่าวยกย่องพรรณนาคุณต่อพระพักตร์พระศาสดา เราคงจะได้โอกาสพบท่านมันตานีบุตร แล้วสั่งสนทนาด้วยสักครั้งหนึ่ง

ต่อมาไม่นาน พระศาสดาพร้อมด้วยพระสงฆ์เสด็จจากพระนครราชคฤห์ จาริกไปตามพระอัธยาศัยถึงพระนครสาวัตถี เสด็จประทับอยู่ที่เชตวันวิหาร อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ครั้นพระปุณณมันตานีบุตร ได้ทราบข่าวก็มีความยินดีใคร่จะไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ด้วยยังมิเคยได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเลย ทั้ง ๆ ที่ก็บวชอุทิศต่อพระผู้มีพระภาค ตั้งมั่นอยู่ในศาสนธรรมคำสอนของพระองค์อยู่แล้วแต่แรก ท่านจึงได้เดินทางไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคยังพระนครเชตวันวิหาร ในฐานะที่เป็นพระสาวกของพระผู้มีพระภาคองค์หนึ่ง

ครั้นพระศาสดาได้ทรงปฏิสันถาร และทรงประทานธรรมีกถา ให้พระปุณณมันตานีบุตรสมาทาน อาจหาญ ร่าเริง โดยควรแก่อัธยาศัยแล้ว พระปุณณมันตานีบุตรได้ถวายอภิวาททูลลาไปพักผ่อนในป่าอันธวัน

ครั้งหนึ่งพระภิกษุรูปหนึ่ง ได้เข้าไปกราบเรียนพระสารีบุตรให้ทราบข่าวเรื่องพระปุณณมันตานีบุตรมายังพุทธสำนัก ท่านพระสารีบุตรจึงได้เดินตามหลังท่านพระปุณณมันตานีบุตรไปจนถึงป่าอันธวัน และได้เข้าไปหาท่านพระปุณณมันตานีบุตรยังที่พักในเวลาเย็น เมื่อได้ปราศรัยในฐานะพระสาวกเพิ่งพบกันครั้งแรก พอเป็นทางให้สนิทสนมชมชื่นในกันและกันแล้ว จึงได้ถามพระปุณณมันตานีบุตรว่า ท่านผู้มีอายุ ท่านประ-พฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคของเราหรือ ?

ท่านพระปุณณมันตานีบุตรตอบว่า ใช่แล้ว ท่านผู้มีอายุ

สา. ท่านประพฤติพระพรหมจรรย์เพื่อศีลบริสุทธิ์หรือ ?

ป. ไม่ใช่อย่างนั้นหรอก.

สา. เพื่อจิตบริสุทธิ์หรือ ?

ปุ. ไม่ใช่

สา. เพื่อทิฏฐิบริสุทธิ์หรือ ?

ปุ. ไม่ใช่

สา. ถ้าเช่นนั้น ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่อกังขาวิตรณวิสุทธิ์ คือ เพื่อความบริสุทธิ์แห่งปัญญาเครื่องข้ามล่วงเสียซึ่งความสงสัยหรือ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น

สา. ถ้าเช่นนั้น ก็เพื่อมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ คือเพื่อความบริสุทธิ์แห่งปัญญาเครื่องรู้เห็นธรรมที่เป็นทางและมิใช่ทางหรือ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น ท่านผู้มีอายุ

สา. ถ้าเช่นนั้น ก็เพื่อปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ คือเพื่อความบริสุทธิ์แห่งปัญญาเครื่องรู้เห็นในปฏิปทาหรือ ?

ปุ. ไม่ใช่

สา. ถ้าเช่นนั้น ท่านก็ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อญาณทัสสนวิสุทธิ์ เพื่อความบริสุทธิ์แห่งปัญญาเครื่องรู้เห็นในวิมุตติญาณน่ะสิ?

ปุ. ก็ไม่ใช่อย่างที่ท่านกล่าวอีกน่ะแหละ ท่านผู้มีอายุ

สา. ท่านผู้มีอายุ ผมถามท่านตั้งแต่ต้นมาว่า ท่านประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเพื่อความบริสุทธิ์แห่งธรรมวิเศษในวิสุทธิ ๗ ประการ เป็นข้อ ๆ เริ่มแต่ศีลวิสุทธิเป็นต้นไป ท่านก็ตอบปฏิเสธผมว่าไม่ใช่มาทุกข้อ เมื่อเป็นเช่นนั้น ท่านประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออะไรเล่า ?

ปุ. ท่านผู้มีอายุ ผมประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออนุปาทานปรินิพพาน คือความดับไม่มีเชื้อ ดับอย่างไม่มีส่วนเหลือแห่งอุปาทานใด ๆ

ท่านพระสารีบุตรได้ฟังดังนั้น จึงได้กลับตลบทวนซักถามในวิสุทธิ ๗ ใหม่อีกว่า ท่านผู้มีอายุ ที่ท่านกล่าวว่าท่านประพฤติธรรมเพื่อความดับไม่มีเชื้อก็ดีแล้ว ไหน ? ท่านช่วยชี้ความดับไม่มีเชื้อให้ประจักษ์ทีเถิดว่า ศีลวิสุทธิเป็นความดับไม่มีเชื้อหรือ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้นท่านผู้มีอายุ

สา. จิตตวิสุทธิ เป็นความดับไม่มีเชื้อหรือ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น

สา. งั้น ทิฏฐิวิสุทธิ เป็นความดับไม่มีเชื้อหรือ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น

สา. ถ้าเช่นนั้น กังขาตรณวิสุทธิหรือ ? เป็นความดับไม่มีเชื้อ

ปุ. ไม่ใช่

สา. ไม่เช่นนั้น มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เป็นความดับไม่มีเชื้อ

ปุ. ไม่ใช่

สา. ไม่ใช่อย่างนั้น ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิหรือ เป็นความดับไม่มีเชื้อ

ปุ. ไม่ใช่อย่างนั้น

สา. ถ้าเช่นนั้น ก็ญาณทัสสนวิสุทธิน่ะสิ เป็นความดับไม่มีเชื้อ

ปุ. ไม่ใช่อย่างที่ท่านถามอีกน่ะแหละ ท่านผู้มีอายุ

สา. เอ้า ถ้าอย่างนั้น ความดับไม่มีเชื้อที่ท่านมุ่งนั้น พ้นนอกเหนือไปจากวิสุทธิธรรมเหล่านี้หรือ ?

ปุ. ไม่ใช่อย่างที่ท่านถามเลย

สา. ท่านผู้มีอายุ เอ ! ผมก็ยกวิสุทธิธรรมวิเศษทั้ง ๗ ประการ ขึ้นมาแยกซักถามท่านทีละข้อ ๆ เริ่มต้นแต่สีลวิสุทธิ ว่าเป็นความดับไม่มีเชื้อหรือ ? ท่านก็ตอบปฏิเสธว่าไม่ใช่เสียหมด ทั้งปฏิเสธแม้ธรรมะที่นอกเหนือไปจากวิสุทธิอีกด้วย เออ ! ถ้าเป็นอย่างที่ท่านกล่าว แล้วผมจะพึงเข้าใจเนื้อความแห่งถ้อยคำของท่านได้อย่างไรเล่า

ปุ. ท่านผู้มีอายุ ก็ธรรมที่ท่านยกขึ้นมาถามนั้น ล้วนยังเป็นธรรมที่มีเชื้ออยู่ นี่ ผมจึงปฏิเสธ ผมเข้าใจว่า ถ้าพระศาสดาทรงบัญญัติธรรมที่ท่านถามเหล่านี้แต่ละข้อ ๆ ว่า เป็นความดับไม่มีเชื้อแล้ว ก็จะชื่อว่าทรงบัญญัติธรรมที่ยังมีเชื้อ ว่าเป็นความดับไม่มีเชื้อ เช่นนี้ไม่ชอบ ไม่ไม่ถูกนะท่าน

อนึ่ง ถ้าความดับไม่มีเชื้อ จะนอกเหนือจากธรรมเหล่านี้ไปอย่างที่พระคุณท่านกล่าวแล้วไซร้ บุถุชนก็จะพึงชื่อว่าดับไม่มีเชื้อด้วยน่ะซิท่าน เพราะเหตุไร ? เพราะบุถุชนไม่มีธรรมเหล่านั้น ท่านผู้มีอายุ ข้อความเรื่องนี้เห็นจะต้องแจ่มแจ้งด้วยความอุปมา ด้วยคนมีปัญญาบางพวกในโลกนี้ ย่อมรู้เนื้อความแห่งถ้อยคำที่พูดกันด้วยความเปรียบเทียบดังนั้น ถ้าไม่เป็นความรำคาญอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ท่าน ผมขอถวายความอุปมาในเรื่องนี้สักหน่อยเถิดนะท่าน

สา. นิมนต์เถิด ท่านผู้มีอายุ นิมนต์กล่าวอุปมาเถิด ไม่เป็นความรำคาญอย่างใด ๆ แก่ผมเลย

ปุ. ท่านผู้มีอายุ เปรียบเหมือนว่า ราชการงานด่วนอย่างหนึ่งในเมืองสาเกตุ เกิดขึ้นแก่พระเจ้าปัสเสนทิ ขณะที่พระองค์ยังประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี ก็ในระหว่างทางกรุงสาวัตถีและเมืองสาเกตุนั้นจะต้องเสด็จพระราชดำเนินด้วยรถพระที่นั่ง ๗ ผลัด พระเจ้าปัสเสนทิจึงเสด็จออกจากกรุงสาวัตถี โดยรถพระที่นั่งผลัดแรกที่ประตูพระราชวัง เสด็จพระราชดำเนินไปจนหมดระยะทางรถพระที่นั่งผลัดแรก (ระยะผลัดรถพระที่นั่งนี้ กำหนดเอาตามกำลังม้าที่นำรถพระที่นั่งไปสิ้นลง) แล้วเสด็จขึ้นรถพระที่นั่งผลัด ๒ ต่อไป จนกว่าจะถึงระยะผลัดที่ ๓ ที่ ๔ จนถึงรถพระที่นั่งผลัดที่ ๗ จนถึงเมืองสาเกตุ ถ้าจะมีเจ้านายหรือข้าราชการผู้ใหญ่ซึ่งคอยรับเสด็จอยู่ที่ประตูพระราชวังนั้น จะพึงทูลถามว่า พระองค์เสด็จพระราชดำเนินจากกรุงสาวัตถีถึงเมืองสาเกตุด้วยรถพระที่นั่งผลัดที่ ๑ รวดเดียวหรือ ท่านผู้มีอายุ ถ้าพระคุณท่านตอบแทนพระเจ้าปัสเสนทิจะโปรดตอบว่าอย่างไร ?

สา. ผมก็ตอบว่าไม่ใช่

ปุ. ถ้าเขาซักต่อไปว่า งั้นเสด็จมาผลัดที่ ๒ หรือ

สา. ไม่ใช่

ปุ. งั้นก็เสด็จมาผลัดที่ ๓ หรือ

สา. ไม่ใช่

ปุ. งั้นเสด็จมาผลัดที่ ๔ หรือ

สา. ไม่ใช่

ปุ. ถ้าเช่นนั้นคงเสด็จรถผลัดที่ ๕

สา. ก็ไม่ใช่

ปุ. งั้นก็เสด็จมารถผลัดที่ ๖ หรือ ?

สา. ก็ไม่ใช่อีก

ปุ ไม่อย่างนั้นคงเสด็จรถผลัดที่ ๗ แน่แล้ว

สา. ไม่ใช่ทั้งนั้น

ปุ. ท่านผู้มีอายุ ความจริงนั้นพระเจ้าปัสเสนทิควรจะตรัสบอกอย่างไรจึงจะเป็นอันตรัสบอกถูกต้อง

สา. ท่านผู้มีอายุ พระเจ้าปัสเสนทิควรจะตรัสบอกเรื่องที่พระองค์ทรงรถพระที่นั่งจากกรุงสาวัตถีเป็นผลัด ๆ ตั้งแต่ผลัดที่ ๑ จนถึงผลัดที่ ๗ จึงถึงเมืองสาเกตุ จึงจะเป็นอันตรัสถูกต้อง

ปุ. ท่านผู้มีอายุ ข้อนี้ฉันนั้น ธรรม ๗ ประการ มีสีลวิสุทธิเป็นต้นประการใดประการหนึ่งมิใช่เป็นความไม่ดับเชื้อดอก แต่ก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่กันและกันส่งขึ้นไป จนถึงความดับไม่มีเชื้อ คืออนุปาทาปรินิพพาน เหมือนรถ ๗ คันช่วยกันส่งให้ถึงเมืองสาเกตุตามลำดับนั้นแล.

เมื่อพระปุณณมันตานีบุตร ชักความอุปมายกขึ้นเปรียบเทียบให้ฟังอย่างแจ่มแจ้งนี้แล้ว พระสารีบุตรเลื่อมใสในความปรีชาสามารถในเชิงแสดงธรรมเป็นอย่างดี ก็มีความยินดี นิยมอนุโมทนาอยู่ จึงได้ถามว่า ท่านชื่ออะไร เพื่อนพรหมจรรย์เรียกท่านว่าอย่างไร

ปุ. ผมชื่อ ปุณณะ เพื่อนพรหมจรรย์เรียกผมว่า มันตานีบุตร

ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวสรรเสริญท่านว่า น่าอัศจรรย์จริง ๆ ธรรมอันลึกซึ้งท่านได้ชักมาแก้ให้แจ่มแจ้งแล้ว ด้วยปรีชาญาณอันลึกซึ้ง เหมือนกับพระสาวกซึ่งได้สดับแล้วรู้ทั่วถึงในคำสอนของพระศาสดา ได้ถ่องแท้ทีเดียว ดังนั้นจึงนับว่า เป็นลาภมากของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายที่ได้พบเห็น ได้นั่งใกล้ท่านมันตานีบุตร แม้ถึงเพื่อนพรหมจรรย์จะเทิดท่านมันตานีบุตรไว้บนศีรษะด้วยเซ็ดผ้าก็ยังสมควร และควรจะนับเป็นลาภของผมด้วย เป็นกุศลของผมด้วย ที่มีโอกาสได้พบเห็น ได้นั่งใกล้ท่านมันตานีบุตร

ในลำดับนั้น ท่านปุณณมันตานีบุตร ได้เรียนถามท่านพระสารีบุตรอัครสาวก ในฐานะที่ยังไม่เคยรู้จักกันว่า ท่านชื่ออะไร เพื่อนพรหมจรรย์เรียกท่านว่าอย่างไร

สา. ผมชื่ออุปติสสะ เพื่อนพรหมจรรย์เรียกผมว่า สารีบุตร

ปุ. แหม ! ผมกำลังพูดอยู่กับท่านผู้เป็นพระสาวก ซึ่งดำรงคุณธรรมคล้ายกับพระศาสดาเทียวหรือนี่ ความจริงผมไม่ทราบเลยว่า ท่านคือพระสารีบุตร ถ้าผมทราบว่าท่านคือพระสารีบุตรแล้ว คงจะไม่พูดให้แจ่มแจ้งออกไปถึงเพียงนี้เป็นแน่ น่าอัศจรรย์นัก ไม่เคยมีมาก่อน ธรรม

อันลึกซึ้ง ท่านพระสารีบุตรได้เลือกเฟ้นมาซักถามด้วยปรีชาญาณอันลึกซึ้ง ดังนั้นจึงนับว่าเป็นลาภมากของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายที่ได้พบเห็นได้นั่งใกล้พระสารีบุตรจริง ๆ แม้ถึงเพื่อนพรหมจรรย์จะเทิดท่านพระสารีบุตรไว้บนศีรษะด้วยเซิดผ้า ก็ยังสมควรไม่มากไปเลย และควรจะนับว่าเป็นลาภของผมด้วย เป็นกุศลของผมด้วยจริง ๆ ที่มีโอกาสได้พบเห็นได้นั่งใกล้ท่านพระสารีบุตร

พระมหาเถระทั้งสอง ต่างได้ชื่นชมโสมนัสในสุภาษิตของกันและกันที่ได้ปุจฉาวิสัชนาในธรรมอันสูงจบลงด้วยความยินดี

อนุมานดูพรรษายุกาลพระปุณณมันตานีบุตร เห็นจะอ่อนกว่าพระสารีบุตรเพียงพรรษาเดียวเท่านั้น คือพระสารีบุตรอุปสมบทแล้วจำพรรษาแรกที่พระเวฬุวันวิหาร ครั้นออกพรรษาแล้ว ติดตามพระบรมศาสดาคราวเสด็จไปนครกบิลพัสดุ์ครั้งแรกพร้อมด้วยพระสาวกทั้งหลาย มีพระอัญญาโกณฑัญญเถระเป็นต้น ครั้นพระอัญญาโกณฑัญญเถระตามส่งพระศาสดา คราวเสด็จจากนครกบิลพัสดุ์กลับมาประทับที่นครราชคฤห์แล้ว ก็ทูลลาพระศาสดากลับไปเยี่ยมตระกูลของท่านในนครกบิลพัสดุ์อีก พระอัญญาโกณฑัญญเถระไปนครกบิลพัสดุ์ครั้งนี้ ได้จัดให้พระปุณณมันตานีบุตรอุปสมบท

อนึ่ง เนื่องด้วยพระปุณณมันตานีบุตร เป็นพระเถระมีปัญญา ทั้งสามารถในทางแสดงธรรม ดังปรากฏเกียรติคุณในรถวินีตสูตร ที่แสดงวิสุทธิ ๗ ถวายพระสารีบุตรดังกล่าวแล้ว ดังนั้นจึงเชื่อว่า เมื่อท่านได้เฝ้าพระศาสดาในคราวแรกครั้งนั้น คงจะพักอยู่ในพุทธสำนัก ช่วยพระศาสดาประกาศพระศาสนาอีกเป็นเวลานาน พอสมควรทีเดียว ด้วยปรากฏว่าใน

เวลาที่ท่านพักอยู่ในพุทธสำนัก ได้แสดงธรรมสั่งสอนพระภิกษุในสำนักให้พระอานันทเถระ ซึ่งเวลานั้นยังมิได้รับหน้าที่เป็นพุทธอุปัฏฐาก ทั้งยังมิได้บรรลุธรรมวิเศษแต่อย่างใด ให้ได้บรรลุโสดาปัตติผล จึงนับว่าท่านได้เป็นอาจารย์สอนธรรมแก่พระอานนทเถระด้วย สมดังถ้อยคำสรรเสริญของพระสารีบุตรพุทธอัครสาวกว่า ท่านเป็นเพื่อนพรหมจรรย์ที่ดีของพรหมจารีทั้งหลาย

พระศาสดาทรงทราบเกียรติคุณของท่าน จึงได้ทรงยกย่องท่านไว้ในเอตทัคคสถาน ว่าเป็นยอดของพระสาวกที่เป็นธรรมกถึกทั้งมวล

เรื่องที่พระปุณณมันตานีบุตรเถระได้รับยกย่องว่าเป็นยอดแห่งพระธรรมกถึกนั้น ท่านกล่าวว่าเป็นด้วยความปรารถนาของท่านแต่เดิม ทั้งได้แสดงบุพกรรมที่ท่านปุณณเถระได้สั่งสมไว้แต่ปางก่อนว่า ครั้งพระศาสนาพระปทุมุตรสัมพุทธเจ้า พระปุณณเถระนี้ได้บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลมีทรัพย์สมบัติมาก อยู่ในนครหังสวดี ชื่อว่าโคตมกุมาร

ครั้นโคตมกุมารเจริญวัยแล้ว ได้เล่าเรียนวิชาไตรเพทจบบริบูรณ์ ต่อมาได้ตั้งสำนักสอนศิลปศาสตร์ ได้รับยกย่องจากผู้รู้และศิษย์เป็นอันมากว่า เป็นผู้มีความรู้ดียิ่งปรากฏว่ามีความชำนาญในสรรพศิลปศาสตร์ยิ่งนัก ดังนั้นบรรดาตระกูลใหญ่ ๆ มีราชตระกูลเป็นต้นได้ส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในสำนักโคตมกุมารเป็นอันมาก โคตมกุมารได้เป็นอาจารย์ฝึกสอนศิลปศาสตร์แก่มาณพทั้งหลายถึง ๕๐๐ คน

ภายหลังโคตมกุมารเบื่อหน่ายในการครองเรือน มองไม่เห็นสาระประโยชน์จากทรัพย์สมบัติที่แสวงหามาสั่งสมเข้าไว้ ตรงข้ามกลับมองเห็นเป็นทุกข์ในการดูแลรักษา เมื่อแสวงหาก็เป็นทุกข์ กลัวจะไม่ได้มา ครั้น

ได้มาแล้วก็เป็นทุกข์ต้องรักษา กลัวจะหายไป หากทรัพย์สมบัติเกิดหายขึ้นหรือพินาศไปด้วยอันตรายอย่างใดอย่างหนึ่ง มีราชภัย โจรภัยเป็นต้น ก็เดือดร้อน แม้ไตรเพทที่เล่าเรียนจบดีแล้ว ก็หาช่วยป้องกันทุกข์เหล่านี้ได้ไม่ ในที่สุดตนเองต้องตกเป็นทาสของทรัพย์สมบัติตลอดชีวิต การอยู่ครองเรือนจะไม่มีรอดพ้นจากความเป็นทาสได้เลย การสละสมบัติแล้วออกจากเรือนบวชมีทางนี้ทางเดียวเท่านั้น ที่จะเป็นอิสระพ้นจากความเป็นทาสได้

เมื่อโคตมกุมารใคร่ครวญแน่แก่ใจเช่นนั้นแล้ว ก็สละทรัพย์สมบัติและเคหสถานตลอดจนบริวาร ออกบวชเป็นดาบส ไปอยู่ที่เชิงเขาใหญ่ พร้อมกับมาณพศิษย์ ๕๐๐ คนที่มีความเห็นร่วมกับอาจารย์ พอใจออกบวชเป็นดาบสติดตามไปพำนักอยู่ด้วย เวลานั้นโคตมดาบสได้พยายามเจริญกสิณบริกรรมภาวนาจนได้บรรลุอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ แล้วก็พร่ำสอนดาบสศิษย์ของตนให้ตั้งอยู่ในกสิณบริกรรมภาวนาทั้งหมด ต่อมาดาบสทั้งมวลซึ่งเป็นศิษย์ก็ได้บรรลุอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ เช่นเดียวกับอาจารย์

วันหนึ่งพระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้า ทรงเห็นอุปนิสัยพระอรหัตของเหล่าชฎิลดาบสศิษย์โคตมดาบส และอุปนิสัยแห่งความปรารถนาในสาวกบารมีญาณของดาบสผู้เป็นอาจารย์ ด้วยอนาคตังสญาณแล้ว ครั้นเพลาเช้าก็ทรงทำปาฏิหาริย์ เสด็จไปประดิษฐาน อยู่แทบประตูบรรณศาลาของโคตมดาบส ซึ่งตั้งอยู่ที่เชิงบรรพตภูเขาใหญ่

เช้าวันนั้นบรรดาชฎิลดาบสทั้งหลายผู้เป็นศิษย์โคตมดาบส ออกไปยังราวไพร เพื่อแสวงหาผลไม้ และเผือกมันซึ่งเป็นอาหาร เหลืออยู่แต่

โคตมดาบสอาจารย์ผู้เดียว ความจริงโคตมดาบสก็มิได้ทราบมาก่อนว่า บัดนี้พระสัพพัญญูสัมพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นแล้วในโลก แม้อย่างนั้นเมื่อได้แลเห็นพระปทุมุตรสัมพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกล ก็มีความเลื่อมใสนึกแน่ในใจว่า ท่านผู้นี้มีลักษณะวิเศษสมบูรณ์ อันปรากฏในคัมภีร์พยากรณ์ศาสตร์ว่า ถ้าอยู่ครองฆราวาสวิสัย จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ถ้าออกบวชจะได้ตรัสรู้เป็นพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ดังนั้นท่านผู้นี้จะต้องเป็นพระสัมพุทธเจ้า และที่เสด็จมาประทับอยู่ ณ แทบประตูบรรณศาลาของเรา ก็คงจะทรงพระมหากรุณามาโปรดเราเป็นแน่แท้ และควรจะนับว่าเป็นศุภนิมิตรมงคลอันดีเลิศของเราด้วย เมื่อโคตมดาบสกำหนดนึกในใจเช่นนั้นแล้ว จึงประนมหัตถ์ ถวายนมัสการ สมเด็จพระทศพลญาณ ด้วยเบญจางคประดิษฐ์พลางกราบทูลอาราธนาว่า เอถ ภควา ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงสิริโสภาคย์ขอพระองค์ทรงพระกรุณา เสด็จขึ้นมาประทับ บนเครื่องลาดข้างบนนี้เถิด ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จขึ้นไปประทับนั่งยังพระพุทธอาสน์แล้ว ก็พอประจวบกับเวลาของบรรดาดาบสศิษย์โคตมดาบส ซึ่งพากันเข้าป่าแสวงหาผลไม้และเผือกมัน กลับมายังสำนักของตน และต่างก็คิดว่า เราควรจะนำผลาหารไปให้ท่านอาจารย์เสียก่อน แล้วจึงค่อยกลับมาบริโภคต่อภายหลัง

ครั้นดาบสเหล่านั้นพากันมาถึงอาศรมของท่านโคตมดาบส ได้เห็นพระบรมสุคตประทับนั่งอยู่บนอาสนะสูง ส่วนอาจารย์ของตนสิกลับนั่งบนอาสนะต่ำ จึงดำริด้วยปัญญาของตน ๆ ว่า เดิมทีเราคิดว่าในโลกนี้จะมีบุคคลผู้ทรงคุณธรรมสูงพิเศษขึ้นไปกว่าอาจารย์ของเรานี้หาไม่แล้ว แต่มาบัดนี้ บุรุษผู้นี้มาทำอาจารย์ของเราให้ถอยถดลดเลื่อนลงมานั่งยังอาสนะต่ำ แล้วนั่งอยู่บนอาสนะสูงแต่ผู้เดียว ชะรอยบุรุษผู้นี้จะเป็นผู้ประเสริฐสุด

โดยแท้ เมื่อดาบสเหล่านั้นดำริดังนี้แล้ว ต่างก็ถือกระเช้าผลไม้ตรงเข้าไปหาท่านโคตมดาบสผู้เป็นอาจารย์

ส่วนโคตมดาบส เมื่อเห็นบรรดาศิษย์ของตนเดินตรงเข้ามาหาตนดังนั้น ก็สะดุ้งจิตคิดกลัวไปว่า ดาบสพวกนี้ไม่รู้จักว่าเรากำลังเฝ้าพระอรหันตสัมพุทธเจ้าอยู่ เมื่อมาถึงเราแล้วก็จะพึงเคารพนพไหว้เราเช่นเคย เป็นการไม่สมควร จึงได้เปิดปากร้องบอกแก่บรรดาศิษย์ทั้งหลายว่า ท่านทั้งหลายจงอย่าเคารพนบไหว้เราในเวลานี้เลย ด้วยบุรุษผู้เป็นยอดของบุคคลที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจะพึงกราบไหว้ประทับอยู่ในที่นี้

ครั้นดาบสเหล่านั้นได้ฟังอาจารย์ของตนกล่าวเช่นนั้น ก็หาได้เข้าใจว่า ท่านผู้นี้เป็นพระอรหันตสัมพุทธเจ้าไม่ เพียงเข้าใจแต่ว่า ท่านผู้นี้เป็นผู้สมควรอย่างยิ่งที่ตนควรจะกราบไหว้เท่านั้น ดังนั้น จึงต่างคนต่างก็พาเข้าไปถวายอภิวาทพระปทุมุตตระสัมพุทธเจ้า แล้วก็นั่งเฝ้าอยู่ในที่นั้นด้วย

โคตมดาบสจึงกล่าวกะศิษย์ของตนว่า เวลานี้เป็นเวลาภัตตกิจเช้า ดังนั้นสูเจ้าทั้งหลายจงคัดเลือกผลไม้อันประณีตด้วยเนื้อ และเลิศด้วยรสต่าง ๆ น้อมถวายพระบรมสุคตเจ้าเถิด เพื่อพระองค์จะได้ทรงเสวยต่างอาหารภัตต์ในเวลาเช้านี้ ดาบสเหล่านั้นก็พากันจัดผลไม้ถวายพระปทุมุตตระพุทธเจ้าตามถ้อยคำของอาจารย์ เมื่อพระปทุมุตตระพุทธเจ้าทรงเสวยแล้ว โคตมดาบสกับศิษย์ทั้งหลายจึงพร้อมกันฉันผลไม้ในภายหลัง

ขณะนั้นพระปทุมุตตระพุทธเจ้าได้ทรงพระดำริว่า พระอัครสาวกทั้งสองของเรา จงพาพระสงฆ์ทั้งหลายมาในที่นี้เถิด ในทันใดนั้นเอง พระวิมลเถระอัครสาวกเบื้องขวาของพระสัมพุทธเจ้า ทราบพระดำริของพระ

สัมพุทธเจ้าแล้ว จึงได้แจ้งให้พระสงฆ์ทั้งหลายทราบ แล้วพาพระสงฆ์ทั้งหมดมาโดยนภาลัยประเทศเข้าเฝ้าพระสัมพุทธเจ้าตามพระประสงค์

เมื่อโคตมดาบสเห็นพระสงฆ์พุทธสาวกมาพร้อมกันอยู่ที่นั้น ก็ยิ่งมีความปีติเบิกบานใจ จึงได้กล่าวกะดาบสเหล่านั้นว่า พวกเจ้าจงรีบออกไปหาดอกไม้ในป่านานาชนิดมาให้มาก เพื่อจะสร้างบุปผอาสน์ถวายพระพุทธเจ้าและพระสาวกของพระองค์ให้ประทับ เฉลิมพระเกียรติของพระองค์พร้อมทั้งพระสงฆ์สาวกที่ได้ทรงพระเมตตาพระกรุณาเสด็จมาโปรดพวกเราซึ่งเป็นเสมือนคนทุคตเข็ญใจ ด้วยไม่มีสมบัติอะไรอยู่ในป่าใหญ่เช่นนี้ จึงควรที่เราทั้งหลายจะมีความยินดีซาบซึ้งในพระเมตตาธรรม ของพระองค์ส่วนนี้เป็นที่สุด ก็เมื่อเราทั้งหลายอยู่ในสภาพเช่นนี้แล้วจะมีอะไรที่จะดีและเหมาะสมที่สุดเท่ากับสร้างบุปผอาสน์ถวายไม่มีอีกแล้ว ฉะนั้น เจ้าทั้งปวงจงรีบพากันไปหาดอกไม้ต่าง ๆ มาให้มาก แล้วจงช่วยกันตกแต่งบุปผอาสน์ถวายให้ทันแก่เวลาเถิด

เมื่อศิษย์ทั้งหลายได้ฟังอาจารย์สั่งเช่นนั้น ซึ่งต่างก็ล้วนทรงอภิญญา ๕ ด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นจึงรีบเข้าป่าแสวงหาดอกไม้ต่าง ๆ แล้วรีบกลับเอามาตกแต่งบุปผอาสน์ ให้งดงามถวายพระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้า กับพระสงฆ์สาวกทั้งหมดโดยเวลาไม่นาน ทั้งนี้ทั้งนั้นล้วนสำเร็จด้วยอานุภาพแห่งสมาบัติโดยแท้

ครั้นพระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้ากับพระสงฆ์สาวกทั้งหลายทรงรับบุปผอาสน์ของดาบสถวายแล้ว ก็ทรงเข้านิโรธสมาบัติ และยับยั้งเสวยวิมุติสุขอยู่ในนิโรธสมาบัตินั้น ๗ วัน และเมื่อเสด็จออกจากนิโรธสมาบัติแล้วก็เสวยผลไม้อันประณีตต่าง ๆ ซึ่งดาบสเหล่านั้นเตรียมจัดถวายไว้พร้อม

มูล เมื่อจะทรงอนุโมทนา ได้ทรงรับสั่งหาพระสุพุทธเถระผู้เป็นยอดพระธรรมกถึกมาแล้ว ตรัสว่า สุพุทธะเธอจงกล่าวกถาอนุโมทนาบุปผอาสนะทานแก่ดาบสทั้งหลายเถิด

ครั้นสุพุทธเถระรับพระพุทธบัญชาแล้ว ก็กล่าวกถาอนุโมทนาบุปผ-อาสน์แก่มวลดาบส ซึ่งมีโคตมดาบสเป็นหัวหน้าเฉพาะพระพักตร์พระบรมศาสดาด้วยมธุรกถา ไพเราะเป็นที่เจริญใจอย่างยิ่ง แก่มวลดาบส ทั้งสิ้นด้วยกัน เมื่อจบกถาอนุโมทนาของพระสุพุทธเถระแล้ว พระปทุมุตตระสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงอริยสัจธรรมโปรดดาบสทั้งหลาย ด้วยพระสุรเสียงเสนาะดุจท้าวมหาพรหมทรงบรรลือธรรม แก่มวลเทพเจ้า ทั้งหลายในสรวงสวรรค์ฉะนั้น

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา บรรดาดาบสทั้งสิ้นเว้นโคตมดาบสองค์เดียว ได้บรรลุพระอรหัตผลทั้งหมด ดังนั้นดาบสเหล่านั้นจึงได้พร้อมกันถวายอภิวาทพระสัมพุทธเจ้า ขอประทานอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา พระปทุมุตตระสัมพุทธเจ้าได้ทรงพระกรุณาประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้ดาบสเหล่านั้นเป็นพระภิกษุสงฆ์ในพระธรรมวินัยตามประสงค์

ทั้งนี้ เนื่องจากท่าน โคตมะได้ฟัง อนุโมทนากถา ของพระสุพุทธเถระยอดพระธรรมกถึกของพระปทุมุตตระสัมพุทธเจ้าแล้ว มีความเลื่อมใสจับใจในกระแสธรรมอนุโมทนานั้น เฝ้าแต่ระลึกถึงอนุโมทนากถานั้นอยู่ตลอดเวลา แม้พระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้าทรงประทานธรรมเทศนา โคมตดาบสก็ไม่ใส่ใจฟัง ไม่ระงับความปีติยินดีในอนุโมทนากถาของพระสุพุทธเถระ ความปีติเบิกบานนั้นกลายเป็นนิวรณ์ กั้นดวงจิต มิให้เข้าถึงอริยสัจธรรมของพระทศพลพุทธเจ้าที่ทรงประทานให้ ดังนั้นจึงมิได้บรรลุมรรคผลแต่ประการใดๆ

ครั้นจบพระธรรมเทศนาแล้วจึงได้กราบทูลถามพระบรมศาสดาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระภาคเป็นอันงาม ข้าพระองค์ใคร่ขอทราบความวิเศษในคุณสมบัติของพระเถรเจ้า ผู้ซึ่งพระองค์ได้ทรงประทานโอกาสให้กล่าวอนุโมทนาบุปผอาสน์แก่มวลข้าพระองค์

พระบรมศาสดาได้ตรัสว่า โคตมะ พระสุพุทธสาวกของตถาคตรูปนี้เป็นผู้เลิศในการแสดงธรรม ตถาคตได้ยกย่องตั้งเธอไว้ในเอตทัคคะสถานเป็นยอดของพระสาวกผู้แสดงธรรมในพระศาสนานี้

โคตมดาบส ได้กราบทูลถึง ความปรารถนาอันมีอยู่ในใจของตนแก่พระสัมพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญบรรดากุศลทานทั้งหลาย คือบุปผอาสน์และบิณฑบาตทาน ที่ข้าพระองค์ได้ตกแต่งถวายพระองค์กับพระสาวกในครั้งนี้ ข้าพระองค์มิได้ประสงค์ความเป็นผู้เลิศด้วยลาภในเทวโลกหรือพรหมโลกใด ๆ ทั้งสิ้น หากเดชะกุศลบุญจะพึงสนองแก่ข้าพระองค์ไซร้ก็ขอให้ข้าพระองค์ ได้รับตำแหน่งพระสาวก ผู้เป็นยอดพระธรรมกถึกในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าเช่นกับด้วยพระองค์ในอนาคตกาลโน้นเถิด

ครั้น พระปทุมุตตระสัมพุทธเจ้าทรงทราบความปรารถนาของโคตมดาบสแล้ว จึงได้ทรงพระกรุณาตรัสพยากรณ์ประทานแก่โคตมดาบสว่า โคตมะ ความปรารถนาของเธอที่ตั้งในที่เฉพาะหน้าของตถาคตครั้งนี้ จะสำเร็จสมมโนรถเป็นแน่แท้ คือในเบื้องหน้าในที่สุดแสนกัปนับแต่กัปนี้ไป เธอจะได้เป็นพระสาวกยอดแห่งพระธรรมกถึกในพระศาสนาของพระโคตมสัมพุทธเจ้านั้น เมื่อทรงประทานพยากรณ์แก่โคตมดาบสแล้ว ก็ทรงพาพระสาวกเสด็จกลับยังพระมหาวิหาร

ฝ่ายโคดมดาบสเมื่อได้สดับพยากรณ์ ที่พระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้าทรงประทานก็มีจิตเบิกบาน ตั้งหน้าบำเพ็ญฌาณสมาบัติของตนสืบไป จนสิ้นอายุขัยแล้วก็ไปบังเกิดในเทวโลก จากเทวโลกก็มาบังเกิดในมนุษย์โลก ไป ๆ มา ๆ เป็นเวลาช้านาน ในที่สุดก็ได้บังเกิดเป็นพระปุณณเถระในพระศาสนานี้ และดำรงอยู่ในเอตทัคคะผู้เป็นยอดแห่งพระธรรมกถึกสมความปรารถนาที่ตั้งไว้ด้วยประการฉะนี้

ความจริงพระปุณณมันตานีบุตรเถระ ในฐานะที่ท่านเป็นยอดแห่งพระธรรมกถึก น่าจะมีโอวาทหรือเทศนาต่าง ๆ อันเป็นผลงานเหลืออยู่มากสมแก่ตำแหน่ง แต่ก็ไม่ปรากฏถึงในสังยุตตนิกายที่พระอรหันตเจ้าทั้งหลายได้รวบรวมเทศนา และโอวาทของพระสาวกผู้ใหญ่ไว้มากด้วยกัน

เฉพาะที่เป็นส่วนของท่าน ก็หามีไม่ จะว่าท่านมิได้แสดงแก่ใครอีกก็กระไรอยู่ ด้วยพระสาวกชั้นนำหมู่เช่นนั้น จะต้องมีมากกว่านี้ น่าเสียดายที่ไม่มีปรากฏในพระบาลี เข้าใจว่าท่านคงจะเข้าไปแสดงแก่พุทธบริษัทในหัวเมืองชั้นนอกเสียเป็นส่วนมากเป็นแน่ แปลว่าอยู่ในพุทธสำนักน้อย และคงจะปรินิพพานก่อนพระบรมศาสดา ด้วยในคราวพระสงฆ์ ๕๐๐ ประชุมทำปฐมสังคายนา ท่านก็มิได้มาปรากฏอยู่ในที่ประชุมนั้นด้วย

แต่โดยที่ท่านเป็นพระเถระสำคัญในพระศาสนา ดังนั้นเพื่อเทิดเกียรติของท่านไว้เป็นอนุสรณ์แห่งคุณวิเศษ ของพระสาวกผู้ใหญ่ในพระศาสนา ให้ดำรงอยู่ตลอดกาลนาน พระธรรมสังคาหกาจารย์เจ้าทั้งหลายผู้สังคายนาพระธรรมวินัยจึงได้ยกเอาโอวาทของท่าน อันมีอยู่เพียงคาถาเดียว มาบรรจุไว้ในเถรคาถาแห่งขุททกนิกาย ความว่า

ในโลกนี้ ศีลเท่านั้นเป็นคุณสมบัติอันประเสริฐ
แต่ผู้มีปัญญาเป็นผู้สูงสุด ดังนั้นในมนุษย์
และเทวดา ความชำนะย่อมมีได้ ด้วยศีลและ
ปัญญา ๑

โอวาทของท่านในคาถานี้ แม้จะน้อยเพียงคาถาเดียว ก็มีค่าเป็นดังเพชรลูก สมศักดิ์ศรีของนักปราชญ์ชั้นยอดพระธรรมกถึกจริง ๆ เพราะไม่ว่ามนุษย์หรือเทวดา จะทรงคุณควรแก่การเคารพนับถือบูชานั้น ก็อยู่ในหลักธรรมคือปัญญากับศีลเท่านี้แหละ ซึ่งสำคัญที่สุด เพราะผู้ที่ทรงปัญญารู้ดี และศีลปฏิบัติดี ก็ดูจะพอแก่ความต้องการแล้ว น่าชมในความคมแห่งปรีชาสามารถของท่านยิ่งนัก

จบตำนานพระปุณณมันตานีบุตร

ตำนาน

พระรัฏฐปาลเถระ

△

พระรัฏฐปาลเถระ เป็นพระเถระผู้ใหญ่ ชั้นพระมหาสาวกของพระบรมศาสดา ได้รับยกย่องจากพระบรมศาสดาอยู่ในชั้นเอตทัคคะว่า เป็นผู้เลิศในทางบวชด้วยศรัทธา ความจริงพระสาวกทุกรูป ส่วนใหญ่ก็บวชด้วยศรัทธาทั้งนั้นแหละ แต่ไม่ศรัทธามากเหมือนท่าน ท่านองเดียวกับคนทุกคน ที่เรียกว่า คนมีเงินนั่นแหละคือทุกคนก็มีเงินด้วยกัน แต่เขาไม่เรียกว่า คนมีเงิน เขาเรียกเฉพาะคนมีเงินมากเท่านั้น ถ้ามีเงินไม่มากจริง ๆ เขาจะไม่เรียกว่าคนมีเงินเลย พระรัฏฐปาลเถระ ก็เช่นเดียวกัน เป็นด้วยท่านบวชด้วยศรัทธาแรงกล้า และบวชได้ด้วยความลำบากมาก ถึงกับยอมเอาชีวิตเข้าเสี่ยงทีเดียว ดังนั้นจึงเป็นยอดของผู้บวชด้วยศรัทธา

พระรัฏฐปาละ เมื่อก่อนบวช ท่านก็มีชื่อว่า รัฏฐปาละ แม้บวชแล้ว ก็คงเรียกว่า พระรัฏฐปาละ ตามชื่อเดิมไม่เปลี่ยนแปลง แต่คนไทยชอบเรียกว่า พระรัฐบาล เช่นเดียวกับพระอานันทะ ก็นิยมเรียกกันว่าพระอานนท์ พระโมคคัลลานะ ก็นิยมเรียกกันว่า พระโมคคัลลาน์ พระมหากัสสปะ ก็นิยมเรียกกันว่า พระมหากัสสปเป็นต้น

พระรัฏฐปาละ เป็นบุตรของเศรษฐีมีทรัพย์มาก เป็นหัวหน้าของชาวกุรุ ในหมู่บ้านถุลลโกฏฐิตนิคม ในแคว้นกุรุรัฐ มีการศึกษาดี มี

ภรรยาแล้ว แต่ในตำนานไม่ปรากฏว่ามีบุตรหรือหาไม่ บอกแต่ว่า เป็นบุตรคนเดียวของท่านเศรษฐี เป็นลูกโทนของตระกูล ดังนั้นจึงเป็นที่รักใคร่ของบิดามารดายิ่งนัก

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จจาริกไปแคว้นกุรุรัฐและประทับอยู่ใกล้บ้านถุลลโกฏฐินิคม ครั้นพราหมณ์คฤหบดี ชาวบ้านถุลลโกฏฐิตนิคมนั้น ได้สดับพระเกียรติศัพท์อันงามของพระองค์ฟุ้งขจรไปว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ มีพระจิตบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้สัจธรรมด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์เอง สมบูรณ์ด้วยวิชชา ๓ และจรณะ ๑๕ เสด็จไปดีแล้ว ไม่มีภัยแก่ใคร ๆ ทุกสถานที่เสด็จไป มีแต่ให้ประโยชน์และความสุขแก่ชุมชนทุกสถานที่เสด็จไป ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษไม่มีใครเทียบถึง เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้แจกธรรมแก่ทุกคนที่ต้องการ

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้จักดีถึงวิถีทางของโลกนี้ กับทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ตลอดสมณพราหมณ์ และประชาสัตว์ทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยพระปรีชาญาณของพระองค์เอง ทรงแสดงธรรมอันงามทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์เจ้าทั้งหลาย ผู้มีคุณเห็นปานนั้น เป็นความดีนักแล

ครั้งนั้น พราหมณ์ คฤหบดี ชาวบ้านถุลลโกฏฐิตนิคมเป็นอันมากพากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคยังที่ประทับ บางพวกถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง บางพวกปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค บางพวกกล่าวถ้อยคำให้

เบิกบานให้ระลึกถึงแล้วนั่ง บางพวกนั่งประนมมือ บางพวกประกาศชื่อและโคตรของตนแล้วนั่ง บางพวกนั่งเฉย ๆ ฯ พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดงธรรมโปรดให้ชนเหล่านั้นทั้งหมดเลื่อมใส นับถือ อาจหาญ ร่าเริงในธรรมทั่วกัน

เวลานั้นรัฏฐปาละ บุตรชายของท่านเศรษฐีผู้เป็นหัวหน้าของชาวบ้านถุลลโกฏฐิตนิคม นั่งฟังธรรมอยู่ในบริษัทนั้นด้วย เกิดความเลื่อมใสในธรรม พลางดำริว่า คนอยู่ครองเรือนจะประพฤติธรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วนั้นให้บริบูรณ์บริสุทธิ์ดุจสังข์ขัด จะทำได้ไม่ง่ายเลย ถ้ากระไรเราจะปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือนบวช ประพฤติพรหมจรรย์เถิด

ครั้นพราหมณ์ คหบดี ชาวบ้านถุลลโกฏฐิตนิคม ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคกลับแล้ว ทันใดนั้นเศรษฐีบุตรรัฏฐปาละ ก็ถือโอกาสเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคอย่างใกล้ชิด ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าดำริว่า คนอยู่ครองเรือนจะประพฤติตามธรรมที่พระองค์ทรงแสดงแล้วนั้นให้บริบูรณ์บริสุทธิ์ดุจสังข์ขัด เห็นจะทำได้ไม่ง่ายแน่ ถ้ากะไรเราจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือนประพฤติพรหมจรรย์เถิด ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอให้ข้าพระองค์พึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด

พระผู้มีพระภาครับสั่งว่า รัฏฐปาละ เธอได้รับอนุญาตมารดาบิดาเพื่อออกจากเรือนบวชประพฤติพรหมจรรย์แล้วหรือ ?

ยังไม่ได้รับอนุญาตพระพุทธเจ้าข้า ! รัฏฐปาละเศรษฐีบุตรกราบทูล

กุลบุตรที่บิดามารดาไม่อนุญาตให้บวช ตถาคตไม่รับให้บวชดอก นะรัฏฐปาละ

พระเจ้าข้า ถ้าเช่นนั้น ข้าพระองค์จะทูลลากลับไปขออนุญาตบวชก่อน

ดีแล้ว รัฏฐปาละ ! พระศาสดาตรัส

ต่อนั้น เศรษฐีบุตร รัฏฐปาละได้ลุกจากที่นั่งถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคทำประทักษิณแล้วกลับคืนเรือน เข้าไปหามารดาบิดาขออนุญาตลาบวชทันทีว่า ข้าแต่มารดาบิดาผู้บังเกิดเกล้า ฯ ลูกได้ฟังธรรมของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีความเลื่อมใสเห็นว่า คนอยู่ครองเรือนจะประพฤติธรรม ตามที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว ให้บริบูรณ์บริสุทธิ์ดุจสังข์ขัดเห็นจะทำได้ไม่ง่ายเป็นแน่ ถ้ากะไรเราจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนประพฤติพรหมจรรย์เถิด ดังนั้นเพื่อให้ลูกได้บวชประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ขอมารดาบิดาได้กรุณาอนุญาตให้ลูกได้บวชเถิด

ท่านเศรษฐีสามีภรรยาฟังคำของรัฏฐปาละบุตรชายแล้วงงงันมองดูตากันด้วยความประหลาดใจที่สุด ก่อนอื่นมารดาได้เปิดปากออกไปว่า รัฏฐปาละ ลูกพูดอะไร ไหนลูกพูดใหม่ถิ ! แม่ยังไม่เข้าใจเลย

ผมมาขอกลาบลาคุณแม่ และคุณพ่อออกบวช เพื่อประพฤติพรหมจรรย์ เช่นอย่างผู้แสวงบุญทั้งหลาย ขอรับ

"เอาอะไรมาพูดก็ไม่รู้รัฏฐปาละ" มารดาของเขากล่าว ลูกไม่สบายไปหรือ ?

เปล่าครับ ! ผมสบายดีคุณแม่

แล้วทำไมลูกจึงลืมตัว ลืมบ้านลืมช่องไปเสียหมดเล่า รัฏฐปาละ มารดากล่าวต่อไป ลูกนะ เป็นลูกคนเดียวของแม่และพ่อนะ ลูกลืมไปหรือ? ลูกเป็นลูกโทนแท้ ๆ ลูกเป็นที่รัก เป็นขวัญใจของแม่และพ่อ ลูกมีความสุขความสบาย ไม่รู้จักความยาก ความลำบากอะไร ๆ แม้แต่น้อย มาทางนี้เถิดลูก รัฏฐปาละ มากินมาดื่ม มารับความบำเรอจากทุก ๆ คนที่เขาปรารถนาจะบำเรอลูกให้มีความสำราญ ลูกจงบริโภคกาม เมื่อต้องการบุญ จงทำบุญ จงอภิรมย์ชมชื่นอยู่ในเรือนนี้แหละ แม่และพ่อจะไม่ยอมให้ลูกออกจากเรือนไปบวชเป็นอันขาด เข้าใจไหม? ลูกรัฏฐปาละ แม้แต่ตายก็ยังไม่ประสงค์จะจากลูก แล้วอย่างไรจะอนุญาตให้ลูกมีชีวิตอยู่จากไปบวชเล่า? รัฏฐปาละ ลูกอย่ายินดีในการบวชเลย จงอยู่ในเรือนปกครองทรัพย์สมบัติอันมหาศาลของตระกูลให้รุ่งเรืองด้วยเกียรติด้วยยศสืบไปเถิด เพื่อญาติมิตรตลอดบริวารจะได้พึ่งใบบุญของลูกอีกโสตหนึ่ง อันเป็นความปรารถนาอย่างใหญ่หลวงของแม่และพ่อ ซึ่งบางทีลูกจะยังไม่รู้ ขอให้ลูกรับรู้ไว้เสียด้วย

แม้รัฏฐปาละจะเฝ้าวอนขออนุญาตบวชแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็ไม่สามารถจะทำให้มารดาบิดาปลงใจอนุญาตให้บวชตามประสงค์ เขามีความเสียใจเป็นที่สุด ลงนอนกลิ้งอยู่กับพื้น โดยตั้งใจมั่นว่า จะตายอยู่ที่นี่ หรือจะได้บวชเท่านั้น แม้ถึงเวลาอาหารก็ไม่บริโภคอาหารใด ๆ ทั้งสิ้น แม้มารดาบิดาส่งสารเข้าไปปลอบโยนให้ลูกขึ้นบริโภคอาหาร เขาก็ปฏิเสธไม่ยอมบริโภค วันแล้ววันเล่า เขานอนอดอาหารอยู่ตรงนั้น มีถ้อยคำอยู่เพียง ๒ คำว่า เมื่อไม่ให้บวช ก็คือให้ตาย พฤติการณ์ของเขาทำให้

มารดาบิดาวิตกมาก เฝ้ามองดูอยู่ด้วยความลำบากใจที่สุด ตลอดเวลา ๗ วัน รัฏฐปาละมิได้แตะต้องอาหารเลย แม้มารดาบิดาพยายามพูดวอนให้เลิกการกระทำเช่นนั้น เขาก็นิ่งเสีย

เมื่อบรรดาสหายของรัฏฐปาละทราบข่าวก็พากันมาเยี่ยมและช่วยพูดจาเล้าโลมให้รัฏฐปาละระงับการออกบวช ลุกขึ้นมาบริโภคอาหารด้วยอุบายต่าง ๆ นานา รัฏฐปาละก็นิ่งเสีย ไม่ใส่ใจถ้อยคำของสหายใด ๆ ทั้งสิ้น ด้วยยอมสละชีวิตในเพศฆราวาสเสียแล้ว การได้บวชเท่านั้น จะช่วยให้เขามีชีวิตต่อไป

ดังนั้นบรรดาสหายทั้งหมดของเขาก็จนใจ จึงพากันเข้าไปหาท่านเศรษฐีผู้บิดามารดาของรัฏฐปาละแล้วกล่าวว่า หากท่านจะยืนกรานไม่ยอมให้รัฏฐปาละบวช รัฏฐปาละก็จะต้องตายแน่ ความจริงการเอาแต่ใจเรา ไม่ตามใจเขาบ้าง จนปล่อยให้เขาตายลง ไม่ใช่เป็นความผิดเล็กน้อยเลย การเห็นแก่ตัว ทำลายชีวิตผู้อื่นเป็นบาปหนัก เพราะมิใช่รัฏฐ-ปาละจะดิ้นรนไปทำชั่วร้ายอย่างใด ๆ จะได้ขัดไว้ แม้จะต้องตายลง ก็ยอมให้ตาย ไม่ยอมให้ทำชั่ว เช่นนี้ชอบ หากอนุญาตให้รัฏฐปาละบวช มีชีวิตอยู่ ยังได้พบเห็น เยี่ยมทุกข์สุขกันได้ ทั้งการบวชประพฤติพรหม-จรรย์ ก็มิใช่ว่า จะเป็นความผาสุกนัก ดังนั้นรัฏฐปาละอาจเปลี่ยนใจลาเพศกลับออกมาอยู่ครองเรือนอีกก็ได้ ยังมีทางหวังจะได้พบปะจะได้ออกมาครองเรือนอีก ดีกว่าจะปล่อยให้ตายไปโดยไร้ความหวังใด ๆ ทั้งสิ้น ฉะนั้น ขอให้ท่านอนุญาตให้รัฏฐปาละบวชเถิด

สองเศรษฐีสามีภริยา ฟังถ้อยคำของบรรดาสหายของลูกชายพร่ำกล่าวเช่นนั้น ก็มีความเห็นจริงตาม จึงกล่าวว่า ฉันเห็นจริงตามถ้อยคำของพ่อทุกคน เอาละฉันยอมอนุญาตให้รัฏฐปาละบวชได้ เป็นแต่ขอร้องไว้ข้อหนึ่งว่า เมื่อรัฏฐปาละบวชแล้วจงปลีกเวลามาเยี่ยมฉันที่บ้าน ให้ฉันทั้งสองได้พบปะในฐานะพ่อแม่ลูก ๆ บ้าง เมื่อเหล่าสหายของเศรษฐีบุตรรัฏฐปาละได้ตกปากตกคำท่านเศรษฐีทั้งสองอย่างมั่นเหมาะแล้วก็รีบมาพบรัฏฐปาละ พลางกล่าวว่า ลุกขึ้นเถิดรัฏฐปาละ มารดาบิดาของเธออนุญาตให้เธอบวชได้ตามประสงค์แล้ว เพียงแต่ขอร้องให้เธอปลีกเวลามาเยี่ยมท่านที่บ้านในฐานะพ่อ ๆ ลูก ๆ หรือแม่ ๆ ลูก ๆ บ้างเท่านั้น ซึ่งความจริงการบวช ก็มิได้บังคับให้ตัดญาติขาดตระกูลแต่ประการใดเลย พวกเราคิดว่า เธอคงจะยินดี ก่อนอื่นขอให้ลุกขึ้นบริโภคอาหารบำรุงร่างกายให้มีกำลังดี เพื่อทำงานของเธอที่มุ่งหมายไว้สืบไปดีกว่า คิดว่าเธอคงจะสบายใจแล้ว

เศรษฐีบุตรรัฏฐปาละฟังคำสหายแล้ว ดีใจลุกขึ้นมาขอบใจสหายทุกคน และพักผ่อนบำรุงร่างกายให้มีกำลังเป็นปกติชั่วเวลาเล็กน้อย แล้วออกจากเรือนไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคยังที่ประทับ กราบทูลให้ทรงทราบถึงเรื่องที่ตนได้รับอนุญาตให้บวชจากมารดาบิดาแล้ว พร้อมกับทูลขอให้ตนได้บรรพชาอุปสมบทด้วย ในที่สุดรัฏฐปาละ ก็ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นพระสงฆ์สาวกในพุทธสำนักในวันนั้นเอง ๆ ครั้นท่านรัฏฐปาละบวชแล้วไม่นาน ประมาณครึ่งเดือน พระผู้มีพระภาคพร้อมด้วยพระสงฆ์หมู่ใหญ่ก็ออกจากหมู่บ้านถุลลโกฏฐิตนิคมแคว้นกุรุรัฐ เสด็จจาริกไปโดยลำดับ จน

ถึงพระนครสาวัตถี แม้พระรัฏฐปาละก็จาริกติดตามพระผู้มีพระภาคไปยังพระนครสาวัตถีด้วย และพำนักอยู่ในพุทธสำนัก ณ พระเชตวันวิหาร พระนครสาวัตถีนั้นแล ฯ

เมื่อพระรัฏฐปาละมาอยู่ในพุทธสำนัก ณ พระเชตวันมหาวิหาร ก็ตั้งใจศึกษาสมณวัตร ในฐานะที่ตนเพิ่งเข้ามาสู่ธรรมวินัยใหม่ จนมีความรู้ความสามารถครองตนปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยวิสัยของสมณะ อยู่โดยผาสุกวิหารแล้ว ได้ถือโอกาสเข้าไปกราบทูลขอเรียนกัมมัฏฐานจากพระบรมศาสดาแล้ว หลีกออกไปหาความวิเวกในราวไพร ปฏิบัติธรรมด้วยความพยายามไม่นานเท่าใดก็ได้บรรลุพระอรหัต เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นพระมหาสาวกองค์หนึ่ง ในบรรดามหาสาวกของพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

ครั้นพระรัฏฐปาละสำเร็จโสฬสกิจแล้ว ไม่มีกิจที่จะต้องปฏิบัติเพื่อมรรคผลหรือเพื่อประโยชน์อื่นอีกแล้ว ก็มีความประสงค์จะบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์แก่ญาติ สงเคราะห์ญาติเท่าที่ควร ทั้งเพื่อเปลื้องคำรับสัตย์ปฏิญญาณที่ให้ไว้แก่มารดาบิดาแต่ก่อนบวชว่า บวชแล้วหากมีเวลาจะไปเยี่ยมมารดาบิดาที่เรือน ดังนั้นท่านรัฏฐปาละจึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ-ภาคยังที่ประทับ ถวายบังคมแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความปรารถนาจะไปเยี่ยมมารดาบิดา ที่บ้านถุลลโกฏฐิตนิคม ถ้าพระผู้มีพระภาคทรงพระกรุณาอนุญาตให้ข้าพระองค์ไป

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า รัฏฐปาละ นิมนต์ตามอัธยาศัย ตามควรแก่เวลาเถิด

พระรัฏฐปาละลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคทำปทักษิณแล้ว ออกมาเก็บเสนาสนะเรียบร้อยแล้ว จาริกไปตามเส้นทางถุลลโกฏฐิตนิคมโดยลำดับ ไม่นานเท่าใดก็ถึงถุลลโกฏฐิตนิคมตามประสงค์ ได้เข้าไปพักอยู่ที่พระราชอุทยานมิคาจีระของพระเจ้าโกรัพยะ ในถุลลโกฏฐิตนิคมนั้น พำนักแรมคืนอยู่โดยผาสุวิหาร

ครั้นเวลารุ่งเช้า พระรัฏฐปาละได้เข้าไปบิณฑบาตยังหมู่บ้านถุลลโกฏฐิตนิคมตามลำดับตรอก และได้เลยเข้าไปยังนิเวศน์ของบิดาท่าน บังเอิญเวลานั้นบิดาของท่านกำลังให้ช่างกัลบกสางผมอยู่ที่ซุ้มประตูกลาง แม้จะได้ชำเลืองตาเห็นพระรัฏฐปาละกำลังเดินมาแต่ไกล ก็มิได้เฉลียวใจว่า เป็นบุตรชายของตน ซึ่งตนครุ่นคิดถึงอยู่วันแล้ววันเล่าว่า เมื่อไดหนอ พระลูกชายของตนจะมาเยี่ยมบ้าง เพราะรูปและลักษณะบุตรชายซึ่งภายในผ้ากาสาวพัสตร์ ตนยังมิเคยได้เห็นเลย ดังนั้นภาพพระรัฏฐปาละที่ดุ่มเดินมาแต่ไกล จึงไม่เตือนตาเตือนใจให้ระลึกได้ว่า นั่นเป็นพระลูกชาย เมื่อท่านเศรษฐีใหญ่ถุลลโกฏฐิตนิคมระลึกไม่ได้ว่า นั่นเป็นพระรัฏฐปาละบุตรชายที่รักอย่างหัวแก้วหัวขวัญ จึงไม่ได้ความชื่นใจ กลับขุ่นใจ นึกชังน้ำหน้าพระที่มองเห็นว่า พวกสมณะหัวโล้นเหล่านี้แหละบวชลูกชายของเรา ซึ่งเป็นลูกคนเดียวแท้ ๆ ทั้งเป็นลูกที่รักที่ชอบใจเสมอด้วยชีวิตของเราอีกด้วยก็นึกขุ่นใจ พึมพำด่าอยู่เช่นนั้นก็เลยไม่ใส่ใจในพระรัฏฐปาละแม้จะเดินเข้ามาใกล้ เพียงยืนอยู่ที่หน้าประตูบ้าน ก็เมื่อไม่ใส่ใจดู มัวครุ่นแต่ขึ้งเครียดอยู่แล้วที่ไหนจะไปศรัทธานึกว่า ควรจะถวาย

อาหารพระที่มารอรับบาตรอยู่หน้าบ้านเล่า ความหวังของพระรัฏฐปาละที่ใคร่จะพบโยม จะโปรดโยม จะได้อาหารจากโยมบ้าง ก็ล้มเหลว มายืนอยู่ที่ประตูบ้านเหนื่อยเปล่า ไม่ได้อะไรจากโยม ไม่ได้แม้แต่น้ำคำสักคำหนึ่งว่า "นิมนต์โปรดสัตว์ข้างหน้าเถิด" ตรงข้าม กลับได้แต่คำด่าของโยมเท่านั้น อนิจจา! นี่ถ้าเป็นพระธรรมดาคงจะไม่ยอมนิ่ง และคงนึกว่า วันนี้เราเคราะห์ร้ายแต่เช้าเทียว คงจะเปิดปากปราศรัยกับโยมบ้างเป็นแน่ เพื่อเปลื้องความเข้าใจผิดของโยมผู้ชายเสีย หรือไม่ก็คงจะเลี่ยงไปพบโยมผู้หญิง ไม่ยอมอดให้ลำบากท้องลำบากไส้ได้เวทนาเปล่าๆ ปรี้ๆ เป็นแน่ แต่นี่พระรัฏฐปาละเป็นพระอรหันต์ เห็นไปว่า นั่นเรื่องของวัฏฏะเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ท่านจึงสบายใจไม่เดือดร้อนแต่อย่างใด สาธุ! สาธุ!!

บังเอิญในขณะนั้นทาสีในเรือน ถือถาดขนมกุมมาสที่บูดเดินออกจากเรือน เมื่อจะเอาไปเททิ้งข้างนอก ท่านพระรัฏฐปาละ จึงกล่าวกะทาสีคนนั้นว่า น้องหญิง! ถ้าขนมในถาดนั้นจำจะต้องเททิ้งแล้ว ก็จงเทลงในบาตรฉันนี้เถิด ทาสีนั้นจึงเทขนมกุมมาสบูดลงในบาตรของท่านตามขอ และในขณะนั้นก็นึกสดุดใจในเสียงของท่านว่า เสียงของพระรูปนี้เป็นเสียงที่คุ้นหูของตนมาก จึงยกสายตาที่กำลังสังเกตดูมือและเท้าของท่านด้วยความรู้สึกว่า คล้ายๆ จะเป็นมือและเท้าของลูกนายที่ตนเห็นเคยบีบเคยนวด ขึ้นมองหน้าท่านพระรัฏฐปาละด้วยความพินิจ ก็พลันรู้แน่แก่ใจว่า พระรัฏฐปาละพระลูกนาย แกมีความดีใจเป็นล้นพ้น ยิ้มน้อยยิ้มใหญ่รีบเดินเหยาะๆ ขึ้นเรือน ตรงเข้าไปหาท่านภริยาเศรษฐี ละล่ำละลักพูดว่า เป็นบุญแล้วเจ้าแม่! เป็นบุญแท้ เจ้าแม่! ท่านรัฏฐปาละบุตรชายเจ้าแม่มาแล้ว อยู่หน้าบ้านโน่นแน่ เจ้าแม่!

"จริงหรือวะ กาลี" ภริยาท่านเศรษฐีทวนถาม รัฏฐปาละลูกชายข้ามาแล้วจริงหรือ?

เป็นความจริงเจ้าค่ะ เจ้าแม่

ลูกชายข้านะ เขาบวชเป็นพระแล้ว นา! กาลี!

เจ้าข้า ก็ท่านบวชเป็นพระแล้ว มาบิณฑบาตที่บ้านเจ้าแม่ เจ้าข้า!

เองจำไม่ผิดหรือวะ กาลี ข้าสงสัย

ไม่ผิดแน่เจ้าข้า ใช่พระลูกชายเจ้าแม่จริง ๆ เจ้าข้า ดิฉันยังได้เอาขนมกุมมาสใส่บาตรท่านเลย เจ้าแม่!

เองเอาขนมกุมมาสที่ไหนไปใส่วะ กาลี

ก็ขนมกุมมาสบูด ที่เจ้าแม่ให้เอาไปเททิ้ง เมื่อกี้นี้ยังไงเล่า เจ้าแม่

อีเวร! เอาขนมบูดไปใส่บาตรได้! ไม่กลัวบาปกลัวกรรม

ก็ท่านขอให้ดิฉันใส่นี่! เจ้าแม่

แล้วเองทำไมไม่บอกท่านเล่าว่า ขนมบูด จะเอาไปเท

ท่านรู้ดีก่อนแล้วว่าขนมบูด ถึงกับท่านพูดว่า ถ้าจะเอาไปเทก็จงเทใส่บาตรท่าน เมื่อลูกเจ้าแม่สั่ง ดิฉันไม่เคยขัดแย้งเลย ต้องปฏิบัติตามทันที แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ซึ่งเจ้าแม่ก็สั่งบังคับไว้ว่า ลูกชายข้าจะเอาอะไร จะทำอะไร ทุกอย่างต้องปฏิบัติตามทันที นี้เป็นทำธรรมเนียมที่ทาสในบ้านทุกคนถือปฏิบัติเป็นระเบียบอย่างเคร่งครัดดังนั้น ดิฉันจึงปฏิบัติตาม มิต้องให้ตักเตือนเป็นครั้งที่สอง

"เออ! เป็นความจริงของเอง กาลี" ภริยาท่านเศรษฐีพูดอย่างคนอารมณ์ดี ถ้าเป็นความจริงอย่างที่เองบอกว่า รัฏฐปาละลูกชายของข้ามาจริง ข้าจะให้รางวัลเอง โดยจะปลดปล่อยเองออกจากความเป็นทาส ให้เป็นไทยแก่ตัวตั้งแต่บัดนี้ทันที

ครั้นภริยาท่านเศรษฐีกล่าวแล้ว ก็กระวีกระวาดลุกจากที่นั่งรีบเดินไปหาสามี พร้อมกับเปล่งเสียงออกด้วยความดีใจว่า นาย ช่างเป็นบุญเหลือเกิน เวลานี้ลูกชายเรามาแล้ว!

"ลูกชายที่ไหนมา" ท่านเศรษฐีทวนถามด้วยความสงสัย ไม่แน่ใจในเสียงที่ภริยาบอก

ก็รัฏฐปาละ ลูกชายของเรายังไงเล่า! ภริยาท่านเศรษฐีย้ำอย่างหนักแน่น รัฏฐปาละลูกคนเดียวของเรานั่นแหละกลับมาแล้ว นายจงสบายใจเถิด ช่างเป็นบุญเป็นกุศลจริง ๆ

ขณะนั้น ท่านพระรัฏฐปาละเข้าไปอาศัยร่มเงาฝาเรือนหลังหนึ่งนั่งฉันขนมกุมมาสนั้นอยู่ ท่านเศรษฐีผู้เป็นบิดาท่านทราบข่าวจากภรรยา มีความดีใจมาก รีบลงเรือนไปพบท่านพระรัฏฐปาละอย่างใกล้ชิด แบบพ่อพบลูกที่จากไปนาน พลางพูดด้วยความรักแถมความน้อยใจ ที่ลูกชายไม่ขึ้นไปบนเรือน ทำตนเป็นคนอื่น เหมือนไม่ใช่บ้านของตนว่าเคยมีรึ! พ่อรัฏฐปาละ ที่พ่อกินขนมกุมมาสบูดน่ะ พ่อช่างมานั่งกินอยู่ที่นี่ได้ลงคอ เหมือนคนไม่มีเรือน พ่อควรจะไปเรือนของตัวไม่ใช่หรือ ?

ท่านพระรัฏฐปาละ ตอบว่า โยม! ธรรมดาคนที่ออกจากเรือนไปบวชเป็นพระอย่างฉันนี้ ไม่มีเรือนดอกโยม! ถึงฉันก็ไม่มีเรือนเหมือนกัน ความจริงฉันก็ไปที่เรือนเก่าของฉันมาแล้ว แต่ไม่ได้อะไร ๆ จากเรือนเลย แม้แต่ถ้อยคำที่สุภาพชนปราศรัยกัน คงได้แต่คำด่าอย่างเดียวเท่านั้นแหละ

"อดโทษแก่บิดาเถิด พ่อรัฏฐปาละ" ท่านเศรษฐีกล่าว มาไปเรือนกันดีกว่า พ่อรัฏฐปาละ ไปนั่งไปนอน ไปฉันอะไร ๆ ตามใจชอบให้สบาย

"อย่าเลย โยม! วันนี้ฉันอิ่มด้วยขนมกุมาสแล้ว ธุรกิจด้วยเรื่องอาหารจึงไม่มี" แล้วพ่อพักอยู่ที่ไหน เวลานี้? ที่มิคาจิรวันจ้ะ โยม! ก็ทำไมพ่อจะพักเสียที่เรือนโยมไม่ดีหรือ? พ่อรัฏฐปาละ สำหรับพระอย่างฉันนี้ ไม่ดีแน่โยม! เพราะที่เรือนโยมพลุกพล่านด้วยผู้คนต่าง บ่าวไพร่ไม่สงบ ที่มิคาจิรวันพระราชอุทยานของพระเจ้าโกรัพพยะนั่นแหละดีแล้วโยม ไม่ต้องเป็นห่วงหรอก เรื่องที่พัก ขอให้โยมสบายใจเถิด ฉันสบายดีแล้ว

พ่อรัฏฐปาละ ถ้าอย่างนั้น พรุ่งนี้ ขอบิณบาตพ่อจงไปรับภัตตาหารที่เรือน เพื่อฉันในเวลาเช้าเถิด

ท่านพระรัฏฐปาละรับนิมนต์โยมบิดาด้วยดุษณีภาพ แล้วอำลาโยมบิดาไปพำนักอยู่พระราชอุทยานมิคาจิรวัน"

ฝ่ายบิดาพระรัฏฐปาละ ทราบว่าพระรัฏฐปาละรับนิมนต์แล้วก็ดีใจ กลับเข้าไปยังนิเวศน์ของตน สั่งคนงานในบ้านให้ทำความสะอาดเรือน และตกแต่งให้งาม ด้วยเครื่องประดับบ้าน แม้แต่พื้นดินก็ยังให้ฉาบด้วยโคมัยสด แล้วให้ขนเงินขนทองออกมากองเป็นกองใหญ่ แต่ละกองสูงท่วมศีรษะคนที่ยืนทีเดียว แต่ปิดไว้ ยังไม่เปิดให้เห็นก่อน ให้ลาดอาสนะไว้ในท่ามกลางเรือน แวดวงด้วยม่านสอันวิจิตรด้วยลวดลายที่ปักทำอย่างประณีต แล้วให้เรียกหญิงสาว ๆ ภรรยาเก่าของรัฏฐปาละบุตรชายมาว่า พรุ่งนี้เช้า พระรัฏฐปาละลูกชายเราจะมาฉันอาหารเช้าที่

บ้านนี้ พวกเจ้าทุกคนจงแต่งตัว ด้วยเครื่องชุดที่ลูกชายของเรารักและชอบใจมาก เพื่อให้สวยที่สุด และจงพยายามทำทุกอย่างที่จะให้รัฏฐปาละลูกชายเราพึงตาพึงใจที่สุดด้วย ครั้นล่วงราตรีไป ได้เวลาใกล้สว่าง บิดาของท่านพระรัฏฐปาละ จึงสั่งให้ตกแต่งของเคี้ยวของฉันอย่างประณีต ทั้งมีโอชะอันเลิศ แล้วให้คนไปเรียกท่านพระรัฏฐปาละว่าถึงเวลาแล้ว พ่อรัฏฐปาละ ภัตตาหารสำเร็จแล้ว

ลำดับนั้น ท่านพระรัฏฐปาละ นุ่งสบงทรงจีวรตามวินัยนิยมสมควรแก่สมณวิสัยแล้ว ถือบาตรเข้าไปยังนิเวศน์ของโยมบิดา นั่งบนอาสนะที่เขาตกแต่งไว้

ทันใดนั้น ท่านเศรษฐีใหญ่แห่งถุลลโกฏฐิตนิคม จึงสั่งให้เปิดกองเงินกองทองนั้น ให้พระรัฏฐปาละบุตรชายดู แล้วกล่าวกับท่านว่าพ่อรัฏฐปาละ ทรัพย์กองนี้เป็นส่วนของมารดา กองนี้เป็นส่วนของบิดาส่วนของปู่โน่นอีกกองหนึ่ง บิดามอบให้เป็นของพ่อผู้เดียว พ่อรัฏฐปาละทรัพย์สมบัติทั้งหมดนี้มีจำนวนมาก เพียงพอที่พอจะใช้สอยและทำบุญได้ตลอดอายุทีเดียว พ่อรัฏฐปาละ พ่อจงลาเพศ สึกออกมาเป็นคฤหัสถ์มาใช้สอยสมบัติ เสวยความสุข และทำบุญให้สบายเถิด.

พระรัฏฐปาละกล่าวตอบท่านมหาเศรษฐีแห่งกรุงโกฏฐิตนิคมช้า ๆ เรียบร้อยอย่างคนมีอารมณ์ใจเย็นว่า โยมพ่อ ถ้าโยมสามารถทำตามคำของฉันได้ ฉันใคร่ขอร้องให้ขนเงินทองทั้ง ๓ กองนี้ขนบรรทุกเกวียนเข็นไปจมเสียที่กลางแม่น้ำคงคา เข้าใจว่ายังประเสริฐกว่า เพราะอะไร ? เพราะว่าทรัพย์สมบัติเหล่านี้แหละทำให้โยมต้องลำบากเดือดร้อนไม่รู้จักสิ้นสุดประสบแต่ความโศก ความร่ำไร ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสอยู่ตลอด

เวลา ถ้าทั้งหมดแล้ว ถางที่จะทำให้โยมมีความสุข หมดทุกข์ หรือไม่ก็หนักเป็นเบา ทุเลาเป็นหายได้เป็นแน่

ลำดับนั้น เหล่าสตรีภรรยาเก่าของท่านพระรัฏฐปาละ ต่างพากันเข้าจับเท้าท่านแล้วกล่าวว่า พ่อลูกเจ้า บรรดานางฟ้าที่ทำให้ลูกเจ้าติดใจประพฤติพรหมจรรย์อยู่นั้น งามเช่นไร ? มีเสียงขับร้องไพเราะอย่างไร ? มีการฟ้อนรำงดงามเพียงไรหรือ ? จึงสามารถคล้องหัวใจลูกเจ้าให้เพลิดเพลินเชยชิดติดพันอยู่ จนไม่สามารถจะพรากมาได้

ท่านรัฏฐปาละ ตอบว่า น้องหญิง บรรดาพวกเราเหล่าผู้ออกบวชประพฤติพรหมจรรย์กัน หาใช่ประพฤติพรหมจรรย์เพราะเหตุต้องการนางฟ้าทั้งหลายไม่ดอก น้องหญิงเราประพฤติพรหมจรรย์เพื่อหลีกหนีจากนางฟ้าสิ้นเชิง และเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ เพื่อทำให้แจ้งซึ่งวิราคะโดยส่วนเดียว

สตรีเหล่านี้พากันเสียใจที่สุดว่า ท่านรัฏฐปาละ ลูกเจ้า ใช้ถ้อยคำเรียกเราว่า น้องหญิง ประกาศตัดความเสน่หาอาลัย ไม่มีความเยื่อใยในเราทั้งหลายแล้วล้มแน่นิ่งลง ณ ที่นั้นเอง ด้วยความเศร้าโศกหาประมาณมิได้

ต่อนั้นพระรัฏฐปาละ ได้กล่าวกะท่านเศรษฐีว่า ถ้าโภชนะอันใดที่จะพึงให้แก่ฉัน ขอโยมจงให้เถิด อย่าต้องให้ฉันลำบากเพราะความหิวเบียดเบียนเลย

นิมนต์ฉันเถิด พ่อรัฏฐปาละ ภัตตาหารสำเร็จเรียบร้อยแล้ว ท่านเศรษฐี ผู้บิดาได้จัดอังคาส ท่านรัฏฐปาละ ด้วยของเคี้ยวของฉัน อันประณีตให้อิ่มหนำด้วยมือของตนเอง

ครั้นพระรัฏฐปาละเสร็จจากการฉันแล้ว ก่อนจะลาโยมจากไป ได้ลุกขึ้นยืนกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

เชิญดูสรีระร่างอันงาม พรุนด้วยแผล คือทวารทั้ง ๙ ไหลเข้าไหลออกอยู่เป็นนิตย์ ซึ่งธาตุทั้ง ๔ ยังคุมกันอยู่ ดิ้นรนตะเกียกตะกายหาความสำราญจากกาม เป็นที่สนใจใฝ่ฝันของชนเป็นอย่างมาก

เชิญดูรูปอันงามวิจิตร ด้วยแก้วมณี แก้วกุณฑล ภายในร่างกระดูกมีเนื้อหนังหุ้มห่อไว้ งามพร้อมด้วยแพรพรรณปกคลุม เท้าที่ย้อมด้วยสีแดงอ่อน ใบหน้าที่ได้ทาด้วยแป้งจนเจิม พอจะลวงตาให้คนโง่หลงติดอยู่ได้ แต่จะลวงผู้แสวงฝั่งคือพระนิพพานหาได้ไม่

ผมที่แต่งไว้งามพริ้งด้วยเครื่องประดับ ตาที่เยิ้มหวานด้วยยาหยอดล้วนพอจะหลอกคนโง่ให้หลงเพลินติดอยู่ได้ แต่จะหลอกผู้แสวงหาฝั่งคือพระนิพพานหาได้ไม่

ร่างกายมีของเสีย เน่า เหม็น ไหลออกอยู่ ต้องเช็ดต้องล้างเป็นนิตย์ แต่ถูกตกแต่งให้งามวิจิตรด้วยเครื่องอลังการ เหมือนทนานยาหยอดที่ตกแต่งไว้สะสวย ล้วนพอจะหลอกคนโง่ให้หลงติดอยู่ได้ แต่จะหลอกผู้แสวงหาฝั่งคือพระนิพพานหาได้ไม่

โยมเหมือนนายพรานที่ฉลาด วางบ่วงดักเนื้อไว้แยบคายมิดชิดสามารถจับเนื้อที่หลงเข้าไปติดอยู่ได้ดีมาก แต่ก็ผิดหวัง และเสียใจที่เนื้อไม่ติด กินแต่อาหารแล้วหลีกไป

ท่านพระรัฏฐปาละ กล่าวแล้วก็ลาโยมจากบ้านไปพักอยู่ที่ร่มไม้ในพระราชอุทยานมิคาจิระ ของพระเจ้าโกรัพพยะ

บังเอิญวันนั้นพระเจ้าโกรัพพยะ ทรงพระประสงค์จะออกไปพระราช-อุทยาน เพื่อทรงพักผ่อนหาความสำราญ จึงรับสั่งกับนายมิควะ หัวหน้าพนักงานรักษาสวนหลวงผู้ไว้วางพระทัยที่สนิทว่า มิควะ วันนี้ฉันจะไปสวนเพื่อพักผ่อนหาความสำราญจากความร่มรื่นของพฤกษชาติในสวน เธอจงล่วงหน้าไปทำความสะอาด ให้พื้นสวนราบรื่นควรแก่การอภิรมย์สำหรับผู้ต้องการความพักผ่อนในยามนี้

นายมิควะ รับพระบัญชาแล้ว ออกไปยังพระราชอุทยานมิคาจิระ เร่งรัดคนสวนให้ทำความสะอาด ปัดกวาดให้ราบรื่นตามพระราชบัญชา ครั้นได้พบพระรัฏฐปาละพักผ่อนอยู่ร่มไม้ใหญ่ในสวนหลวงเช่นนั้น ก็รีบกลับไปเฝ้าพระเจ้าโกรัพพยะกราบทูลว่า เทวะขณะนี้ ท่านพระรัฏฐปาละที่ฝ่าพระบาทตรัสสรรเสริญอยู่เสมอนั้น ๆ นั้น ได้มาพักผ่อนอยู่ที่ร่มไม้ในพระราชอุทยานมิคาจิระ พระพุทธเจ้าข้า

ถ้าเช่นนั้นก็เป็นโชคดีของเราซิ ! สหายมิควะ พระเจ้าโกรัพพยะรับสั่ง เราควรจะรีบไปสวนเสียเดี๋ยวนี้แหละ เราสองคนมาไปหาท่านพระรัฏฐปาละด้วยเถิด ครั้นรับสั่งแล้ว ทรงนึกเฉลียวถึงพนักงานวิเศษของพระองค์จะไปก่อความรำคาญให้พระรัฏฐปาละ ซึ่งมาพำนักหาความสงบสุขในพระราชอุทยานนั้น จึงตรัสสั่งนายมิควะว่า สหายมิควะ บรรดาของเคี้ยวของบริโภคที่พนักงานวิเศษตกแต่งไว้สำหรับฉัน ตลอดราชบริพารที่จะเข้าพักผ่อนในสวนนั้น เข้าใจว่า คงจะไปสร้างความวุ่นวาย ก่อความไม่สงบสุขให้เกิดแก่พระสงฆ์ท่าน ที่เข้ามาอาศัยอยู่ชั่วเวลาเล็กน้อย จะกลายเป็นฉันใจร้ายเหมือนมารรังควานสงบสุขของท่าน และจะเกิดบาปโดยใช่ที่ ฉะนั้นให้ระงับการเลี้ยงอาหารที่สวนเสียทั้งหมด ของเคี้ยวของ

บริโภคที่ตระเตรียมไว้ ก็ให้เอามาจ่ายแจกแก่คนสวนเสียให้สิ้นเชิง ทั้งนี้ทั้งนั้น ขอให้เรียบร้อยก่อนฉันไปถึง

ครั้นทรงบัญชาให้นายมิคาะไปสวนโดยด่วนแล้ว ก็โปรดให้เตรียมราชรถม้าพระที่นั่งชั้นสูง งามวิจิตรด้วยเครื่องอลังการ เมื่อได้เวลาก็เสด็จออกจากถุลลโกฏฐิตนิคม ติดตามเสด็จด้วยกระบวนรถม้าชั้นดีของข้าราชบริพาร เสด็จด้วยราชานุภาพอันยิ่งใหญ่ เพื่อจะพบท่านรัฏฐปาละที่พระราชอุทยาน ครั้นเสด็จพระราชดำเนินไปโดยกระบวนราชยานพระที่นั่งจนสุดทางแล้วก็เสด็จลง ทรงดำเนินพร้อมด้วยราชบริพารและบริษัทชนชั้นสูงเสด็จเข้าไปหาท่านพระรัฏฐปาละ เมื่อทรงปราศรัยถามทุกข์สุขด้วยไมตรีจิตฐานเคยเป็นมิตรเก่าแล้ว ทรงตรัสนิมนต์พระรัฏฐปาละให้นั่งบนราชอาสน์ที่เจ้าพนักงานจัดถวายไว้ว่า ท่านพระรัฏฐปาละผู้เจริญ นิมนต์ท่านนั่งเสียบนอาสนะอันงามนี้เถิด

ขอถวายพระพร อย่าเลย มหาบพิตร เชิญมหาบพิตรเสด็จประทับตามสบายเถิด อาตมภาพนั่งที่อาสนะของอาตมภาพสบายดีแล้ว

ครั้นพระเจ้าโกรัพพยะประทับนั่งแล้ว ทรงรับสั่งกะท่านพระรัฏฐปาละว่า ท่านรัฏฐปาละผู้เจริญ ความเสื่อมสี่ประการนี้ คือ ความเสื่อมเพราะชรา ๑ ความเสื่อมเพราะความป่วยไข้ ๑ ความเสื่อมจากโภคทรัพย์ ๑ ความเสื่อมจากญาติ ๑ เมื่อคนบางคนประสบเข้าแล้ว หมดกำลังใจในอันจะอยู่ครองฆราวาสสืบไป ถึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

ท่านรัฏฐปาละ ฉันขอบรรยายความข้อนี้ ถวายท่านให้แจ่มชัดสักหน่อย ๑ ความเสื่อมเพราะความชราเป็นอย่างไร ? ท่านรัฏฐปาละ

คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนแก่แล้ว มีร่างกายอยู่ในสภาพเฒ่าชรา เป็นผู้ใหญ่ มีอายุล่วงกาลผ่านวัยหนุ่มมาโดยลำดับ เขาหมดหวังในอันจะสร้างความรุ่งเรืองให้แก่ชีวิตในโลกต่อไปแล้ว จึงคิดว่าเดี๋ยวนี้เราแก่แล้ว เป็นผู้เฒ่าแล้ว เป็นผู้ใหญ่แล้ว มีอายุล่วงกาลผ่านวัยหนุ่มมาโดยลำดับแล้ว เรื่องที่จะทำโภคสมบัติอันยังไม่มีให้มีขึ้นก็ดี หรือเพิ่มพูนโภคสมบัติที่มีอยู่แล้วให้เจริญมากขึ้นก็ดี ไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย น่าจะสุดมือเอาทีเดียว อย่ากระนั้นเลย เราควรจะปลงผมโกนหนวด ออกบวชเป็นบรรพชิตเสียเถิด เพราะเขาประสบความเสื่อมเพราะชรา ดังนี้จึงออกบวช ท่านรัฏฐปาละ นี้เรียกว่าความเสื่อมเพราะชรา

ส่วนท่านรัฏฐปาละผู้เจริญ เดี๋ยวนี้ท่านก็ยังหนุ่มแน่น มีผมดำสนิทงามตามสภาพของคนหนุ่ม ความเป็นหนุ่มกำลังเจริญ ด้วยเป็นวัยแรก ยังไม่มีความเสื่อมเพราะชราเช่นนั้นเลย ไฉนท่านจึงออกบวชเสียเล่า? ท่านมีความเห็นอย่างไร หรือเพราะได้ยินได้ฟังอะไรมา แล้วเกิดมีความคิดอย่างไรขึ้น จึงได้ออกบวช

ท่านรัฏฐปาละ ๒. ความเสื่อมเพราะความป่วยไข้เป็นอย่างไร? ท่านรัฏฐปาละ คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนขี้โรค มีทุกข์ มักป่วยไข้ ไม่มีความผาสุก หมดความหวังในอันที่จะสร้างความรุ่งเรืองให้แก่ชีวิตในโลกนี้สืบไปแล้ว จึงคิดไปว่า เดี๋ยวนี้เราเป็นคนขี้โรค มีทุกข์ มักป่วยไข้ ไม่มีความผาสุก หมดกำลังเสียแล้ว เรื่องที่จะทำโภคสมบัติอันยังไม่มีให้มีขึ้นก็ดี หรือเพิ่มพูนโภคสมบัติที่มีอยู่แล้วให้เจริญมากขึ้นก็ดี ไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย น่าจะสุดมือเอาทีเดียว อย่ากระนั้นเลย เราควรจะปลงผมโกนหนวด ออกบวชเป็นบรรพชิตเสียเถิด เพราะเขาประสบความเสื่อมเพราะ

ความป่วยไข้ดังนี้ จึงออกบวช ท่านรัฏฐปาละ นี้เรียกว่าบวชโดยความเสื่อมเพราะความป่วยไข้

ส่วนท่านรัฏฐปาละผู้เจริญ เดี๋ยวนี้ท่านก็เป็นผู้มีอาพาธน้อย ไม่ไม่มีทุกข์ ไม่รู้ป่วยไข้ มีความผาสุก ไฟธาตุที่ย่อยอาหารในร่างกายสม่ำเสมอดี ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ไม่มีความเสื่อมเพราะความป่วยไข้อย่างนั้นเลย ไฉนท่านจึงออกบวชเสียเล่า ท่านมีความเห็นอย่างไร ? หรือเพราะได้ยินได้ฟังอะไรมา แล้วเกิดมีความคิดอย่างไรขึ้น จึงได้ออกบวช

ท่านรัฏฐปาละ ๓. ความเสื่อมจากโภคสมบัติเป็นอย่างไร ? ท่านรัฏฐปาละ คนบางคนในโลกนี้ เดิมเขาเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก ต่อมาภายหลังโภคสมบัติของเขาย่อยยับต่ำมะรอยตอยมะริ่งลงโดยลำดับ เสียใจมาก หมดความหวังในอันจะสร้างความรุ่งเรืองให้แก่ชีวิตในโลกนี้สืบไปแล้ว จึงคิดว่า เดี๋ยวนี้ โภคสมบัติของเราย่อยยับป่นปี้ ต่ำมะรอยตอยมะริ่งร่อยหรอลงแล้ว เรื่องที่จะทำให้โภคสมบัติอันยังไม่มี ให้มีขึ้นก็ดี หรือเพิ่มพูนโภคสมบัติที่มีอยู่แล้วให้เจริญมากขึ้นก็ดี ไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย น่าจะสุดมือเอาทีเดียว อย่ากระนั้นเลย เราควรจะปลงผมปลงหนวด ออกบวชเป็นบรรพชิตเสียเถิด เพราะเขาประสบความเสื่อมจากโภคสมบัติเหล่านั้น จึงออกบวช ท่านรัฏฐปาละนี้เรียกว่าบวชโดยความเสื่อมจากโภคสมบัติ

ท่านรัฏฐปาละ ผู้เจริญ ส่วนท่านบริบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ เป็นบุตรของตระกูลเศรษฐี ผู้เลิศในถุลลโกฏฐิตนิคมนี้ ไม่มีความเสื่อมจากโภคสมบัตินั้น แต่ประการใดเลย ไฉนท่านจึงออกบวชเสียเล่า ? ท่านมีความ

เห็นอย่างไร ? หรือเพราะได้ยินได้ฟังอะไรมาแล้ว เกิดมีความคิดเห็นอย่างไรขึ้น จึงได้ออกบวช

ท่านรัฏฐปาละ ๔. ความเสื่อมจากญาติเป็นอย่างไร? ท่านรัฏฐ-ปาละ คนบางคนในโลกนี้มีเพื่อน คนงาน พี่น้อง รวมเรียกว่าญาติ มีความรู้ความสามารถ ควรแก่การงาน มีความรักใคร่นับถือ ช่วยกันทำงานดำรงชีพให้เจริญรุ่งเรืองอยู่เป็นสุข เมื่อคนเหล่านั้นหมดไปโดยลำดับด้วยแยกย้ายไปบ้าง แก่เฒ่าบ้าง ป่วยไข้บ้าง ตายบ้าง เขามีความเสียใจมาก เพราะหมดกำลัง หมดที่พึ่ง หมดหวังในอันจะสร้างความรุ่งเรืองให้แก่ชีวิตในโลกสืบไป จึงคิดว่า เมื่อก่อนเรามีเพื่อน มีคนงาน มีพี่น้องที่มีความรู้ ความสามารถ มีความรักใคร่นับถือ ช่วยทำงานเป็นอันมาก เดี๋ยวนี้คนเหล่านั้น หมดไปโดยลำดับ เรื่องที่จะทำโภคสมบัติอันยังไม่มีให้มีขึ้นก็ดี หรือทำโภคสมบัติที่มีอยู่แล้ว ให้เจริญมากขึ้นก็ดี ไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย น่าจะสุดมือเอาทีเดียว อย่ากระนั้นเลยเราคารจะปลงผมปลงหนวดออกบวชเป็นบรรพชิตเสียเถิด เพราะประสบความเสื่อมเหล่านั้นจึงออกบวช ท่านรัฏฐปาละ นี้เรียกว่าบวชโดยความเสื่อมจากญาติ

ท่านรัฏฐปาละ ผู้เจริญ ส่วนท่านมีเพื่อน มีคนงาน มีญาติพี่น้องที่มีความรู้ ความสามารถ ควรแก่การงาน ที่รักใคร่นับถือ ในถุลลโกฏฐิตนิคมนี้มาก ไม่มีความเสื่อมจากญาติเลย ไฉนท่านจึงออกบวชเสียเล่า ? ท่านมีความเห็นอย่างไร หรือเพราะได้ยินได้ฟังอะไรมา แล้วเกิดมีความคิดอย่างไรขึ้น จึงได้ออกบวช

ท่านรัฏฐปาละ ความเสื่อม ๔ ประการนี้แล ที่คนบางคนในโลกนี้ประสบเข้าแล้ว หมดหวังในอันจะสร้างความรุ่งเรืองให้แก่ชีวิตอยู่ในโลก

สืบไป จึงปลงผมปลงหนวดออกบวชเป็นบรรพชิต สำหรับท่านรัฏฐปาละไม่มีความเสื่อมเหล่านี้แต่ประการใดเลย ไฉนท่านจึงออกบวชเสียเล่า? ท่านมีความคิดความเห็นอย่างไร? ข้าพเจ้าขอฟังความคิดความเห็นในเรื่องนี้จากท่าน?

เมื่อพระรัฏฐปาลเถระได้ถวายวิสัชนาธัมมุเทศ ๔ ข้อ แด่พระเจ้าโกรัพพยะจบแล้ว ได้ประมวลข้อความในธัมมุเทศทั้ง ๔ ข้อนั้นให้สั้นเข้าย้ำให้พระเจ้าโกรัพพยราชทวนความจำความเข้าใจ ให้ทรงเห็นความสำคัญของธัมมุเทศนั้นอีกว่า

ขอถวายพระพร มหาบพิตร อาตมภาพเห็นมนุษย์ทั้งหลายในโลกที่เป็นผู้มีทรัพย์ ได้ทรัพย์แล้ว ตระหนี่ ไม่ยินดีให้ใคร เพราะความหลงโลภลาภพยายามสะสมอยู่ไม่รู้หยุดหย่อน แถมยังปรารถนากามทั้งหลายยิ่งขึ้นไปอีก

พระราชาทรงแผ่อำนาจชำนะตลอดแผ่นดิน ทรงครอบครองแผ่นดินมีสาครเป็นที่สุดราชอาณาเขตแล้ว ก็ยังมิทรงอิ่มเพียงฝั่งสมุทรข้างนี้ ยังทรงปรารถนาฟากฝั่งสมุทรข้างโน้นอีก

พระราชาและมนุษย์เหล่าอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ยังไม่สร่างความทะเยอทะยานย่อมเข้าถึงความตาย ทั้งที่ความอยากยังพร่องอยู่ ยังไม่เต็มอยาก ยังกระหืดกระหาย ละร่างกายไปแล้ว ความอิ่มในกามไม่มีในโลกเลย

ครั้นตายแล้ว พวกญาติเอาผ้าผืนหนึ่งคลุมร่างของเขายกขึ้นไปเผาบนเชิงตะกอน ขณะที่ถูกไฟเผาอยู่ยังถูกแทงด้วยหลาวพลิกกลับไปมาให้ไหม้อย่างทั่วถึง

ดูเถิด สั่งสมทรัพย์ไว้มากสุดประมาณ ในที่สุดก็ได้ผ้าคลุมร่างกันทุเรศไปผืนเดียว ละทิ้งสมบัติที่รักใคร่หวงแหนไว้ไปอย่างน่าอนาถ ญาติก็ดี มิตรสหายก็ดี ไม่มีใครเลยแม้แต่คนเดียวที่ช่วยต้านทาน แม้ที่สุดจะช่วยเพียงผลัดให้อยู่ไปนานอีกสักหน่อยก็ไม่ได้ ทายาททุกคนรุมกันยื้อแย่ง ขนเอาทรัพย์ไปตามความพอใจ

ส่วนผู้ตายย่อมไปตามอำนาจของกรรมที่ทำไว้ ทรัพย์อะไร ๆ ติดตามคนตายไปไม่ได้ บุตรภรรยา ทรัพย์และแว่นแคว้นก็ฉันนั้น บุคคลย่อมไม่ได้อายุยืนเพราะทรัพย์ ย่อมกำจัดชะราไม่ได้เพราะทรัพย์

นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า ชีวิตนี้น้อยนัก ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนอยู่เสมอ คนทุกคนไม่ว่าจะมั่งมีหรือยากจน ไม่ว่าจะโง่หรือฉลาด ย่อมกระทบอารมณ์ให้กระเทือนใจในความรู้สึกเสมอกันหมด แต่คนโง่กระทบอารมณ์เข้าแล้ว นอนสะดุ้งลืมตาโพลงอยู่ เพราะความที่ตนเป็นพาล ส่วนบัณฑิตกระทบกระเทือนใจในอารมณ์อันใด ๆ แล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว เพราะฉะนั้นปัญญาจึงประเสริฐกว่าทรัพย์ ปัญญาเป็นเหตุให้ถึงที่สุดทุกข์ในโลกนี้ได้

คนส่วนมากทำบาปเพราะความหลงในภพน้อยภพใหญ่ เพราะไม่มีปัญญาเครื่องให้ถึงที่สุด สัตว์ที่มีการท่องเที่ยวจากภพโน้นมาสู่ภพนี้ หรือจากภพนี้ไปสู่ภพโน้น ไป ๆ มา ๆ ย่อมเข้าสู่ครรภ์บ้าง ปรโลกบ้าง นอกจากผู้มีปัญญาเท่านั้น ผู้อื่นแล้วเชื่อได้ทีเดียวว่า จะต้องเข้าครรภ์มารดาและปรโลกเสมอกัน

บรรดาสัตว์ผู้มีธรรมลามก ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมเดือดร้อนใน

โลกหน้า เพราะกรรมของตนเอง เหมือนโจรมีความผิด ถูกจับเพราะโจรกรรมมีตัดช่องเบาเป็นต้น ย่อมเดือดร้อนเพราะกรรมของตนเองฉะนั้น

ความจริงกามทั้งหลาย วิจิตร, มีรสอร่อย, เป็นที่รื่นรมย์ใจ, ย่อมย่ำยีจิตด้วยประการต่าง ๆ

ดูก่อนมหาบพิตร, อาตมภาพเห็นโทษในกามทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นจึงบวชเสีย สรีระของทุก ๆ คนย่อมจะทำลายลงได้เสมอไม่เลือกว่าหนุ่มแก่ เหมือนผลไม้ย่อมล่วงหล่นได้ ไม่เลือกว่าดิบหรือสุกฉะนั้น ถวายพระพรมหาบพิตร, อาตมภาพรู้ดังนี้จึงบวชเสีย ความประพฤติเป็นสมณะเป็นข้อปฏิบัติไม่ผิด เป็นคุณประเสริฐแท้

เนื่องแต่เหตุที่พระรัฏฐปาละออกบวชด้วยความลำบาก ต้องอดข้าวประท้วงการไม่ยินยอมให้บวชของมารดาบิดาอยู่หลายวัน แทบชีวิตจะออกจากร่าง ด้วยการยอมตายถ้าไม่ให้ออกบวช ในที่สุดมารดาบิดาก็ยอมให้บวช จึงได้บวชสมประสงค์ ถ้าไม่มีศรัทธาจริง ๆ แล้วเป็นไม่ได้บวช จัดว่าเป็นผู้มีศรัทธาอย่างยิ่ง จึงได้รับยกย่องเอตทัคคะสถานจากพระบรมศาสดาว่า เป็นผู้เลิศกว่าพระสงฆ์สาวกทั้งหลายฝ่ายข้างบวชด้วยศรัทธา

วิจัยตามชื่อของท่านว่า รัฏฐปาละ แปลว่าผู้รักษาประเทศ ตรงกับคำว่ารัฐบาล ดูเป็นผู้สำคัญมากทีเดียว แม้ในประวัติเดิมแต่อดีตชาติที่ล่วงมาแล้วไกล ที่ท่านยังมิได้เกิดมาเป็นพระรัฐบาล ก็โดยเลื่อมใสในพระสาวกของพระปทุมุตตรสัมพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ผู้เป็นยอดแห่งพระสาวกผู้บวชด้วยศรัทธา เป็นผู้มีอานุภาพมาก สามารถกู้บ้านเมืองที่ถูกทำลาย

แล้วให้กลับคืนดี และรักษาให้ดำรงเป็นบ้านเมืองสืบไป จึงได้ออกวาจาปรารถนาต่อพระพักตร์พระปทุมุตตระพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น และก็ได้รับพระพุทธพยากรณ์ว่าจะได้สมมโนรถดังที่ปรารถนาอีกด้วย ยังไม่พบตำนานแสดงคุณพิศดารของท่านที่ได้ชื่อว่า รัฏฐปาละ พบแต่ตำนานก่อนขึ้นไปอีก ท่านเล่าไว้ว่า

ในสมัยพระศาสนาของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า พระรัฏฐ-ปาลเถระนี้ ได้บังเกิดเป็นท้าวสักกะจอมเทพเจ้าในเทวพิภพ วันหนึ่งได้เสด็จลงมาเฝ้าพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทอดพระเนตรพระสาวกองค์หนึ่งมีอานุภาพยิ่งนัก จึงรำพึงว่าพระสาวกองค์นี้ออกบวชจากตระกูลไหนหนอ ? ด้วยเทวานุภาพแห่งทิพจักษุ ก็ทรงทราบว่าพระสาวกองค์นี้ออกจากตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่ง เป็นผู้มีฤทธิ์มาก สามารถกู้บ้านเมืองที่ถูกทำลายจนย่อยยับให้กลับคืนดีดังเก่า และรักษาไว้ให้เป็นบ้านเมืองได้ ก็มีความเลื่อมใส มีพระประสงค์จะเป็นพระสาวกที่มีอานุภาพเช่นนี้ แล้วออกบวชในกาลเบื้องหน้า จึงได้กระทำสักการะอันวิจิตรถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ ๗ วัน แล้วกราบทูลว่า ด้วยเดชกุศลแห่งพุทธบูชา ขอให้ข้าพระพุทธเจ้าไปบังเกิดเป็นสาวกของพระอรหันต-สัมมาสัมพุทธเจ้า มีมหิทธานุภาพ เป็นเลิศกว่าภิกษุผู้บวชด้วยศรัทธาในกาลเบื้องหน้าโน้นเถิด

ในทันใดนั้น พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงพระกรุณาประทานพยากรณ์ว่า ดูก่อนมหาบพิตร, ความปรารถนาของพระองค์จะสำเร็จดังมโนรถที่ทรงตั้งไว้ คือพระองค์จะได้ไปบังเกิดเป็นพระสาวกของ

พระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า มีนามว่า รัฏฐปาละ มีอานุภาพมาก ได้รับยกย่องเป็นเลิศกว่าพระสาวกทั้งหลายผู้ออกบวชด้วยศรัทธา เช่นกับพระสาวกของพระตถาคตองค์นี้

ต่อมาในพระศาสนาของพระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านได้มาบังเกิดเป็นอำมาตย์ในราชสำนักร่วมกับสหายอีก ๒ คน เป็น ๓ คนด้วยกัน ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้จัดแจงตกแต่งอาหาร ถวายพระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมกับพระสาวกสิ้นด้วยกัน เป็นเวลา ๓ เดือน ได้พยายามตั้งใจทำด้วยศรัทธาปสาทะและคารวะในพระรัตนตรัยเป็นอันดี ครั้นในพุทธกาลนี้ เดชะกุศลอันนั้น สหายคนหนึ่งได้บังเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสาร ราชาแห่งแคว้นมคธ สหายอีกคนหนึ่งมาบังเกิดเป็นวิสาขอุบาสกผู้เป็นสามีแห่งนางธรรมทินนา ท่านเองได้มาบังเกิดเป็นพระรัฏฐปาลเถระสมดังพระพุทธพยากรณ์ของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ตำนานแห่งกุศลกรรมเก่าแต่อดีตชาติของท่านมีเพียงเท่านี้

ตามตำนานของท่านพระรัฏฐปาลเถระ ปรากฏว่าเป็นพระเถระสำคัญองค์หนึ่ง น่าจะมีความพิสดารมากกว่านี้ ท่านกล่าวแต่เพียงว่า หลังจากที่แสดงธัมมุเทศโปรดพระเจ้าโกรัพพยะ แห่งแคว้นกุรุรัฐ ให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาแล้ว ก็กลับไปอยู่ในพุทธสำนัก ช่วยพระบรมศาสดาประกาศพระศาสนา พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้รวบรวมภาษิตของท่าน มาบรรจุไว้ในเถรคาถา เพื่อเป็นเกียรติประวัติของท่าน ซึ่งควรศึกษา ดังนี้

รัฏฐปาลเถรคาถา

เชิญดูอัตภาพร่างกาย อันงามตกแต่งให้วิจิตร ประกอบด้วยแผลที่กาย มีโครงร่างซึ่งกระดูก ๓๐๐ ท่อนปรุงขึ้น เยื้องกรายส่ายไป ๆ มา ๆ คนพาลพากันใฝ่ฝันนักหนา เป็นสภาพที่ไม่มีความยั่งยืนถาวรเลย

เชิญดูรูปที่ตกแต่งให้งามวิจิตร ด้วยแก้วมณีและกุณฑล รูปนี้มีร่างโครงกระดูกอยู่ภายใน มีหนังหุ้มอยู่ภายนอก งามด้วยผ้ามีพรรณะต่าง ๆ เท้าทั้ง ๒ ข้างฉาบทาด้วยครั่งสด ใบหน้าไล้ทาด้วยแป้งหอม สามารถทำคนเขลาให้หลงผิดติดได้ทีเดียว แต่ไม่สามารถทำผู้แสวงหานิพพานให้หลงได้

เรือนผมบนศีรษะได้ถูกตกแต่งให้เป็นตอน คล้ายกระดานหมากรุก นัยน์ตาทั้งสองเย็มด้วยยาตาที่หยอดไว้ให้เป็นมันเลื่อม สามารถทำคนเขลาให้หลงติดได้ แต่ไม่สามารถทำผู้แสวงหาพระนิพพานให้ลุ่มหลงได้

กายซึ่งมีปรกติจะต้องเปื่อยเน่าเป็นธรรมดา ได้รับการตกแต่งให้งาม เหมือนกล่องยาตาใหม่ วิจิตรด้วยลวดลายต่าง ๆ สามารถทำคนเขลาให้ลุ่มหลงได้ แต่ไม่สามารถทำคนผู้แสวงหาพระนิพพานให้ลุ่มหลง

พรานเนื้อวางบ่วงไว้ดักเนื้อ แต่เนื้อไม่ติดบ่วง ขณะที่นายพรานคร่ำครวญอยู่ พวกเนื้อพากันกินเหยื่อแล้วหนีไป บ่วงของนายพรานขาดเสียแล้ว ดักเนื้อไม่ติด เมื่อนายพรานเศร้าโศกอยู่ พวกเนื้อพากันกินเหยื่อแล้วหนีไป

เราเห็นคนมีทรัพย์ในโลกนี้ ได้ทรัพย์แล้ว หวงแหนไม่ยินดีให้ทาน เพราะความลุ่มหลง ได้ทรัพย์แล้วสั่งสมไว้ ด้วยปรารถนาให้ได้มากขึ้น

พระราชาช่วงชิงเอาแผ่นดินมาด้วยพลการ ทรงครอบครองแผ่นดินอันมีสาครเป็นที่สุดตลอดฝั่งข้างนี้แล้ว ไม่รู้จักอิ่ม ยังปรารถนาครอบครองฝั่งสมุทรข้างโน้นอีกต่อไป

พระราชาก็ดี มนุษย์เป็นอันมากก็ดี ผู้ยังไม่สิ้นตัณหา ย่อมเข้าถึงความตายทั้งที่ยังไม่เต็มความประสงค์ เมื่อยังไม่ทันสมประสงค์ ก็พากันละทิ้งร่างกายไป ความอิ่มด้วยกามทั้งหลายย่อมไม่มีในโลกเลย

(ครั้นเมื่อตายแล้ว) หมู่ญาติพากันสยายผมคร่ำครวญถึง และรำพันว่า ทำอย่างไรหนอ ? พวกญาติของเราจึงจะไม่ตาย ครั้นพวกญาติตายแล้ว ก็เอาผ้าห่อนำไปเผาเสียที่เชิงตะกอน ถูกแทงด้วยหลาว เผาด้วยไฟ ละทิ้งโภคะทั้งหลาย มีแต่ผ้าผืนเดียวติดตัวไปแต่ลำพังผู้เดียวดาย

เมื่อบุคคลจะตาย ไม่มีญาติหรือมิตรสหายใด ๆ มาช่วยต้านทานไว้ได้ พวกที่รับมรดก ก็มามุ่งจะขนเอาทรัพย์ของผู้ตายไป ส่วนผู้ตายก็ไปตามยถากรรมแต่ผู้เดียว

ผู้ตายไม่มีทรัพย์สมบัติอะไร ๆ คือ พวกบุตร, ภรรยา, ทรัพย์, แว่นแคว้น, สิ่งใด ๆ ทั้งหมด จะติดตามไปไม่ได้เลย (มีฐานะเสมอด้วยคนอนาถา ไร้ญาติไร้มิตรไร้ทรัพย์ด้วยประการทั้งปวง คนตายไม่มีอะไรติดไป เช่นเดียวกับเมื่อเกิดก็ไม่มีอะไรมาฉะนั้น)

บุคคลจะได้อายุยืน เพราะทรัพย์ก็หาไม่ จะสลัดทิ้งความแก่ไปแม้เพราะทรัพย์หาไม่ นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่า ชีวิตเป็นของน้อย ไม่ยั่งยืน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา

บรรดามนุษย์ทั้งหลาย ไม่ว่าจะมั่งมีหรือยากจน ไม่ว่าจะเป็นคนพาลหรือบัณฑิตย่อมต้องประสบสิ่งที่พอใจและไม่พอใจเหมือนกันหมด แต่

คนพาลประสบสิ่งที่ไม่พอใจย่อมเป็นทุกข์เพราะความเขลา ส่วนบัณฑิตหาหวั่นไหวไม่

เพราะฉะนั้น ปัญญาจึงจัดว่าประเสริฐกว่าทรัพย์ ด้วยปัญญาเป็นคุณให้ถึงซึ่งนิพพาน แต่คนพาลไม่ปรารถนาจะได้ พากันทำความชั่วต่าง ๆ อยู่ในภพน้อยภพใหญ่เพราะความหลง ผู้ใดทำกรรมชั่วแล้ว ผู้นั้นจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสารร่ำไป

คนมีปัญญาน้อย เมื่อเกิดเลื่อมใสเชื่อถือในการทำของคนชั่วนั้นก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ร่ำไปเหมือนกัน

โจรประพฤติบาปธรรมถูกจับได้ย่อมเดือดร้อน เพราะกรรมของตนฉันใด หมู่สัตว์ผู้มีบาปธรรม ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมเดือดร้อนในปรโลกเพราะกรรมของตนฉันนั้น

กามทั้งหลายงามวิจิตร มีรสอร่อย น่ารื่นรมย์ใจ ย่อมย่ำยีจิตให้เศร้าหมองเดือดร้อน ด้วยรูปการต่าง ๆ

ดูก่อนมหาบพิตร, เพราะอาตมภาพได้เห็นโทษในกามคุณทั้งหลายเช่นนี้ จึงออกบวช

สัตว์ทั้งหลายทั้งหนุ่มทั้งแก่ ย่อมสิ้นไปเพราะกายแตก เหมือนผลไม้หล่นฉะนั้น ดูก่อนมหาบพิตร, อาตมภาพเห็นความไม่เที่ยงในข้อนี้จึงออกบวช ความเป็นสมณะอันเป็นความปฏิบัติไม่ผิดนั้นแลประเสริฐ อาตมภาพออกบวชด้วยศรัทธา เข้าถึงการปฏิบัติชอบในศาสนาของพระสัมพุทธเจ้า บรรพชาของอาตมภาพไม่มีโทษ อาตมภาพไม่มีหนี้ในการบริโภคอาหาร อาตมภาพเห็นกามทั้งหลาย เป็นดังสิ่งของที่ถูกไฟติดลุก

ตามรอบตัวแล้ว เห็นเงินทองเป็นดังศัสตรา เห็นทุกข์เริ่มแต่ก้าวลงสู่ครรภ์มารดา เห็นภัยใหญ่ในนคร จึงออกบวช

อาตมภาพเห็นโทษอย่างนี้แล้ว มีความสังเวชใจมากในเวลานั้น อาตมภาพเป็นประหนึ่งว่าถูกลูกศรคือราคะเป็นต้นแทงแล้ว บัดนี้อาตมภาพสิ้นอาสวะแล้ว อาตมภาพมีความคุ้นเคยใกล้ชิดกับพระบรมศาสดา คำสอนของพระองค์อาตมะทำสำเร็จแล้ว อาตมะได้ปลงภาระอันหนักลงได้แล้ว ถอนตัณหาอันจะนำไปสู่ภพใหม่ได้แล้ว บรรลุถึงประโยชน์ที่กุลบุตรออกบวชต้องการนั้นแล้ว กับบรรลุถึงความสิ้นสังโยชน์ทั้งปวงแล้ว แล

พระรัฏฐปาลเถระ น่าจะปรินิพพานก่อนพระบรมศาสดา เพราะในคราวประชุมพระอรหันต์สาวกผู้ใหญ่เป็นอันมากทำปฐมสังคายนา หลังพระบรมศาสดาเสด็จปรินิพพานแล้วเพียง ๒ เดือน ท่านก็มิได้ปรากฏกายอยู่ในที่ประชุมนั้นเลย

จบตำนานพระรัฏฐปาลเถระ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ ๕๘ เชิงสะพานพุทธฯ ธนบุรี นายถนอม กลิ่นแก้ว ผู้พิมพ์โฆษณา โทร. ๖๒๗๑๘

อุทิสสนคาถา

△

ยถา วาริวหา ปูรา ปริปูเรนฺติ สาครํ
เอวเมว อิโต ทินฺนํ ตสฺส ขิปฺปํ สมิชฺฌตุ.

แปล

ห้วงวาริเต็มแล้ว แลก็ซึมก็ซาบจึ่ง
ไหลหลั่งและเร็วถึง ณ ทะเลสิฉันใด
มวลเราอุทิศบุญ แด่เจ้าคุณวิสุทธิไชร้
แม้สถิต ณ ภพใด สำเร็จพลันฉะนั้น เทอญ ฯ

คติธรรม

ความดีที่ควรคง คือความตรงต่อเวลา
ความดีที่นำหน้า คือจรรยาสุภาพชน.

ธรรมสาธก.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ประยูรวงศ์ ๕๘ เชิงสะพานพุทธฯ ธนบุรี นายถนอม กลิ่นแก้ว ผู้พิมพ์โฆษณา โทร. ๖๒๗๑๘